

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA İSTİHZA İFADE EDEN KAVRAMLAR
VE
SEMANTİK ANALİZLERİ

Fahri BAŞAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ali ÖGE

KONYA - 2014

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
---	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fahri BAŞAR		
	Numarası	098106021004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Ali ÖGE		
Tezin Adı	KUR'AN'DA İSTİHZA İFADE EDEN KAVRAMLAR VE SEMANTİK ANALİZLERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fahri BAŞAR

(İmza).

.....

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
---	---	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fahri BAŞAR		
	Numarası	098106021004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Ali ÖGE		
Tezin Adı	KUR'AN'DA İSTİHZA İFADE EDEN KAVRAMLAR VE SEMANTİK ANALİZLERİ			

Fahri BAŞAR tarafından hazırlanan 'KUR'AN'DA İSTİHZA İFADE EDEN KAVRAMLAR VE SEMANTİK ANALİZLERİ' başlıklı bu çalışma .../.../2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Harun ÖĞMÜŞ

İmza

Yrd. Doç. Dr. Ali ÖGE

İmza

Yrd. Doç. Dr. M. Vehbi DERELİ

İmza

ÖNSÖZ

İnsanoğluna yüce yaratıcı tarafından Peygamberler vasıtası ile kitaplar gönderilmiştir. Ancak Allah her ne zaman bir kitap göndermişse insanlar nefesine uyararak gönderilen ilahi kitaplara karşı çıkmışlardır.

İnsanlar kendi kurulu düzenlerinin devam etmesi için gönderilmiş olan ilahi kitaplara karşı çıkışlarının sebebini de kendilerinde değil ilahi kitaplarda ya da ilahi kitapları insanlara aktaran kutsal elçilerde bazen de ilahi kitabı gönderen yüce yaratıcıda aramaya kalkmışlardır.

İlahi emre muhatap olan insanlar vahyi kabul etmek istemediği zaman kendilerine göre birtakım düşünce sistemleri geliştirerek vahiy olgusunu ortadan kaldırmak istemişlerdir. Ancak vahiy olgusunu ortadan kaldırmak için mantıki bir takım deliller ortaya atmak gerekecektir. Vahyin sağlamlığını ortadan kaldıracak bazı düşüncelerin kendilerini başarıya ulaştıracağı düşüncesi ile bir takım çarelere başvurmuşlardır. Görünen nesnelere başlayarak görünmeyen varlıklara doğru bir eleştiri sistemi geliştirilmiştir.

Yapılan eleştiriler bazen gönderilen Peygamberi yalanlamak, bazen de onunla alay etmek şeklinde gerçekleşmiştir. Aslında Peygamberle veya kitapla alay edilirken akla gelen tek düşünce yıldırma politikasıdır. İnsanın içinde gizlemiş olduğu korku bazen korktuğu şeyi gizlemeye çalışmakla, bazen de inkâr etmekle kendisini göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kıssalarda kendilerine Peygamber gönderilen toplumların gönderilmiş olan Peygamberleri (Hz. Nuh, Hz. Hud ve Hz. Musa vb.) alaya aldıkları ifade edilmektedir. Alemlere rahmet olarak gönderilen Rasûlullah (s.a.v) de Mekke'li müşrikler ve Medineli münafıklar tarafından alaya alınmıştı. Ama Allah, Peygamberini ve kitabını korumuş sonuçta alay edenler perişan olmuşlardır.

Bu çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'de alay eden kimselerin alaylarını ifade eden ya da alaylarına karşılık Allah'ın kendilerine vermiş olduğu cevap niteliğinde olan ifadelerde geçen kavramları ele almayı uygun gördük. Alay konusunu ifade eden kavramların da farklılık arz ettiği aşikârdır. Bu çalışmamızda alayla ilgili Kur'an'da geçen ifadeler aralarındaki münasebetler de dikkate alınarak açıklanacak ve Kur'an'dan örnekler vererek ele alınacaktır.

Kur'an'da geçen istihza kavramlarını ifade ettikten sonra Allah'a isnad edilen istihza konusunda Taberi ve Râzi gibi klasik âlimlerin görüşlerine yer vereceğiz. Daha sonra Kuran'da hangi konularda ve kimlerle alay edildiğini ve alay eden kimselerin psikolojik durumlarını ele alacağız. Dünyada ve ahirette alay eden ve alay edilen kimselerin akıbeti ile ilgili konuları delilleri ile birlikte ele almaya çalışacağız.

Bu çalışmamızda yardımlarını esirgemeyen başta tez konusunu seçmemde yardımcı olan Sayın Prof. Dr. Yusuf IŞICIK hocamıza, daha sonra tez danışmanım olan ve birlikte çalışmayı devam ettirdiğim Sayın Yrd Doç. Dr. Ali ÖGE hocamıza ve çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Harun ÖĞMÜŞ ve Yrd. Doç. Dr. M. Vehbi DERELİ hocalarımıza teşekkür ediyorum.

Fahri BAŞAR

KONYA, 2014

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fahri BAŞAR		
	Numarası	098106021004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Ali ÖGE		
Tezin Adı	KUR'AN'DA İSTİHZA İFADE EDEN KAVRAMLAR VE SEMANTİK ANALİZLERİ			

ÖZET

Kur'an-ı Kerimde zikredilen önemli kavramlardan birisi de istihza kavramıdır. Bu kavram ile inkâr eden kimselerin tutum ve davranışları dile getirilmiş ve onların psikolojik halleri ortaya konulmuştur. Kur'an'ın indirildiği dönemde inkâr eden kimselerin İslam dini hakkındaki düşünceleri ve tevhid inancına karşı nasıl bir davranış içine girdikleri istihza kavramı ile daha doğru bir şekilde anlaşılmaktadır. İnkâr eden kimselere karşı Allah (cc)'in nasıl cevap verdiği ve onların alaycı üsluplarına karşı nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği ve bu konuda Müslümanların inkâr eden kimselere nasıl davranması gerektiği Kur'an'da istihza ifade eden kavramlarla ele alınmaktadır. Müslümanların birbiri ile alay etmelerinin asla söz konusu olamayacağını, inkâr eden kimselerle alay etmenin ise sadece ahiret hayatında mümkün olacağını bu kavramlardan anlıyoruz. İnkâr eden kimselerin alay etme sebeplerini ve alay konularını ifade eden kavramların hepsinin birbiri ile anlam ilişkisi içerisinde olduğu ve bu ifadelerin en başında istihza ifadesi gelmektedir.

Bunun dışında ‘hezl’, ‘sühr’, ‘hemz’, ‘lemz’, ‘lehv’, ‘la’b’, ‘had’’, ‘hizy’, ‘dahk’ ve ‘gamz’ kavramları istihza konusunu ifade etmek üzere kullanılan diğer kavramlardır.

Anahtar Kelimeler: İstihza,

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Name Surname	Fahri BAŞAR		
	Student Number	098106021004		
	Department	Basic Islamic Sciences / Interpretation		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Asst. Assoc. Dr. Ali ÖGE		
Title of the Thesis/Dissertation	THE TERMS REFERRING SARCASM IN KORAN AND THEIR SEMANTIC ANALYSIS			

ABSTRACT

One of the most commonly mentioned terms in the Holy Koran is sarcasm. The attitude and behaviors of deniers had been mentioned through this term and their psychological situation has been set forth. At time of Koran inspired from Allah, the view of deniers against to Islam and their attitude against to belief for unique of Allah is understood better with term of sarcasm. How Allah (cc) replied against to deniers and what kind of method should be followed against to their ridicules way and how should Muslims behave against to those deniers are considered with terms meaning sarcasm in Koran. We understand from those terms that taunting of Muslims each other is never mentioned and thought; but taunting with deniers is only possible in the otherworld life. The terms of ridiculing reasons of deniers and subjects of ridiculing are all in meaning relation and primary term of them is sarcasm. Beside this, dışında ‘hezl’, ‘sühr’, ‘hemz’, ‘lemz’, ‘lehv’, ‘la’b’, ‘had’’, ‘hizy’, ‘dahk’ and ‘gamz’ terms are other terms referring sarcasm matter.

Key Words: Sarcasm

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1
AMAÇ ve ÖNEMİ.....	1
YÖNTEM	1
KAPSAM.....	2
SEMANTİK.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHZA İFADE EDEN KAVRAMLARIN ANLAMLARI (SEMANTİĞİ)

1. İSTİHZA (اِسْتِهْزَاءُ)'NİN KELİME ANLAMI.....	7
2. BİR KAVRAM OLARAK İSTİHZA.....	8
3. İSTİHZA KELİMESİ İLE YAKIN ANLAMLI OLAN KELİMELER.....	9
3.1. Hezl: (هَزْلٌ).....	9
3.2. Suhr: (سُحْرٌ).....	9
4. İSTİHZA KONUSU İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRİLEBİLECEK DİĞER KAVRAMLAR	10
4.1. Hemz: (هَمْزٌ).....	10
4.2. Lemz: (لَمْزٌ).....	11
4.3. Lehv: (لَهْوٌ).....	11
4.4. La'b: (لَعْبٌ).....	11

4.5. Had': (خَدَعٌ).....	11
4.6. Hizy: (خَزِيٌّ).....	12
4.7. Dahk: (ضَحَكٌ).....	12
4.8. Gamz: (غَمَزٌ).....	12
5. İSTİHZA İFADE EDEN KAVRAMLARIN KUR'AN'DA KULLANILMALARI VE İHTİVA ETTİKLERİ ANLAMLARI.....	13
5.1. Suhr سُحْرٌ Kavramının Kur'an'da Kullanıldığı Anlamlar	13
5.1.1. “Alay Etme, Dalga Geçme, Eğlenme” Anlamında Kullanılması	13
5.1.2. Başkalarına İş Yaptırmak Anlamında Kullanılması	18
5.1.3. Boyun Eğdirmek, Emrine veya Hizmetine Vermek Anlamında Kullanılması.....	18
5.2. Hezl هَزْلٌ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar:	20
5.3. La'b لَعِبٌ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar:.....	20
5.3.1. “Oynamak, Gülmek, Eğlenmek, Vakit Geçirmek” Anlamında Kullanılması.....	20
5.3.2. Eğlenmek, Alaya Almak, Oyuncak Edinmek” Anlamında Kullanılması....	22
5.4. Hemz هَمَزٌ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar:	24
5.4.1. Kusur Arayan, Ayıplayan Anlamında Kullanılması.....	24
5.4.2. Kaş Göz Hareketleriyle Alay Eden Anlamında Kullanılması	24
5.4.3. Vesvese Vererek Kalbe Kötülük Yerleştirmek Anlamında Kullanılması.....	25
5.5. Lemz لَمَزٌ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	25
5.5.1. Dil Uzatmak, Ayıplamak Anlamında Kullanılması.....	25
5.5.2. Alay Etme Anlamında Kullanılması.....	26
5.6. Lehv لَهْوٌ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	27
5.6.1. Oyun Oynama, Eğlenme, Vakit Geçirme, Oyalanma Anlamında Kullanılması.....	27
5.7. Had' خَدَعٌ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	28
5.8. Hizy خَزِيٌّ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	29
5.9. Dahk ضَحَكٌ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	30
5.10. Gamz غَمَزٌ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	31

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA İSTİHZA EDENLER VE İSTİHZA SEBEPLERİ

1. KUR'ANDA İSTİHZA KAVRAMININ KULLANIMI.....	33
2. KUR'AN'DA İSTİHZA/ALAY EDENLER VE ÖZELLİKLERİ.....	35
2.1. Allah'a Alay İsnad Edilmesi ve Hakikati.....	35
2.2. Mü'minlerin Alay Etmesi.....	45
2.2.1. İnkârcı Kimselerle Alay Etmeleri.....	45
2.2.2. Mü'minlerin Birbirleri İle Alay Etmeleri.....	48
2.3. Münafık ve İnkarcıların Alay Etmeleri.....	50
3. İSTİHZA EDİLENLER.....	50
3.1. Allah.....	50
3.1.1. Allah'ı Cimrilikle Vasıflandırmaları.....	51
3.1.2. Meleklerin Allahın Kızları Olduğunu İddia Etmeleri.....	54
3.2. Peygamberler.....	56
3.2.1. Peygamberlerin Bir Melek Olmayıp İnsan Olması.....	58
3.2.2. Kendilerinin İstedikleri Kişilere Peygamberlik Verilmemesi.....	60
3.2.3. Peygamberin Yaptığı İşin İç Yüzünü Bilmemeleri.....	61
3.3. Mü'minler.....	65
4. İNKAR EDENLERİN VE MÜNAFIKLARIN ALAY ETTİKLERİ KONULAR.....	67
4.1. İnanç.....	67
4.2. İbadet.....	69
4.3. Emir ve Yasaklar.....	72
4.4. Ahiret ve Ölümden Sonra Dirilme.....	73
4.5. İnkâr Edenlerin Kur'an-ı Kerim İle Alay Etmeleri.....	77
4.5.1. Bir Beşer Sözü Olduğunu İddia Etmeleri.....	78
4.5.2. Bir Defada İndirilmemiş Olması.....	83
4.5.3. Eskilerin Masalları Olarak Nitelendirmeleri.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE ALAY EDEN KİMSELERİN DURUMLARI

1. DÜNYADAKİ DURUMLARI.....	90
1.1. Kimseye Güvenmemeleri	90
1.2. İfşa Edilmelerinden Korkmaları	93
1.3. Ahlaki Yönden Çöküntü İçinde Olmaları	94
1.4. Ölümünden Korkup Kaçmaları	97
2. AHİRETTEKİ DURUMLARI	100
2.1. Alay Ettikleri Azapla Karşı Karşıya Gelmeleri.....	100
2.2. Azabın En Şiddetlisine İtilmeleri	104
2.3. Özür Beyan Etmeleri Ve Özürlerinin Reddedilmesi	106
3. ALAY EDENLERE KARŞI MÜ'MİNLERİN ALABİLECEĞİ TEDBİRLER	108
3.1. Alay Edilmeye Maruz Kalacak Fiillerden Kaçınmak	108
3.2. Alay Edenlerle Aynı Mecliste Bulunmamak.....	111
3.3. Alay Edenlerin Kırıcı ve İncitici Sözlerine Karşı Sabırlı Ve İtinâlı Olmak	114
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	119

KISALTMALAR

a.g.d.	: Adı Geçen Dergi
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
bkz.	: Bakınız
cc	: Celle Celâlühû
a.s.	: Aleyhi's-Selam
c.	: Cilt
İ.Ü.İ.F.D.	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İst.	: İstanbul
mad.	: Maddesi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
terc.	: Terceme
thk.	: Tahkik
t.s.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
v.b.	: Ve benzeri

GİRİŞ

AMAC ve ÖNEMİ

İnsanları ebedi saadete ulaştırmak için kutsal kitabımız Kur'an Allah katından indirilmiştir. İndiği dönemde muhatapları onu en doğru bir şekilde anlamaya çalışmışlardı. Çünkü Kur'an ilk olarak Arap toplumuna Arapça olarak indirilmiştir. Bunun da ötesinde Kur'an şiir ve edebiyatın revaçta olduğu bir topluma inmişti. Peygamberimiz anlaşılmayan bir durum olduğu zaman vahyin ışığında konuya hemen açıklık getiriyor ve aydınlığa kavuşturuyordu. Asr-ı saadet döneminden uzaklaştıkça Kur'an-ı anlama konusunda birtakım sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştı.

Kur'an'ın indiği nüzul ortamının zaman süreci içerisinde değişmesi ile daha sonraki dönemlerde Kur'an'ı anlama sıkıntısı ortaya çıkmaya başlamıştı. Çünkü hayat nasıl değişim içerisindeyse beşeri münasebetin kaynağı olan dil de değişim göstermişti. Önceki nesillerin anladığı mânâyı sonraki nesiller farklı algılamak durumunda kalmışlardı. Kur'an'ın doğru anlaşılması için asr-ı saadetin Kuran anlayışını ve o dönemde kelime ve cümlelere verilen manayı (semantiğini) ortaya koymak gerekiyordu. Bu düşünceden hareketle Kur'an'da geçen ifadelerin doğru anlaşılması için çalışmaların yapılması gerekli olduğu aşikârdır. Allah'ın tuzak kurması, alay etmesi vb. konuların hakikati nedir? İnsanlardan bu tür davranışları men ettiği halde bu davranışları kendisine isnad etmesinin hikmeti nedir? Bu vb. soruları cevaplamak üzere bu konunun temelini teşkil eden istihza konusunu incelemenin uygun olacağını düşündüm.

YÖNTEM

Araştırmamız öncesinde Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde alay konusunu ele alan bütün ayet ve hadisler derlenecektir. Bu ayetlerden elde ettiğimiz kelime ve kavramlar incelenerek istihza ifade eden kavramlar çıkarılacak ve öncelikle bu kelime ve kavramların sözlük anlamı verilecektir. Sözlük anlamı verildikten sonra konuyla ilgili olan ayetler yeniden ele alınıp incelendikten sonra

Kur'an'ın indiği dönemde bu kelime ve kavramların hangi anlamı ifade ettikleri klasik tefsir kaynaklarından bakılarak müfessirlerin bu kelimelere yüklemeye çalıştığı manalara yer verilecektir. Klasik tefsir kaynaklarına müracaat ettikten sonra konuyla ilgili varsa çağdaş tefsircilerin araştırmaları ele alınacaktır.

Konuya alay konusunda temel kavram olan istihza kelimesi ele alınarak başlanacak, sonra da istihza ile ilgili 'hezl' ve 'suhr' kavramlarına yer verilecektir. Adı geöen kavramlar ifade edildikten sonra konuyla ilgili doğrudan olmasa da dolaylı olarak ilgili bulunan diğer 'hemz', 'lemz', 'lehv', 'la'b', 'had'', 'hizy', 'dahk' ve 'gamz' kavramları ele alınacak. Temel kavramlar ile dolaylı yönden ilgili kavramlar arası münasebet ele alınacak. Bu kavramlar Kuranın indiği dönemde hangi anlamlarda kullanıldığı ortaya çıkarılacaktır. Kelime ve kavram bilgisi verildikten sonra istihza edenler ve kimlerle niöin istihza ettikleri ve amaçları açıklanacaktır. Yapılacak bu açıklamanın ardından İstihza edilenler ve niöin istihza edildikleri delilleri ile yer verilecektir. İstihza ile ilgili olarak Allah'ın alay etmesi konusu işlenecek, ardından konu ile ilgili diğer konu başlıklarına delilleri ile birlikte yer verilecektir. Kur'an'da alay eden ve alay edilen kimselerin ruh halleri ele alınacak ve bu kimselere karşı alınabilecek tedbirler neler olduğu Kur'an'dan delillerle beyan edilecektir. İslam dininin konuya bakışı genel olarak değerlendirilerek konunun doğru bir şekilde anlaşılması sağlanacaktır.

KAPSAM

İstihza gerçekten çok kapsamlı bir konu olma özelliğini taşımaktadır. İstihza/alay konusu gündeme geldiği zaman genel olarak davranış ve ahlaki açıdan bir değerlendirme aklımıza gelse de Kur'an'da işlenen tema inanö konusunda alaydır. Elbette iki konu da ayrı bir çalışma konusudur. Biz bu çalışmamızda genel olarak inanö konusunda ifade edilen istihza/alay konusunu ele almaya çalışacağız. Bu nedenle de müminlerin kendi aralarında alay etmelerini ve bu meselenin hükmünü tezimizin dışında bıraktık. Yine bu sebeple hadislerde alay konusunun işlenişini de ele almadık.

Bu çalışmamızda kelimeler arasında ortaya çıkan farklılıkları ayet metinlerini vererek ortaya koymayı prensip edindik. Elbette sadece bu yeterli değil. Bu düşünceden hareketle Kur'an'ın indiği dönemde alay ifade eden kelimeler hangi anlamlara geliyordu bunu ortaya koymaya çalıştık. Kelimeler arası münasebetlere dikkat çekmeye çalıştık Sadece bununla kalmanın da yeterli olmadığı düşüncesinden hareketle alay edenler kimlerdir? Hangi düşünce ya da olay onları alay etmeye sevk etmiştir? Alay edilenler kimlerdir ve niçin alay konusu olmuşlar? Alay konuları nelerdir? Ve alay konusu olan kişilerin psikolojik durumları nelerdir? Vb. sorulara cevap bulmaya çalışarak konuyu bir bütünlük içerisinde işlemek konumuzun temel unsurlarını teşkil etmiştir.

Şimdi öncelikle istihza ifade eden kavramları daha iyi anlayabilmek için kelimelerin anlamını ortaya çıkarmaya yarayan semantik konusunu kısaca ele almak istiyoruz.

SEMANTİK

Semantik anlam bilimi demektir. Dil tarihi süreç içerisinde değişikliğe uğramakta ve kelimeler yeni anlamlar kazanmakta ya da eski anlamlarını yitirmektedirler. Bir dilden başka bir dile çeviri yapılıyorsa kelimelerin anlamını doğru bilmek büyük bir önem arz eder. Kur'an'da geçen ifadeleri doğru aktarmak için öncelikle bu ifadelerin doğru bir şekilde anlaşılması gerekir. Kelimeler zamanla anlamlarını daralma, genişleme veya tamamen kaybetme ile karşı karşıya kalırlar. Bu durum Kur'an üzerinde düşünüldüğünde daha büyük önem arz eder. Çünkü kelimeler üzerinde araştırma yapılmadan kelimelere anlam yüklemeye kalktığımız zaman yanlış anlama ile karşı karşıya kalma durumu ortaya çıkabilir.

Kur'an'da ifade edilip anlam değişikliğine uğrayan kelimelerden birisi “münafık” ifadesidir. Bu kelimenin kökü N-F-K'dır. Bu kökün sözlükte, “tükenmek, azalmak, ölmek, ruhu çıkmak, alışverişin çok olması, yaranın kabuk bağlaması” gibi anlamları vardır. Fakat münafık kelimesinin esas anlamı, el-Yerbû' denilen bir hayvanın yuvası anlamına gelen en-Nâfikâu kelimesinden gelmektedir. Çünkü bu hayvanın yuvasının iki ağzı vardır. Birisine el-Kâsiâu, diğerine de en-Nâfikâu denilir

ve hayvan bu kapılardan birisinden yakalanmaya çalışılırsa, diğerinden kaçarak kurtulur. Aynen bunun gibi münafık da kendisi için iki çıkış yolu koyar. Birisi, islâm olduğunu ifade etmesi, diğeri de kâfir olduğunu saklamasıdır. Bu ikisinden, hangisi hususunda onu yakalamak istersen, o diğerinden çıkıp kurtulur.¹

İşte münafık kelimesi, “bir çeşit tarla faresi yuvası” anlamından, kişinin inanç durumunu yansıtan manevî bir kavrama doğru anlam genişlemiş ve yepyeni bir anlam kazanmıştır. “Kâfir ve mü’min”den ayrı, yerilen, iki yüzlü bir insan tipini anlatan bir kelime olmuştur.

Kelimeler tarihi seyir içerisinde anlam daralması veya gelişmesi şeklinde değişikliğe uğrayabilmektedir. Örneğin; **mütevâtir** kelimesini ele alalım. Mütevâtir haber, yalan üzere bir araya gelmesi asla mümkün olmayanların verdiği haber demektir.² Oysaki günümüzde doğruluğu tartışılan ve uydurma ihtimali çok daha fazla olan haberlere tevâtür denmektedir.

Kelimelerin tam anlamını ortaya koyabilmek metni anlama konusunda çok büyük önem arz eder. Metin anlaşılmadığı zaman insanların zihinlerinde farklı çağrışımlar meydana gelmesi mümkündür. Şöyle bir örnek verelim. Akşam karanlığında biraz uzakta bir obje gözümüze ilişmiş olsun. Gözümüze ilişen bu obje için farklı ihtimaller söz konusu olabilir. Bu obje insan olabilir, hayvan olabilir, ağaç olabilir, kaya olabilir, vb. şeyler olma ihtimali vardır. Objeye biraz yaklaştığımız zaman hareketli bir nesne olduğunu algılarız. Artık ağaç ve kaya olmadığına karar vermiş oluruz. Objeye biraz daha yaklaştığımız zaman bir insan olduğunu anlarız. Ancak erkek veya kadın olduğunu bilemeyiz. Erkek veya kadın diyebilmek için biraz daha yaklaşmak gerekecektir. Biraz daha yaklaştığımız zaman kadın veya erkek olduğu konusunda bir hükme varırız. Objeye biraz daha yaklaştığımız zaman tanıyorsak Ahmet Amca veya Mehmet Amca olduğu kanaatine varırız. Ve bu

---

¹ Soysaldı, Mehmet, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yay., İzmir, 1997, s.85.

² Tahhan, Mahmud, *Teysîr-u Mustalehu'l-Hadis*, Mektebetü'l-Meârif, X. Baskı, 2004, s. 23.

filan kişidir deriz. İşte dilde de durum aynıdır. Bir kelimeyi ortaya çıkarmak için mutlaka o kelimeye çeşitli yönlerden yaklaşmalıyız ve diğer benzerlerinden iyice ayırmalıyız. Semantik adeta bir obje hakkında doğru bir hüküm verme ölçütüdür. Kur'an'da geçen ifadelerle ayırtırma yapmadan bakıldığında bir anlam kargaşasının ortaya çıktığını görürüz. Semantik bu anlam kargaşasından insanların zihinlerini kurtarıp adeta doğru hüküm vermesi için başvuracağı en önemli unsurdur.

Bir metni anlayacaksa o dönemde kelimelere hangi anlam yüklenmişti bu konuda bilgi sahibi olmamız gerekir. Mesela: Yunus Emre'nin "saçın çözüp benim için yaşın yaşın ağlar mısın"³ dizesinin, hiç kelimelerin semantiğini araştırmadan anlamlandırmaya çalışan bir kimse bu cümleyi "saçın çözüp benim için ıslak ıslak ağlar mısın" şeklinde günümüz Türkçesine çevirebilir. Çünkü kelimenin bugün çağrıştırdığı manadan hareketle kelimeye anlam verildiğinde yaşın kelimesini 'yaş' kelimesi ile ilişkilendirip 'ıslak' manası verilme durumu söz konusu olur. Oysa kelime o dönemde 'gizli' manasına gelmekteydi. Kelimeyi diğer kelimelerden tam ayırtırılmadan anlam verildiği için yanlış mana verilmiş olabilir.

Bir metni doğru bir şekilde analiz edebilmek için kelimenin cümle içerisinde hangi anlamlara geldiğini de ayırtırabilmek gerekir. Örneğin 'ayet' kelimesi bir ayette delil, işaret anlamına gelirken başka bir ayette önceki ümmetlerin şeriatlarında bulunan hükümler anlamına gelmektedir. Kelimeler cümle içindeki durumlarına göre farklı mana alabilmektedirler. Türkçe bir örnek olması açısından oyun kelimesini ele alalım;

- Çocuklar bahçede oynuyorlar.
- Yine o düzenbazın oyununa geldim.
- İzlediğiniz oyun filan kimseye aittir.

Yukarıda geçen cümlelerde 'oyun' kelimesi birinci cümlede 'eğlence' anlamında kullanılmıştır. İkinci cümlede ise 'hile', üçüncü cümlede ise 'sahne eseri'

---

³ Banger, Gürcan, *Hak ve Halk Aşığı Yunus Emre*, Eskişehir İl kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010, s.11.

anlamında kullanılmıştır.⁴ Her oyun kelimesi geçen yere eğlence anlamı vermeye kalktığımız zaman metni yanlış anlama gibi bir durumla karşı karşıya kalmış oluruz.

Her farklı olan kelimeye de farklı mana vermeye çalışmak bazen sıkıntıya sebep olmaktadır. Mesela ‘haviye’, ‘hutame’, ‘nâr’, ‘cahîm’ kelimeleri ‘cehennem’ anlamında kullanılmışlardır. Ancak bu kelimeler temelde cehennem anlamı taşımakla beraber cehennemin farklı bir özelliğini ön plana çıkarmaktadırlar. Konumuzla ilgili olarak da ‘hezl’, ‘sühr’, ‘hemz’, ‘lemz’, ‘la’b’, ‘lehv’, ‘dahk’, ‘had’, ‘hızıy’ ve ‘gamz’ kelimeleri temelde istihza anlamına gelse de yukarıda geçen her kelimenin istihza konusunda farklı birtakım manaları çağrıştırdığı görülmektedir. Konumuzla ilgili olarak **hemz** ve **lemz** kavramlarını ele alalım. İki kelime de karşıdaki muhatabı hakir görmek anlamına gelmektedir. Ancak ‘hemz’ kelimesi kişinin arkasından birtakım hareketlerle alay etmesini ifade ederken⁵ ‘lemz’ kelimesi ise kişinin arkasından değil karşısında iken alay etmesi ve küçük düşürmesi anlamına gelmektedir.⁶

Araştırmamızın bundan sonraki kısımlarında daha anlaşılır olması sebebi ile semantik kavramı yerine anlam kelimesi kullanılmıştır.

---

⁴ Doğan D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, 1996, XI. Baskı, s. 870.

⁵ İbn Kesîr, *Muhtasar-u Tefsir-u İbn Kesîr, (Tefsiru'l Kur'ani'l-Azîm)* (thk: Muhammed Ali es-Sabûnî), Beyrut, 1981, III, 675.

⁶ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l Arabi'l-Muhit*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1994, III, 393.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHZA İFADE EDEN KAVRAMLARIN ANLAMLARI (SEMANTİĞİ)

Bu bölümde istihza ifade eden kelimeler ve anlamlarına yer verilecektir. Daha sonra da Kur'an'da bu kavramların geçtiği ayetler ve bu ayetlerde hangi manada kullanıldıkları ele alınacaktır. Şimdi bu kelimeleri ayrı ayrı inceleyelim;

1. İSTİHZA (اِسْتِهْزَاءُ)'NİN KELİME ANLAMI

İstihza; هَزَا fiil kökünden türemiş olup kelime olarak “ birisiyle eğlenmek, alay etmek,⁷ küçümsemek,⁸ kırmak,⁹ kesmek, yıpratmak, hızlanması için hareketlendirmek¹⁰ ölmek, bir canlının olduğu mekânda ölmesi,¹¹ yorgunluktan bitkinleşip düşüp kalmak¹², şiddetli soğuğa yakalanmak ve soğuktan donarak ölmek,¹³ hareket etmek, hızlı koşmak, hızlandırmak,¹⁴ hafife almak ve tahkir etmek¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir. İstihza bazen de mecazi olarak kullanılmıştır. Örneğin: “Çölde görülen seraba” Araplar: “ هازئة مغارة “ derler. Çünkü serab; varmış gibi görünür, aslında yoktur ve insanla adeta alay eder.¹⁶

⁷Ragıp el Isfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *El-Müfredât Fi Garîbi'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2001, s.795; İbn Manzûr, *Lisanu'l Arabi'l-Muhit*, 1, 183; er-Râzi, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdulkadir el-Hanefî, *Muhtâru's-Sihah, Mektebetü'l-Asriyye*, Beyrut, 1999, s. 695; Firûzâbâdî, Mecdudî Muhammed b. Yâkub, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1994, s. 72.

⁸Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf el -Endulûsî, *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 194; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, s.72.

⁹Zebîdî, Muhibbuddîn Ebi Feyyaz es -Seyyid Muhammed Murtezâ el - Haseni'l-Vâsitiyyi, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmus*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, I, 510.

¹⁰Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I, 509; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 801.

¹¹Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I, 286;İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 183.

¹²Halil b. Ahmed, Ebu Abdurrahman, *Kitabu'l-Ayn*, Beyrut: Müessesetü'l-Âlem li'l-Matbuât, 1988, IV, 85.

¹³Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, s. 72; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I, 286.

¹⁴Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, s.72; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 183.

¹⁵Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, s.72.

¹⁶Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I, 286.

İstihza Türkçede ise şu anlamlara gelmektedir. “ Gizli ve ince alay,¹⁷ başkaları ile eğlenme,¹⁸ Söz, ses tonu, davranış ile bir kimsenin, bir şeyin ya da bir durumun eksik, kusurlu, gülünç ve buna benzer yönlerini küçümseyerek ve hafife alarak eğlenmek,¹⁹ üstü kapalı bir şekilde birisi ile dalga geçmek,²⁰ kötü bir durum veya büyük aksilik²¹ gibi anlamlara gelmektedir.

2. BİR KAVRAM OLARAK İSTİHZA

İstihza ifadesi bir kavram olarak ele alındığı zaman farklı anlamlar ihtiva etmektedir. Bu anlamları kısaca şöyle özetleyebiliriz;

“İstihza, başkasının söz ve davranışlarını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onu alaya alıp küçük düşürmektir.”²² Başkalarını alaya alma eyleminin ardında kibir, aşırı bir gurur, hakir görme, acizliğini bu yolla ödünleme, kin ve kıskançlığı tatmin etme gibi eğilimler yatmaktadır.²³

“İstihza, alay üslubuyla, kötülük sayılacak şeyi gizleyerek, karşısındakine muvafakatini açıklamaktan ibarettir.”²⁴

“İstihza, bir kimseyi şaka içinde maskara etmek, şeref ve onurunu kırmak istemektir.”²⁵

İstihza kelimesinin genel muhtevası ve Kur'an'da geçtiği yerler incelendiğinde, en büyük nankörlük anlamına gelen “küfür” kelimesi ile çok yakından ilgili olduğu ve “imansızlık” sıfatı taşıyan kâfirleri kapsadığı ve onları da

¹⁷ Komisyon, “İstihza”, *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, T.D.K., Ankara, 1998, s.1108.

¹⁸ Mutçalı, Serdar, “H-Z-E”, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İst., 1995, s.942.

¹⁹ Püsküllüoğlu, Ali, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2004, s.47.

²⁰ *Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi)*, İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İst., 1986, XI, 5882.

²¹ *Meydan Larousse*, İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İst., X, 198.

²² Çağrıncı, Mustafa, “İstihza”, , *D.İ.A.*, İstanbul 2001, XXIII, 348.

²³ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da Ahlâk Psikolojisi*, İstanbul, İzci Yayınları, 1997, s.81.

²⁴ Râzi, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin, et-*Tefsiru'l-Kebir (Mefatihü'l-Gayb)*, Dar-u İhyâ-i't-Tur'asi'l-Arabî, Beyrut, III. Baskı, 2000, II, 309.

²⁵ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad. İ. Karaçam - E. Işık - N. Bolelli - A. Yücel), Azim Dağıtım, İst., trs., I, 216.

yakından ilgilendirdiği açık olarak görülecektir. İslam âlimleri, Allah'ın ayetleri ve şeriatıyla alay etmeyi inkâr nevilерinin en şiddetlilerinden birisi olarak zikrederler.²⁶ İstihza, insanın hakikati görmesine engel olan kötü bir davranış olmakla birlikte, İnkâr edenlerin Peygamberleri kabul etmemelerinin, hakka karşı ayak diretmelerinin en başta gelen sebebi ve küfür ehlinin en tipik karakteri olarak da gözükmektedir. Bu açıdan, istihzanın nankörlük anlamına gelen küfrün bir tamamlayıcısı ve sebebi olduğu söylenebilir. Diğer bir tabirle küfür istihza ile beslenmekte ve ondan ayrılmaz bir parça olmaktadır.²⁷

3. İSTİHZA KELİMESİ İLE YAKIN ANLAMLI OLAN KELİMELER

Alay konusu istihza kelimesi dışında başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Şimdi bu kelimeleri ve anlamlarını ele almaya çalışalım:

3.1. Hezl: (هَزْلٌ)

Hezl kelimesi “ ciddiye alınmaması manasını çağrıştıran bir anlam ifade etmektedir. Hezl kelimesi “ ciddiyetin zıddı, hezeyan ve sayıklama,²⁸ sonuç vermeyen,²⁹ sözün zayıflayıp anlam kuvvetini yitirmesi, fakirlik, zayıflık”³⁰ vb. anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise hezl, istihzanın temelini oluşturan ve içinde bulunulan olayın ciddiye alınmaması manasını çağrıştıran bir anlam ifade etmektedir.

3.2. Suhr: (سُحْرٌ)

Suhr kelimesi “alay, istihza, gülünen şey, şaka”³¹ anlamlarına gelmektedir. Aynı kökten gelen teshîr ise; “zorla boyun eğdirmek, istenen bir şeyi yapmaya götürmek”³² anlamına gelmektedir. Aynı kökten gelen bir başka kelime ise suhriyyet

²⁶ İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmâdüddîn İsmail b. Ömer, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri: Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, trc. Karlığa, Bekir, Çetiner, Bedreddin, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1993, IV, 168.

²⁷ Buladı, Kerim, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2001, s.130.

²⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-Arus*, VI, 506.

²⁹ İsfahânî, *Müfredât*, s.541.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 804.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 113.

³² İsfahânî, *Müfredât*, s, 232.

olup “birine istediği şeyi yaptırıp onu gülünç duruma düşürmek, yani onunla alay etmeyi”³³ ifade etmektedir. Sözlüklere bakıldığı zaman istihza ve suhriyet kelimelerinin anlam bakımından birbiri ile yakın iki kelime olduğu görülmektedir. Kur’an’da çoğu zaman her iki kelime de aynı anlamda kullanılmaktadır. “Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur’an’a) tâbi olun. Kişinin: Allah’a yakınlık konusunda kusurlu davrandığı için bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdendim (diyeceği günden sakının)!”³⁴ ayetinde ‘sühr’ alay etme anlamında kullanılırken, “İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. "Bu mu ilâhlarınızı diline dolayan?" derler. Hâlbuki kendileri Rahmân'ın kitabını inkâr ediyorlar.”³⁵ Ayetinde ‘hü-zü-ven’ kelimesi alay etme anlamında kullanılmıştır.

Ancak, asıl olarak suhriyet kelimesi ‘küçük görme’ anlamında kullanılırken, istihza ifadesi ise ‘alaya alma’ şeklinde geçmektedir.

4. İSTİHZA KONUSU İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRİLEBİLECEK DİĞER KAVRAMLAR

4.1. Hemz: (هَمْز)

Hemz kelimesi, “kardeşinin ayıbıyla uğraşmak, arkasından ayıplamak, kişinin gıybetini yapmak, iğnelemek,³⁶ avucunun içinde suyunu sıkmak”³⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Her ayıplayan kimse için hemz tabiri kullanılabilir.³⁸ Mücahid, el ve gözle işaret ederek yapılan ayıplamayı hemz kelimesi ile açıklamaktadır.³⁹

³³ Ateş, Süleyman, *Kur’an Ansiklopedisi*, İstanbul, Kur’an Bilimleri Araştırma Vakfı, 2002, XX, 310.

³⁴ Zümer, 39/55-56.

³⁵ Enbiya, 21/36.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 426; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 269.

³⁷ Isfahânî, *Müfredât*, s,546.

³⁸ Taberi, İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyan an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmet Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, 2000, XXIV, 595.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Azîm*, III, 675.

4.2. Lemz: (لَمَزٌ)

Lemz kelimesi, “kusur araştırmak gıybet etmek, ayıplamak, yüze karşı dil uzatmak, ayıplamak,⁴⁰ uzaklaştırmak, gizli sözlerle baş, göz ve dudaklarla ayıplamak”⁴¹ gibi anlamlara gelmektedir. Mücahid, dil ile yapılan ayıplamayı lemz olarak ifade etmektedir.⁴²

4.3. Lehv: (لَهْوٌ)

Lehv kelimesi, “nefsin arzuladığı ve sevinç hasıl eden şeylerle kişiyi meşgul etmek, bir şeyden uzaklaşmak, bir şeyle uğraşmak”⁴³ gibi anlamlara gelmektedir.

4.4. La’b: (لَعِبٌ)

La’b kelimesi sözlükte, “kişinin yaptığı fiilin herhangi bir amaca yönelik olmaması, herhangi bir gaye içermemesi veya geçerli bir gayesinin olmaması gibi anlamlara gelmekle birlikte,⁴⁴ yapılan işin faydalı bir sonucunun olmaması”⁴⁵ gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.

4.5. Had’: (حَدْعٌ)

Had’ kelime olarak “Gafletten yararlanma, zekâya izin vermeyecek şekilde haksızlık yapmak, kastın dışına çıkma, bir şeyi gizleme”⁴⁶ gibi anlamlara gelmektedir.

---

⁴⁰ Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, VII, 372.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, III, 393.

⁴² İbn Kesîr, *Muhtasar-u Tefsir-u İbn Kesîr*, III, 675.

⁴³ Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, IV, 87.

⁴⁴ Isfahânî, *Müfredât*, 471.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, III, 371.

⁴⁶ Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, I, 115.

4.6. Hizy: (حَزِي)

Hizy kelimesi, “yapılmış olan bir kötülükten kaynaklanan utangaçlık duygusuyla kahrolmak,⁴⁷ zilletin, kötülüğün, belaların içine düşmek, değersiz olmak, hakir düşmek, küçük düşmek, küçük düşmenin ezikliğini yaşamak, pişmanlık duymak” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸ Kişinin başına kendi nefsinden dolayı veya çevresindeki kişilerden kaynaklanan bir utangaçlık duygusu meydana gelebilir. Şayet bu utanma duygusu kişinin kendisinden kaynaklanıyorsa hayâ olur. Başkaları tarafından bu duruma düşürülmüş ise hizy olur.⁴⁹

4.7. Dahk: (ضَحْك)

Dahk kelimesi, “kişinin ön dişlerinin tamamının görünmesi,⁵⁰ insanın mutluluk göstergesi olan sevinç belirtisi” anlamlarını ifade ettiği gibi, “hayret, hoşagitme, parlama, açığa çıkma, gülme” gibi anlamlara da gelmektedir. Ayrıca, dahk kelimesi şakalaşma ve alaya alma gayesiyle de kullanılmaktadır.⁵¹

4.8. Gamz: (غَمَز)

Gamz kelimesi “göz kapaklarıyla işaret etme, eliyle bir şeyin suyunu sıkma, ayıplanılacak şey,⁵² bir kişinin ayıbını veya eksiğini göstermek için el veya göz hareketi yapma”⁵³ gibi anlamlara gelmektedir.

Alay konusunu ele alan ifadeler kelime anlamlarını ele aldıktan sonra şimdi de bu ifadelerin Kur’an’da hangi anlamlarda kullanıldığına ve birbiri ile olan münasebetlerine yer vermek istiyoruz.

⁴⁷ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, IV, 290.

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 828.

⁴⁹ Isfahânî, *Müfredât*, s.148.

⁵⁰ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, III, 57.

⁵¹ Isfahânî, *Müfredât*, s.300.

⁵² Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, IV, 386.

⁵³ Isfahânî, *Müfredât*, 378.

5. İSTİHZA İFADE EDEN KAVRAMLARIN KUR'AN'DA KULLANILMALARI VE İHTİVA ETTİKLERİ ANLAMLARI

Kur'an-ı Kerim'de istihza kelimesi veya türevleri toplam 34 yerde geçmektedir. Bunlardan sadece 10 tanesinin geçtiği ayet Medine'de inmiş olup geri kalanların hepsi Mekke döneminde inmiştir. Bu kelimenin geçmiş olduğu ayetlerin çoğunluğunun Mekke döneminde indiğini düşündüğümüz zaman aklımıza inkârcı kimselerin Allah, Rasûlullah ve mü'minlerle alay ettikleri ve İnkâr edenlerin bu alaylarına karşılık Kur'an-ı Kerim'de bu konunun ele alındığı akla gelmektedir. Medine döneminde inen ayetlerde ise genel olarak münafıklar hakkında nazil olduğu müşahede edilmektedir.

İstihza kelimesi dışında aynı anlamı ifade eden başka eş anlamlı diyebileceğimiz kelimeler bulunmaktadır. Öncelikle istihza anlamı taşıyan diğer kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de kullanımlarına bakmak gerekmektedir. Daha sonra bu kavramları karşılaştırmak sureti ile toplu olarak istihza kavramının üzerinde durmak faydalı olacaktır. Bu kavramlar ise şunlardır;

5.1. Suhr سُحْرُ Kavramının Kur'an'da Kullanıldığı Anlamlar

Suhr kelimesi Kur'an-ı Kerim'de çokça kullanılmış olan kelimelerden birisidir. Bu kelime türevleri ile birlikte Kur'an-ı Kerim'de 14 yerde geçmektedir. Şu anlamlarda kullanılmıştır:

5.1.1. “Alay Etme, Dalga Geçme, Eğlenme” Anlamında Kullanılması

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ
سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Sadakalar hususunda, müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır.”⁵⁴

Bu ayette münafıkların müminlerle alay etmesine verilebilecek bir örnektir. Bu ayetin iniş sebebi münafıkların nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Rivayet edildiğine göre: Hz. Peygamber (s.a.v.), insanları sadaka vermeye teşvik eder. Bundan dolayı Abdurrahman b. Avf (r.a.), kırk okka kadar altın; başka bir rivayete göre dört bin dirhem getirir ve “Sekiz bin dirhem param vardı, yarısını Rabbime ayırdım. Yarısını da çoluk çocuğuma bıraktım” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Abdurrahman b. Avf (r.a.) için; “Allah, verdiğini de, evde bıraktığını da senin için mübarek kılsın” diye duada bulundu. Gerçekten de Abdurrahman, daha sonra o kadar bolluğa ve berekete erişmişti ki, vefat ettiği zaman, mirasının sekizde biri dört hanımına taksim edilince yalnızca dördüncü hanımı olan Nadir, seksen bin dirhem almıştı. Yine ashaptan Asım b. Adiy de yüz vesk hurma getirmiş, “Bu gece bir adamın hurmalığını sulamak için sabaha kadar gündelikçi olarak çalıştım, karşılığında iki sa’ hurma kazandım, birini evime koydum, birini de Rabbim için getirdim.” demişti. Rasûlullah zekât olarak toplanan öteki hurmaların üstüne dökmesini emretmişti. Münafıklar ise “Abdurrahman da, Asım da sadakalarını sırf gösteriş ve isim yapmak için getirdiler, Ebû Ukayl’in getirdiği bir sa’ hurmaya da Allah ve Rasulu muhtaç değildi, lakin o da kendisine sırf sadaka veriyor desinler diye getirdi.” şeklinde alaycı bir şekilde dedikodu yapmışlar ve fiskos etmişlerdi. Bunun üzerine bu ayet indi.⁵⁵

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِن كُنْتُ لَمِنَ السَّآخِرِينَ

Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur’an’a) tâbi olun. Kişinin: Allah’a yakınlık konusunda

⁵⁴ Tevbe, 9/79.

⁵⁵ Zemahşeri, *Keşşâf*, s.443.

kusurlu davrandığım için bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdendim (diyeceği gündən sakının)!⁵⁶

Bu ayette geçen جَنَّبِ اللّٰهِ den maksat Allah'a itaat ve emirlerine uymaktır. Eğer ecel gelmeden önce, Allah'ın şeriatına, emirlerine uyulmazsa onlarla istihza etmiş gibi olma durumu söz konusudur.⁵⁷

وَيَصْنَعُ الْفُلُوكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ

Nuh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise, yanına her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: “Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz!”⁵⁸

Bu ayette de yine inkâr edenlerin iflah olmaz tutumlarından olan alaycılığın bir Peygamber hakkında nasıl uygulandığını görmekteyiz. Çünkü Hz. Nuh'un gemi yaptığını öğrendiklerinde, onun yanına gelip “Peygamber oldun, marangozluğa başladın, karada gemi yapıyorsun, bunu nerede yüzdüreceksin” diyerek alay ediyorlardı. Nuh (a.s.) da onların bu sözlerine karşılık şöyle diyordu: “siz bugün bizle alay ediyorsunuz ama biz de ahirette, sizin bu dünya da bizimle alay ettiğiniz gibi sizle alay edeceğiz.”⁵⁹ dedi.

وَلَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

Senden önceki Peygamberlerle de alay edilmiş, bu yüzden onlarla alay edenleri alay ettikleri şey (azap) kuşatıvermişti.⁶⁰

Bu ayette Allah Rasulu (s.a.v.)'e bir teselli vardır. Çünkü bir keresinde Rasullullah (s.a.v.) yanlarından geçerken Velid b. Muğire, Ümeyye b. Halef ve Ebû

⁵⁶ Zümer, 39/55-56.

⁵⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, III, 86.

⁵⁸ Hûd, 11/38.

⁵⁹ Taberi, *Câmiu'l-Beyan*, XII, 393.

⁶⁰ En'âm, 6/10.

Cehil b. Hişam, el kol hareketi yaparak Allah Rasûlüyle alay etmişlerdi. Bunu gören Allah Rasûlü (s.a.v.) de çok sinirlenmişti. İşte bunun üzerine bu ayet inmiştir.⁶¹ Bu, Rasûlullah'a bir teselli olduğu gibi aynı zamanda alaycılara bir tehdit ve azap vaadini de içinde barındırmaktadır.⁶²

إِنَّهٗ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْوِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ
سِخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنْسَوْكُم ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ

Zira kullarımdan bir zümre: Rabbimiz! Biz iman ettik; öyle ise bizi affet; bize acı! Sen, merhametlilerin en iyisisin, demişlerdi. İşte siz onları alaya aldınız; sonunda onlar (ile alay etmeniz) size beni yâd etmeyi unutturdu, siz onlara gülüyordunuz.⁶³

Bu ayette ifade edildiğine göre, inkârcılar alayda o kadar ileri gidiyorlardı ki Müslümanlardan; “*Ey Rabbimiz! Biz inandık, bizi bağışla, bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın*” diyenlerle dalga geçiyorlardı. Hatta bu meşguliyet onlara Allah'ı anmayı bile unutturuyordu.⁶⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ
يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَّمْ
يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.⁶⁵

⁶¹ Suyuti, Celaleddin, *Ed-Durru 'l-Mensûr fi 't-Tefsiri bi 'l-Me'sûr*, Kahire, 2003, VI, 21.

⁶² Taberi, *Câmiu 'l-Beyan*, IX,165.

⁶³ Mü'minun, 23/109, 110.

⁶⁴ Taberi, *Câmiu 'l-Beyan*, XVII, 128.

⁶⁵ Hucurat, 49/11.

İnsanları alay etmeye iten psikolojik faktörler içinde; büyüklenme, kendini beğenme, karşısındakini küçük ve kusurlu görme gibi hal ve duygular vardır. Sırf gülüp eğlenmek için bir kimseyle alay edilmiş olsa bile alay konusu olan şahsın buna layık görülmesi ve aşağılanması söz konusudur. Bir kimse toplum içinde yükselen değerlere göre ikinci sınıf “değersiz ve önemsiz” görülebilir, ama evrensel değerler ve konumuzla ilgili olarak da dini ve manevi değerler söz konusu olduğunda aynı şahıs önemli ve değerli olabilir. Hele Allah nezdinde kimin nasıl değerlendirildiğini doğru bir şekilde tespit edebilmek mümkün değildir. İnsanları küçümseyenler, onlarla alay edenler, aşağılayıcı, küçümseyici lakaplar takanlar işin bir de bu yönünü düşünmelidirler.⁶⁶

Bu ayet-i kerime de sûrenin başında zikri geçen Temîmoğulları hey’eti hakkında nazil olan ayetlerdendir. Ammâr, Habbâb, İbn Führeyre, Bilâl, Suheyb, Selmân, Huzeyfe’nin kölesi Salim gibi fakir Müslümanların perişan hallerini görünce onların bu yoksul halleriyle alay etmişler ve bu ayet-i kerime de bunun üzerine nazil olmuştur.⁶⁷

رُئِيَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

*Kâfir olanlar için dünya hayatı câzip kılındı. (Bu yüzden) onlar, iman edenler ile alay ederler. Oysa ki, (iman edip) inkârdan sakınanlar kıyamet gününde onların üstündedir. Allah dilediğine hesapsız lutufta bulunur.*⁶⁸

İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre ayet İbn Mes’ûd, Ammâr, Habbâb İbnu’l-Eret, Salim, Amir ve Ebû Ubeyde gibi müzminlerin fakirliklerini alaya alan ve: “Muhammed gerçekten Peygamber olsaydı bizden eşraf ve ileri gelenler ona tâbi olurdu.” diyen ve Allah’ın kendilerine zenginlik verdiği Ebû Cehl vb. gibi Kureyş

⁶⁶ Karaman, Hayrettin; Çağrı Mustafa; Dönmez İ. Kâfi; Gümüş Sadrettin, *Kur’an Yolu (Türkçe Meal ve Tefsir)*, DİBY, Ank., 2006, V, 94 - 95.

⁶⁷ Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Çağrı Yayınları, İst., 2006, II, 827.

⁶⁸ Bakara, 2/212.

büyükleri hakkında nazil olmuştur. Ayetin, fakir muhacirlerle alay eden Kurayza, Nadîr ve Kaynukâ oğulları Yahudilerinin büyükleri veya İbn Ubeyy b. Selûl hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Atâ da “Bütün bu zikredilenler ve aynı davranışı sergileyenler hakkında nazil olmuş olmasına bir engel yoktur.” demektedir.⁶⁹

5.1.2. Başkalarına İş Yaptırma Anlamında Kullanılması

Başkalarına iş yaptırma anlamında Kur'an'da tek bir kullanımı bulunmaktadır.

أَهُمْ يَفْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحِمْتَ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ

*Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.*⁷⁰

Bu ayette geçen ‘suhriyyen’ ifadesi “birine iş gördürmek, iş yaptırmak, hizmetçi veya köle olarak kullanmak” anlamına gelmektedir.⁷¹

5.1.3. Boyun Eğdirmek, Emrine veya Hizmetine Vermek Anlamında Kullanılması

‘Sehhara’ kavramı bu anlamda Kur'an'da yirmi iki yerde fiil ve dört yerde de masdar olarak kullanılmaktadır. Bu ayetlerden bazısını zikretmekle yetineceğiz.

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ

⁶⁹ Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, 1/84.

⁷⁰ Zuhruf, 43/32.

⁷¹ Taberi, *Câmiu'l-Beyan*, XX, 585.

Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş'a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır. (Bunların) her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi düzenleyip ayetleri açıklamaktadır.⁷²

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

(O öyle lütufkâr) Allah'tır ki, gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveler çıkardı; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin (yararlanmanız) için akıttı. Düzenli seyreden güneşi ve ayı size faydalı kıldı; geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi.⁷³

وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır.⁷⁴

فَقَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ

Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümdarlık, Peygamberlik) ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Davud'a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yapmaktayız.⁷⁵

Tüm bu ayetlerde 'Sehhara' ifadesi "emrine amade kılmak, hizmet ettirmek, boyun eğdirmek" anlamında kullanılmaktadır. Bu kavramın bu manada kullanıldığı

⁷² Ra'd, 13/2.

⁷³ İbrahim, 14/32, 33.

⁷⁴ Nahl, 16/12.

⁷⁵ Enbiya, 21/79.

daha birçok ayet mevcuttur. Konumuzla direkt bağlantılı olmadığı için hepsini zikretmedik.

5.2. Hezl هَزْل Kavramının Kullanıldığı Anlamlar:

Kur'an'da 'Hezl' kavramı sadece bir yerde geçmektedir.⁷⁶ “Şaka, eğlence” anlamında kullanılmıştır. Ayet şöyledir:

وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ

*O, alay ve eğlence değildir.*⁷⁷

Elmalılı bu ayetle ilgili olarak; Târik'tan, delen yıldızdan, nefisten, nefis üzerindeki koruyucudan, yaratıcının kudretinden, sırların ortaya döküleceği günden bahsederken ölüm ve geri dönüşü, başlangıç ve sonu göstermek üzere atan sudan, sulb ve göğüs kemiklerinden bahsetmesi şiir ve mizah türünden bir şaka değildir. Hepsi ciddi ve gerçektir. Bunun için onu hak kulağıyla dinlemeli, hükümlerinden ve irşatlarından faydalanıp sırların açıklanacağı günde gerçek murada ermelidir.⁷⁸ Diyerek Allah'ın Kur'an'da bahsetmiş olduğu şeylerin bir şaka olmadığını bilakis her şeyin ciddi olduğunu vurguladığını belirtmektedir.

5.3. La'b لَعِب Kavramının Kullanıldığı Anlamlar:

La'b kavramı Kur'an'da, sekiz yerde masdar, üç yerde ismi fail ve sekiz yerde de fiil olarak kullanılmış olup, toplam on dokuz yerde geçmektedir.⁷⁹ Bu kelime aşağıdaki anlamlarda kullanılmaktadır.

5.3.1. “Oynamak, Gülp Eğlenmek, Vakit Geçirmek” Anlamında Kullanılması

أَرْسَلُهُ مَعَنَا عَدَا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

⁷⁶ Abdalbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Marife, Beyrut, s.945.

⁷⁷ Tarık, 86/14.

⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 132.

⁷⁹ Abdalbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, s.827, 829, 830, 1037.

*Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin (içsin), oynasın. Biz onu mutlaka koruruz.*⁸⁰

فَذَرَهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ

*Sen bırak onları, kendilerine söz verilen günlerine kavuşuncaya kadar bâtila dalsınlar, oynaya dursunlar.*⁸¹

أَوَ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًىٰ وَهُمْ يَلْعَبُونَ

Ya da o ülkelerin halkı kuşluk vakti eğlenirlerken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًىٰ لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

(Yahudiler) Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü «Allah hiçbir beşere bir şey indirmede» dediler. De ki: Öyle ise Musa'nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur'an'da) size öğretilmiştir. (Resûlüm) sen «Allah» de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynaya dursunlar!⁸²

Ayetlerde ifade edildiği üzere vakti boş şeylerle geçirmeyi ya da insanın kendisine fayda sağlamayacak şeylerle meşgul olması ya da yaptığı işlerin ahirette kendisine fayda sağlayacak türden değilse bu durum la'b kelimesi ile ifade edilmektedir.

⁸⁰ Yusuf, 12/12.

⁸¹ Zuhruf, 43/83.

⁸² En'âm, 6/91.

5.3.2. Eğlenmek, Alaya Almak, Oyuncak Edinmek” Anlamında Kullanılması

وَدَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

*Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri (bir tarafa) bırak! Kazandıkları sebebiyle hiçbir nefsin felâkete dâçar olmaması için Kur'an ile nasihat et. O nefis için Allah'tan başka ne dost vardır, ne de şefaathçi. O, bütün varını fîdye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır.*⁸³

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

*Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâla akıl erdiremiyor musunuz?*⁸⁴

Hayatı, dünya hayatından ibaret sanan kimseler anlamalı ki dünya hayatı, yalnız dünya hayatı olma bakımından eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Dipsiz, sonu karanlık bir gafletten, faydasız oyuncaktan ibarettir. Bunun geçiş anlarını, lezzet sayılan şeylerini bir lahza düşünüp de ölümü göz önüne getirenler bunda asla tereddüt etmezler. Bunun içindir ki hayat, dünya hayatıdır diyenlerin en büyük zevki, onu ve sonucunu unutmak için boş şeylerle eğlenmekte, oyunlarla vakit öldürmekte bulurlar.⁸⁵

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا عِبِينَ

⁸³ En'âm, 6/70.

⁸⁴ En'âm, 6/32.

⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 412.

*Biz, göğü, yeri ve bunlar arasındakileri, oyuncular (iş, eğlencesi) olarak yaratmadık.*⁸⁶

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ
مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا
آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

*(Yahudiler) Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü «Allah hiçbir beşere bir şey indirmede» dediler. De ki: Öyle ise Musa'nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur'an'da) size öğretilmiştir. (Resûlüm) sen «Allah» de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!*⁸⁷

Ayetten anlaşıldığına göre onların okur-yazar olanlarından bir kısmı Yahudi kutsal metinlerinden bazı parçaları da yazarak saklıyorlardı. Ayette bu duruma da işaret edilerek, buna rağmen “Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmede” demelerinin bir çelişki olduğu ortaya konmuştur.⁸⁸

أَوْ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ

*Ya da o ülkelerin halkı kuşluk vakti eğlenirken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular?*⁸⁹

Bu ayetle ilgili Seyid Kutub güzel bir değerlendirmede bulunarak şöyle demektedir; “Yoksa onlar Allah'ın cezasının kuşluk vaktinde oyuna daldıkları sırada kendilerini yakalamasından emin mi oldular? Oyuna dalmak insanın uyanıklığını ve tedbir almasını engeller. Hazırlık yapmasına ve ihtiyatlı bulunmasına fırsat vermez. İnsan oyuna, eğlenceye daldığı sırada bir saldırgan karşısında kendisini koruyamaz.

⁸⁶ Enbiya, 21/16.

⁸⁷ En'âm, 6/91.

⁸⁸ Komisyon, Kur'an Yolu, II, 347, 348

⁸⁹ A'raf, 7/98.

Hal böyleyken, insanın en ciddi ve tedbirli sıralarda, savunma için gerekli bütün önlemlerini aldığı hallerde bile bir varlık gösteremediği Allah'ın saldırısı karşısında durumu ne olacaktır?"⁹⁰

5.4. Hemz هَمْزُ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar:

Kur'an'da hemz kavramı üç yerde ve farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu kelimenin kullanıldığı anlamlar şunlardır:

5.4.1. Kusur Arayan, Ayıplayan Anlamında Kullanılması

هَمَّازٍ مَّشَاءٍ بِنَمِيحٍ

*Daima kusur arayıp kınayan, hep lâf götürüp getiren,*⁹¹

Ayette ifade edilen 'kusur arayıp kınayan' ifadesi hakkında Taberi şu açıklamayı yapmaktadır; 'Çok kınayan', 'çokça koğuculuk eden' Buradaki "Çokça kınayan" ifadesinden maksat, Abdullah b. Abbas ve Katade'ye göre "Çokça gıybet edip âdeta müslümanların etini yiyen, İbn-i Zeyd'e göre ise "İnsanları dürtükleyen, çimdikleyen ve onları döven" demektir. "Çok koğuculuk eden" cümlesinden maksat ise, Katade'ye göre "İnsanların bazılarının sözlerini alıp diğerlerine götürendir." Abdullah b. Abbas'a göre ise: "Yalan sözler gezdiren" dir.⁹²

5.4.2. Kaş Göz Hareketleriyle Alay Eden Anlamında Kullanılması

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

*Arkadan çekiştirip duran, kaş göz hareketleriyle alay eden, ayıp ve kusur arayan her kişinin vay haline*⁹³

⁹⁰ Seyyid Kutub, *Fizilâl'il Kur'an*, Daru'ş-Şuruk, Beyrut, 17. Baskı, III, 1335.

⁹¹ Kalem, 68/11.

⁹² Taberi, *Câmiu'l-Beyan*, XXIII, 534.

⁹³ Hümeze, 104/1.

“Arkadan çekiştiren” diye çevirdiğimiz hümeze kelimesi ise “birini arkasından çekiştirmek, kaş göz, el kol işaretleriyle, onunla alay etmek, aşağılamak” manalarına gelen “hemz” kökünden türemiş bir sıfat olup “insanları arkadan çekiştirmeyi, şeref ve haysiyetlerini yaralamayı alışkanlık haline getiren, bundan zevk alan kimse demektir. “Ayıp, kusur arayan” diye tercüme ettiğimiz “lümeze” kelimesi de benzer davranışları arkadan değil, kişinin yüzüne karşı gösteren kimseyi ifade eder. Bu ayetlerin mal ve servetinin çokluğuyla gururlanıp insanlarla alay ederek onların şahsiyetlerini zedeleyen Ahnes b. Şureyk isimli putperest Arap hakkında indiği rivayet edilmiştir. Ancak surenin iniş sebebinin özel olması hükmünün genel olmasına engel değildir. İslam Dini insan şahsiyetinin ve onurunun korunmasına son derece önem verdiği için Kur’an bu tür davranışları kınamakta ve böyle davranışlar sergileyenlerin ahirette ateşle cezalandırılacaklarını haber vermektedir.⁹⁴

5.4.3. Vesvese Vererek Kalbe Kötülük Yerleştirmek Anlamında Kullanılması

وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ

De ki: “Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım.”⁹⁵

Ayette vesvese vererek kalbe kötülük yerleştirme anlamında kullanılmıştır. İman eden kimselerin kalbe verilen bu vesveseden Allaha sığınmaları istenmiştir. Kalbe verilen vesvese mümin için ayrıca bir kötülük kaynağı olarak ifade edilmektedir.

5.5. Lemz كَمْزُ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

5.5.1. Dil Uzatmak, Ayıplamak Anlamında Kullanılması

وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْتَخْطُونَ

⁹⁴ Komisyon, *Kur’an Yolu*, V, 686.

⁹⁵ Mü’minun, 23/97.

*İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar.*⁹⁶

Zekât mallarına göz dikmiş bazı kimseler Hz. Peygamberden bunların kendilerine verilmesini istemişler, Resulullah onların bu haksız taleplerini hoş karşılamamış, onlar da serzenişte bulunmaya başlamışlardı; işte âyet bu tutumu kınamakta, ardından gelen âyette de kanaatkâr olmaya ve Hz. Peygamber'in takdirine saygılı davranmaya çağırılmaktadır.⁹⁷

5.5.2. Alay Etme Anlamında Kullanılması

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

*Arkadan çekiştirip duran, kaş göz hareketleriyle alay eden her kişinin vay haline*⁹⁸

“Ayıp, kusur arayan” anlamlarını ifade eden “lümeze” kelimesi, benzer davranışları arkadan değil, kişinin yüzüne karşı gösteren kimseyi ifade eder. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu ayetlerin mal ve servetinin çokluğuyla gururlanıp insanlarla alay ederek onların şahsiyetlerini zedeleyen Ahnes b. Şureyk isimli putperest arap hakkında indiği rivayet edilmiştir. Ancak surenin iniş sebebinin özel olması hükmünün genel olmasına engel değildir. İslam Dini insan şahsiyetinin ve onurunun korunmasına son derece önem verdiği için Kur'an bu tür davranışları kınamakta ve böyle davranışlar sergileyenlerin ahirette ateşle cezalandırılacaklarını haber vermektedir.⁹⁹

⁹⁶ Tevbe, 9/58.

⁹⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu*, III,55,56.

⁹⁸ Hümeze, 104/1.

⁹⁹ Komisyon, *Kur'an Yolu*, V, 686.

5.6. Lehv لَهْوُ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Lehv kelimesi ve türevleri Kur'an'da 16 yerde kullanılmış olup şu anlamlara gelmektedir;

5.6.1. Oyun Oynama, Eğlenme, Vakit Geçirme, Oyalanma Anlamında Kullanılması

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ
وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

*Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticarettten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.*¹⁰⁰

Bu ayette Allah Teâlâ o gün Medine'ye gelen ve ticârete koşup cuma hutbesini terk edenleri kınayarak buyuruyor ki; “Onlar, bir ticaret veya bir oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler.” Seni minberde hutbe okurken bıraktılar. Mukâtil İbn Hayyân'ın iddiasına göre; bu ticâret, Müslüman olmazdan önce Dihye İbn Halîfe'nin ticaretiydi. O, davul çalarak halkı toplardı. Müslümanlardan pek azı müstesna cemaat Rasûlullah'ı minberde ayakta dikili olarak bırakıp ticaret kervanına gitmişlerdi. Bu konudaki haber sahihtir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn İdrîs... Câbir'in şöyle dediğini bildirdi: Medine'ye bir kervan gelmişti, Rasûlullah (s.a.v) da o esnada hutbe okuyordu. Halk çıkıp kervana gitti ve mescidde on iki kişi kaldı. Bunun üzerine: “Onlar, bir ticaret veya oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler.” ayeti nazil oldu. Hafız Ebû Ya'lâ der ki: Bize Zekeriyâ İbn Yahya... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) cum'a günü hutbe okuduğu sırada Medine'ye bir kervan geldi. Peygamberin ashabından on iki kişiden başka kimse kalmamak üzere diğerleri kervana gittiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemîn ederim ki; sizden bir kişi

¹⁰⁰ Cuma, 62/11.

kalmayacak derecede birbirinizin arkasına düşseydiniz, vadiden üzerinize ateş akardı. Bunun üzerine “Onlar, bir ticaret veya bir oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler.” ayeti nazil oldu. Câbir’in belirttiğine, göre Peygamberle beraber kalan on iki kişi arasında Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer de bulunuyordu.¹⁰¹

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

*İnsanlardan öylesi var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alır. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır.*¹⁰²

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسِيهِمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

*Onlar dinlerini oyun ve eğlence edinmişler ve dünya hayatı da kendilerini aldatmıştı. İşte onlar bu günlerine kavuşacaklarını nasıl unuttular ve ayetlerimizi nasıl inkâr edip durdularsa, biz de onları bugün öyle unutturuz.*¹⁰³

5.7. Had’ خَدَّعْ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Had’ kavramı türevleri ile birlikte Kur’an’da 5 yerde geçmektedir. ‘Aldatmak ve hile yapmak’ anlamlarında kullanılmıştır.

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

*Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah’ı ve müminleri aldatırlar. Halbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir.*¹⁰⁴

¹⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsiru’l Kur’ani’l-Azîm*, III, 501,502.

¹⁰² Lokman, 36/60.

¹⁰³ Araf, 7/51.

¹⁰⁴ Bakara, 2/9.

Ayette ifade edildiği üzere inanmadıkları halde, öldürülmekten kurtulmak için dilleriyle, kalplerindeki şüphe ve inkârın aksini söylerler. Bu sözleriyle Allah'ı ve müminleri kandırmaya çalışırlar. İman ettik derler. Oysa onlar, gerçekte başkasını değil ancak kendilerini aldatmaktadırlar. Fakat bunun da farkında değildirler. Taberi diyor ki: "Onlar, Allahı ve iman edenleri aldatmaya çalışırlar." ifadesinde Yuhadiûne, fiili, müşareket (İşteşlik) ifade eden bir fiildir. Buna göre, aldatmaların karşılıklı olması icabeder, yani, münafıklar, Allahı ve iman edenleri aldatmaya kalkışırken Allah ve müminler de onları aldatmaya kalkışmış olacaklardır.¹⁰⁵

وَأِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ

*Eğer sana hile yapmak isterlerse, şunu bil ki, Allah sana kâfidir. O, seni yardımıyla ve müminlerle destekleyendir.*¹⁰⁶

5.8. Hızı *خَزِيٍّ* Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Hızı kavramı türevleri ile birlikte Kur'an'da 26 yerde geçmektedir. 'Alçak, rezil rüsva' olmak' anlamlarında kullanılmıştır.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ

*Allah'a ve Resûlüne karşı gelen kimseye, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşinin olduğunu bilmediler mi? İşte bu, büyük bir rezilliktir.*¹⁰⁷

رَبَّنَا وَإِنَّا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ

*Rabbimiz! Bize, Peygamberlerin vasıtasıyla vâdettiklerini de ikram et ve kıyamet gününde bizi rezil-rüsvey etme; şüphesiz sen vâdinden caymazsın!*¹⁰⁸

¹⁰⁵ Taberi, *Câmiu'l-Beyan*, I, 273.

¹⁰⁶ Enfal, 8/62.

¹⁰⁷ Tevbe, 9/63.

¹⁰⁸ Âli İmran, 3/194.

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمَنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ

Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşa koşa geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lût, dedi ki: “Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah’a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?”¹⁰⁹

Kur’an-ı Kerim’de ‘hızy’ kelimesi yukarıdaki ayetlerde belirtildiği üzere insanın cehenneme gittiği zaman içine düştüğü durum bu kavram ile ifade edilmiş ve rezil rüsva’ anlamında kullanılmıştır. Müminlerin Bu duruma düşmemeleri için dua etmeleri istenmektedir. Yine eve gelen misafire karşı rezil olmama anlamını ifade ederken ‘hızy’ kelimesi kullanılmıştır.

5.9. Dahk ضحك Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Dahk kavramı türevleri ile birlikte Kur’an’da toplam 10 yerde geçmektedir. ‘Eğlenerek gülmek’ anlamına gelmektedir.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ بَيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ

(Mûsâ) mucizelerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mucizelere gülüyorlar!¹¹⁰

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ

Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülüyorlardı.¹¹¹

¹⁰⁹ Hud, 11/78.

¹¹⁰ Zuhruf, 43/47.

¹¹¹ Mudaffifin, 83/29.

Ayetlerde ‘dahk’ kelimesi geçtiği zaman alay ederek gülme anlamında kullanılmıştır. Musa (as) İsrailoğullarına gönderildiği zaman onlar gönderilmiş olan ilahi vahye karşı çıkmışlardı. Bu durumu davranışları ile belirtmek üzere alay ederek gülüyorlar ve Tevrat’ı reddediyorlardı. Onların bu ruh halleri ‘dahk’ kelimesi ile ifade edilmiştir. İnkâr eden kimselerin iman edenlerin inanç ve ibadetleri ile alay etmeleri ve gülüp geçmeleri yine aynı kavram ile ifade edilmiştir.

5.10. Gamz غَمَزُ Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Gamz kavramı Kur’an’da sadece bir tek yerde geçmektedir. ‘Kaş göz ederek alay etmek’ anlamında kullanılmıştır.

وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ

*Mü'minler yanlarından geçtiğinde, birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı.*¹¹²

Ayetin nüzul sebebi şöyledir; Hz. Ali, yanında bazı mü'minlerle birlikte bir grup münafığın önünden geçerlerken münafıklar onlarla alay etmişler, kaş göz işareti yaparak gülüşmüşler, sonra arkadaşlarına dönüp: "Bugün bir kel (veya başı küçük) birisini gördük." demişler ve yine gülüşmüşler. Hz. Ali daha Hz. Peygamber (sa)'ın yanına ulaşmadan önce Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirmiş ve onların bu davranışını yermiştir.¹¹³ Bu yerme ifadesi de ‘gamz’ tabiri ile ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, bu kelimelerin hepsi ayrı bir anlam ifade etse de kendi aralarında anlam ilişkisi bulunmaktadır. Ayetlerin meallerinde görüldüğü üzere çoğu farklı kelimeler Türkçeye çevrilirken bile aynı kelimelerle ifade edildiğini görmekteyiz. Bu durum elbette ele alınan kelimelerin tamamen aynı anlamları ifade ettiklerini göstermez ancak birbiri ile anlam ilişkilerinin olduğu ve yakın anlam taşıdıklarını gösterir.

¹¹² Mudaffifin, 83/30.

¹¹³ Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, II, 939

İstihza ifade eden kavramların Kur'an'da ifade ettiği anlamlara yer verdikten sonra Şimdi de konumuza açıklık getirmek üzere istihza edenler, istihza edilenler, istihza konularına yer vereceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA İSTİHZA EDENLER VE İSTİHZA SEBEPLERİ

Kur'an'da farklı kimse ve gurupların alay ettiğini bu durum karşısında bazı kimse ve gurupların da alay edildiğini görmekteyiz. Bu bölümde alay edenler, niçin alay ettikleri, alay edilenler, niçin alay edilmeye maruz kaldıkları ve alay sebepleri ele alınacaktır. Önce iztihza kavramının Kur'an'da kullanıldığı ayetleri belirterek konumuza başlayalım.

1. KUR'ANDA İSTİHZA KAVRAMININ KULLANIMI

İstihza kelimesi *h-z-e* fiil kökünden türetilmiş olup bu kökten türeyen kelimelerin, Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde kullanıldığını görmekteyiz. Kur'an'da 32 ayette geçen *h-z-e* kelimesi iki ayette ikişer defa tekrar edilmiş olup, türevleriyle birlikte toplam 34 defa zikredilmektedir. Kur'an'da istihza ifadesi geçen ayetler konumuza ışık tutması açısından aşağıda şema olarak gösterilmiştir:

Sıra No	Sure No ve Adı	İndiği Yer	Ayet No	Lafız
1	2 Bakara	Medine	14	مُسْتَهْزُونَ
2	2 Bakara	Medine	15	يَسْتَهْزِئُ
3	2 Bakara	Medine	67	هَزُوا
4	2 Bakara	Medine	231	هَزُوا
5	4 Nisâ	Medine	140	وَيَسْتَهْزِئُ
6	5 Maide	Medine	57	هَزُوا
7	5 Maide	Medine	58	هَزُوا
8	6 En'am	Medine	5	يَسْتَهْزِئُونَ
9	6 En'am	Mekke	10	اسْتَهْزِئُ
10	6 En'am	Mekke	10	يَسْتَهْزِئُونَ
11	9 Tevbe	Medine	64	اسْتَهْزِئُوا
12	9 Tevbe	Medine	65	تَسْتَهْزِئُونَ
13	11 Hud	Mekke	8	يَسْتَهْزِئُونَ
14	13 Ra'd	Mekke	32	اسْتَهْزِئُ

15	15 Hicr	Mekke	11	يَسْتَهْزِؤُنَ
16	15 Hicr	Mekke	95	الْمُسْتَهْزِئِينَ
17	16 Nahl	Mekke	34	يَسْتَهْزِؤُنَ
18	18 Kehf	Mekke	56	هَزُؤَا
19	18 Kehf	Mekke	106	هَزُؤَا
20	21 Enbiya	Mekke	36	هَزُؤَا
21	21 Enbiya	Mekke	41	اسْتَهْزِؤُا
22	21 Enbiya	Mekke	41	يَسْتَهْزِؤُنَ
23	25 Furkan	Mekke	41	هَزُؤَا
24	26 Şuara	Mekke	6	يَسْتَهْزِؤُنَ
25	30 Rum	Mekke	10	يَسْتَهْزِؤُنَ
26	31 Lokman	Mekke	6	هَزُؤَا
27	36 Yasin	Mekke	30	يَسْتَهْزِؤُنَ
28	39 Zumer	Mekke	48	يَسْتَهْزِؤُنَ
29	40 Mumin	Mekke	83	يَسْتَهْزِؤُنَ
30	43 Zuhruf	Mekke	7	يَسْتَهْزِؤُنَ
31	45 Casiye	Mekke	9	هَزُؤَا
32	45 Casiye	Mekke	33	يَسْتَهْزِؤُنَ
33	45 Casiye	Mekke	35	هَزُؤَا
34	46 Ahkaf	Mekke	26	يَسْتَهْزِؤُنَ

Tabloda istihza ifadesinin geçtiği sureleri biraz araştırıp incelediğimizde genel olarak Mekke döneminde inen sureler olduğu göze çarpmaktadır. Yaklaşık 10 tanesi Medine döneminde inen surelerde geçmekte olup, diğer 24 tanesi Mekke döneminde inen surelerde geçmektedir. Bu durum da istihzanın daha çok inkarcılar için kullanıldığını ortaya koymaktadır. Şimdi Kur'an'da Allah'ın alay etmesinin hakikatini ve hakkında istihza ifadesi kullanılan kimseleri, özelliklerini ve alay konularını ele alalım:

2. KUR'AN'DA İSTİHZA/ALAY EDENLER VE ÖZELLİKLERİ

Kur'an'da alay edenler niçin alay etmişlerdir? Alay edenlerin özellikleri nelerdir? Bu vb. sorulara cevap bulmak üzere bu bölümde alay edenler ve özelliklerine yer verilecektir. Şimdi bunları sırayla ele alalım:

2.1. Allah'a Alay İsnat Edilmesi ve Hakikati

Kur'an-ı Kerim'de bir tek yerde Allah'ın alay etmesinden bahsetmektedir. Ancak alay etmek Allah için mümkün müdür? Allah alay etmenin çok kötü bir şey olduğunu belirtmesine rağmen niçin istihzayı aynı zamanda kendisine de nisbet etmiştir. Allah alay etmekten uzak ise Kur'an'da Allah'a nisbet edilen istihza nasıl anlaşılacaktır? Bu sorular âlimlerimizin zihinlerini epeyce meşgul etmiş, konuyla ilgili ayeti farklı şekillerde anlama yoluna gitmişlerdir. Günümüzde mealler arasında da bu farklı anlayış göze çarpmaktadır. Bir kaç farklı meale baktığımızda mealler arasındaki farklılıklar ortaya çıkacaktır;

Gerçekte, Allah onlarla istihza (alay) eder de azgınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir müddet başıboş dolaşırlar.¹¹⁴

Allah da bu alaycı tavırlarından dolayı onlara hak ettikleri karşılığı verecek ve onları küstahlıkları ile baş başa şaşkınca bocalamaya terk edecektir.¹¹⁵

Asıl Allah onlarla alay ediyor! Azgınlıkları içinde onları salıveriyor da, şaşkınlıkları içinde bocalayıp duruyorlar!¹¹⁶

Allah da onlarla alay eder ve tuğyan (azgınca taşkınlık)ları içinde şaşkınca dolaşmalarına (belli bir) süre verir.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Bakara, 2/15. Komisyon, (Karaman Hayrettin, Dönmez İbrahim Kafi, Gümüş Sadrettin, Çağrı Mustafa), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB. Yay. Ank. 2006. s.2.

¹¹⁵ Bakara, 2/15. Esed Muhammed, *Kuran Mesajı Meal Tefsir*, İşaret Yay. ist. 1999, I,61.

¹¹⁶ Bakara, 2/15. Işıcık Yusuf, *Kur'an Meali*, Konya İlahiyat Derneği, Konya, 2010. s.12.

¹¹⁷ Bakara, 2/15. Mevdudi, *Tefhimü'l Kuran*, (terc; Heyet), İnsan Yayınları, ist, 1986. I,54.

Geçmiş alimlerimiz arasında bu konu çokça tartışılmış olup iki düşünce etrafında birleşmişlerdir. Bunlardan bir kısmı Allah için istihzayı muhal görürken; diğer bir kısmı ise bunun gerçek olduğunu ifade etmişlerdir.

Kur'an'da Allah'ın istihza etmesinin hakiki olduğunu savunanların başında Taberî gelmektedir. Taberî'nin bu ayetle ilgili tefsiri çok önemli olduğu için konuyla ilgili görüşlerinin hepsini burada zikretmek daha uygun olacaktır.

“Bize göre izahların doğrusu şudur: “Arapça’da alaya almanın mânâsı, alaya alan kimsenin, alaya alınana karşı görünüşte memnun edici ve davranışlarına uygun sözler söylemesi ve işler yapmasıdır. Böylece, alaya alan kişi söz ve davranışlarıyla aslında alaya alınana kötülük yapmaktadır. “Aldatma” “Tuzak kurma” vb. kelimelerin mânâsı budur.

Alaya alma, aldatma, tuzak kurma gibi kelimelerin Arapça’da anlamı bu olduğu için, ayet-i kerimelerde de aynı anlamlara yorumlanmalıdır. Alaya almanın, kendi anlamında kullanıldığının kabul edilmesi halinde ise ayetin izahı şöyle olur: Münafıklar, görünüşte müminlere, razı olacakları sözleri söylüyor ve davranışlarda bulunuyorlar. Halbuki aslında söyledikleri sözlerin ve yaptıkları amellerin aksine inanıyorlar. Bu yolla müminleri aldatıyorlar. Allah Teâlâ da aynen o münafıkların yaptıkları amellerin karşılığı olarak onları aynı şekilde cezalandırmaktadır. Yani dünyada iken onları Müslümanlar olarak kabul ettiriyor böylece onların davranışlarına ve arzularına göre muamele yapıyor, âhirette ise onları cehennem azabına sokarak kâfirler gibi muamele yapacak ve onları asıl inançlarına göre cezalandıracaktır. Allah Teâlâ’nın, münafıkları bu şekilde cezalandırması onlar için bir haksızlık değil, yaptıklarının tam karşılığını vererek onlara adaletini tatbik etmesidir. Abdullah b. Abbas da bu ayeti izah ederken: “Allah onlardan intikam almak için onları alaya alır.” şeklinde açıklamıştır.

Taberî diyor ki: Ayet-i kerimeyi “Biz, müminlerle ancak alay ediyoruz.” diyen münafıklara Allah Teâlâ’nın bir cevabıdır.” şeklinde izah eden ve “Alaya alma” “Tuzak kurma” ve “Aldatma” gibi sıfatların Allah’a yakışmayacağını söyleyen görüşler isabetli değildir. Zira onlar Allah Teâlâ’nın, kendisi için ispat ettiği şeyleri

ondan uzaklaştırmaya çalışıyorlar. Bu gibi kimselere denir ki: “Bir kimsenin, “Allah falan kimselerle alay eder.” veya “Falan kimseleri akladır.” Ya da “Onlara tuzak kurar” şeklindeki haberleri kabul etmemesi, “Allah falan kimseyi yerin dibine geçirdi.” “Falan kavmi suda boğdu.” şeklindeki haberleri de kabul etmemesini gerektirir. Şimdi. Allah Teâlâ bizlere, bizden önce geçen ve kendilerini görmediğimiz bir kavme tuzak kurduğunu, başka bir kavmi yerin dibine geçirdiğini, diğer bir kavmi suda boğduğunu bildirmiştir. Biz bu haberler arasında herhangi bir ayırım yapmadan hepsini tasdik ettik ve onlara iman ettik. Sizlerin, bildirilen bu haberleri birbirinden farklı görmenize dair deliliniz nedir de Yüce Allah’ın bazı kavimleri yere geçirip diğer bazılarını suda boğduğunu kabul ediyorsunuz da başka bir kavme tuzak kurduğunu kabul etmiyorsunuz? Şayet şöyle denecek olursa: “Alay etmek abes bir iştir ve eğlenmektir. Allah Teâlâ ise bu tür şeylerden beridir.” Ona cevaben denir ki: “Peki, Allah’ın alaya almasını kabul etmiyorsan: “Allah onları alaya alır.”, “Allah onlarla eğlendi.” ve “Allah onlara tuzak kurdu.” ayetlerini okumuyor musun? Şayet “Hayır” diyecek olursa Kur’an’ı yalanlamış olur ve İslam dininden çıkmış olur. Eğer “Evet o ayetleri okuyorum” diyecek olursa ona denir ki: “Sen, “Allah onları alaya alır.” “Allah onlarla eğlendi.” derken “Allah onlarla oynar ve eğlenir fakat Allah’ın ne oynaması vardır ne de eğlenmesi.” demek mi istiyorsun? denilir. Şayet “Evet” diyecek olursa Allah’ı, Müslümanların ittifakla kendisinden uzaklaştırdığı bir sıfatla sıfatlandırmış olur ve Allah’a, sapıkların izafe ettiği sıfatları izafe etmiş olur. Diyecek olursa ki: “Ben, Allah onlarla oynuyor ve eğleniyor.” demiyorum, fakat ben, “Allah onları alaya alıyor ve onlarla istihza ediyor.” diyorum.” Ona denir ki: “Sen, oynama, eğlenme, alaya alma, istihza etme, tuzak kurma ve aldatma gibi kavramları birbirinden ayırıyorsun, her birinin ayrı ayrı yerlerde kullanılacaklarını kabul ediyorsun. Bundan da anlaşılıyor ki, bu kelimelerden her birinin mânâsı diğerinden farklıdır. O halde “Allah onları alaya alıyor.” ifadesini “Allah onlarla oynuyor ve eğleniyor.” anlamında kabul ederek bunların ikisinin aynı şeyler olduklarını, bu itibarla “Allah onları alaya alıyor.”

denilemeyeceğini iddia etmek doğru değildir. Zira alaya almak başka şeydir, oynama ve eğlenme başka şeydir.¹¹⁸

Taberî'nin ifadelerinden anladığımıza göre Kur'an'da Allah'ın kendine nisbet ettiği fiilleri insanların men etme hakkı yoktur. Allah'ın nasıl her şeyi gördüğünü, her şeyi duyduğunu ve her şeyi bildiğini kabul ediyorsak alay etmeyi de kendine nisbet etmek durumundayız.

Taberî Allah'a nisbet edilen şeylerin kabul edilmemesinin Allahın o özelliğini iptal etme anlamına geleceğini belirtmiştir. Bu durumda Allah'ın istihza ettiğini reddetmek onun görmesini, duymasını veya bilmesini reddetmesinden farkı yoktur.

Taberî'nin bu görüşüne karşılık alimlerin çoğunluğu (Râzi,¹¹⁹ Beğavî,¹²⁰ Kurtubi,¹²¹ vb.) ise gerçekte Allah'ın alay etmesinin şanına yakışmayacağı; ancak alay eden kimseleri alayları karşısında rezil edeceği anlamında kullanılmıştır. Bu durum müşâkele tabiri ile ifade edilmektedir. Müşâkele; kelime olarak şekil kökünden gelmektedir. Müfâale bâbının bir özelliği olarak müşâreket ifade eder. Karşılıklı bir eylem ve karşılıklı bir benzeşme söz konusudur.¹²² Belâğatta bedî sanatlardan biri olan müşâkele lafızda ittifak, manada ihtilâftır.¹²³ Başka bir tarife göre ise "Kelam'da geçen lafızdan dolayı konuşanın, meramını bu lafızla ifade etmesidir."¹²⁴ Müşâkelede sonraki söz öncekine binâen söylenmiş olup onunla birlikte değer kazanır. Önceki olmasa, sonraki ifadenin bir manası olmaz. Hatta doğru bir ifade olmaz. Mesela, Amr b. Külsûm'un: *ألا لا يجهلن أحد علينا فجهل فوق جهل*

¹¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, I, 301-306.

¹¹⁹ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, Dar'u ihya-i't-Türas el-Arab, Beyrut, 1420, II, 308,309.

¹²⁰ Beğavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud, *Meâlimü't-Tenzîl fî Tefsiri'l-Kur'an*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî, Dâr-u İhya-i et-Türasi'l-Arab, Beyrut, 1999, I. Baskı, I, 89.

¹²¹ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 207-209.

¹²² Güllüce, Veysel, "Kur'an'ı Kerim'de Allah'a Müşâkele Yoluyla İsnad Edilen İfadelerin Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum, 2006, s.42.

¹²³ Meydânî, Abdurrahman b. Hasen Habenneke et-Dimeşkî, *el-Belâğatü'l-Arabiyyetü*, Daru'ş-Şamiyye, Beyrut, 1996, II, 438; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, I, 36.

¹²⁴ Muhammed Saîd İsbir - Bilâl Cüneydî, *eş-Şâmil fî Ulîmi'l-Lugati'l-Arabiyyeti ve Mustalahâtihâ*, Dâru'l-Avde, Beyrût, 1985, s.850.

الجاهلينا “*Dikkat ediniz! Bize karşı kimse cahillik etmesin! Yoksa biz de o cahillerin cahilliğinin fevkinde bir cahillik yaparız*” meâlindeki beytinde geçen “...cahillik yaparız (fe-nechele)” ifâdesi, daha önce geçen “cahillik yapmasın (lâ-yechele)” ifâdesinden dolayı, “aksi halde biz de ona cahilliğinden dolayı haddini bildiririz” cümlesi önce söylenmiş olan sözün yerine, müşâkele yoluyla söylenmiştir.¹²⁵

Müşâkele sanatı, Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli ayetlerde kullanılmıştır. Örneğin, “*Kötülüğün (seyyie) karşılığı kötülüktür*”¹²⁶, “*Size karşı haddi aşana siz de aynı şekilde haddi aşın*”¹²⁷ ayetlerinde kötülüğe karşılık vermenin kötülük, haddi aşanlara misliyle mukabelede bulunmanın haddi aşma olarak isimlendirilmesi müşâkele olarak değerlendirilmiştir. Hakikatte ise adaletin gereği olarak, bu fiillere karşılık verilecek ceza (ukûbet) kastedilmiştir.¹²⁸

Kurtubî ise bu ayet hakkında değerlendirme yaparken müşâkele yerine ‘izdivâc’ kelimesini kullanmıştır. Bu durumun kelâmında izdivâc sağlamak için olduğunu (li-yezdevice’l-keâm) bunun, lisana farklı kelimeler kullanmaktan daha hafif geldiğini ifade etmiş, ardından “Araplar bir lafzın karşısında başka bir lafzı ona cevap ve karşılık olarak zikrettiklerinde, manaca farklı da olsa o lafızla söylerler” diyerek izdivâc’ı açıklarken âdetâ müşâkele sanatının tarifini yapmıştır. Daha sonra bu uygulamanın Arap dilinde yaygın bir şekilde kullanıldığını belirtmiş, ayrıca misâl sadedinde müşâkeleye örnek olarak zikredilen ayetleri sıralamıştır.¹²⁹ Bu açıklamalardan dolayı, Kurtubî’nin ‘izdivâc’ ifâdesini ‘müşâkele’ yerine kullandığını söylemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

¹²⁵ Ebu Hilal, el-Hasen b. Abdullah b. Sehl b. Saîd B. Yahya B. Mihran el-Askerî, *El-Vücûh ve’n-Nezâir*, thk. Muhammed Osman, Mektebetu’s-Sekâfeti’t-Dîniyyeti, Kahire, 2007, s. 43; Cüneydî, eş-Şâmil, s. 851; Kurtubî, *El-Cami’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, Daru’l-Kitabi’l-Arabiyye, Kahire, 1967, I, 207.

¹²⁶ Şura, 40/15.

¹²⁷ Bakara, 2/194.

¹²⁸ Güllüce, Veysel, *agm.*, sayı: 25, Erzurum, 2006, s.45

¹²⁹ Kurtubî, *el-Cami’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, I, 207-209.

Merhum Elmalılı Allah'ın istihza etmesiyle ilgili olarak şöyle demektedir: İstihzâ (alay), bir kimseyi şaka içinde maskara etmek, şeref ve onurunu kırmak istemektir. “Kırmak” veya “seri halinde öldürmek” mânâsına ‘h-z-e’den alınmıştır. Burada, “Allah Teâlâ’ya alay yakışır mı?” diye akla derhal bir soru gelir. Bilinen bir şeydir ki, alaydan maksat şaka değil, şeref ve haysiyeti kırarak maskara etmek ve budalalığı gizlice anlatıp sezdirmeden hakaret etmek ve hafife almak, bunlardan da bir hoşnutluk duymaktır. Halbuki münafıklar gibi alaycıların çoğu, alay ettikleri kimselere hakikaten hakaret etmeye güçleri yetmez. Çoğu zaman, budalalık, hakaret, alaycıların kendilerinde kalır ve onunla eğlenirler. Halbuki Cenab-ı Allah, rızası olmaksızın hareket edenler hakkında ilâhî adaletini açıklamak için, böyle bir hakaret ve hor görmeyi istediği zaman, onları hakkiyle hor görür ve rezil eder. Bütün kâinat nazarında onu rezil eder de, o, bir deli gibi kendisinin bu halinden haberdar bile olmaz. Ayıplarını gizliyorum zannederken, bütün âleme sergiler de farkında olmaz. Dünyada bu sıyrılmaya tarzının en büyük bedbahtlık olduğunda ise şüphe yoktur. İşte Allah'ın alayı ki, bunu ancak Allah yapabilir ve bu bir ilâhî adalettir. Ve her adalette Allah'ın rızası vardır. Birisi süslenmek ister ve karşısında altın yaldızlı bir kağıt görür. Okumasını bilmez, zînet diye göğsüne yapıştırır. Sokağa çıkar ve bununla çalım satmak ister. Görenler ise bakarlar levhada “hâzâ rezîl = bu rezildir” yazılmış, zavallının haberi yok, olmak ihtimali de yok. İşte Allah korusun bu bir ilâhî alay olur. Allah Teâlâ münafıkları taşkınlıklarında böyle maskara eder. Bu mânâlar dolayısıyla ki şer’î bakımdan Allah’a “alaycı” denilmez, fakat “alay eder” denilir.¹³⁰

“Alay etmek, aldatmak, tuzaklara karşılık vermek” gibi fiillerin Allah’a nisbet edilmesi, bunları yapanları, fiillerine uygun bir şekilde cezalandırması, kazdıkları kuyuya kendilerini düşürmesi sebebiyledir; nisbet bu mânaya yöneliktir. Münafıklar durumlarını gizlediklerini ve müminleri aldattıklarını zannederek işlerini yürütürken ve bunda başarılı olduklarını düşünerek kendi aralarında müminleri alay konusu edinirken, Allah her şeyi bildiği ve Hz. Peygamber’e durumu bildirdiği için

---

¹³⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 216, 217.

yaptıkları gizli kameradan ekrana aktarılan kimseler gibi kendilerini alay konusu haline getirmektedirler. İkiyüzlülüğün dünyadaki cezası bununla da kalmamakta; kendilerini akıllı, iman edenleri de akılsız ve ahmak sananlar, kendilerine emanet edilen hayat, akıl ve irade sermayesiyle hidayet yerine sapıklığı tercih ettikleri için hayat ticaretini de iflasla kapatmaktadırlar. İnsanoğlunun hayat çizgisini belirleyen âmiller yalnızca onun kendi akıl ve iradesi, kendi çabasıyla elde ettiği bilgiler değildir; bunların ve daha başka âmillerin yanında eğitim çevresinin, Rahman veya şeytandan gelen yönlendirici etkilerin önemli tesirleri vardır. Şeytanın cin türünden yardımcıları olduğu gibi insanlar arasından edindiği iş birlikçileri de vardır. Bir önceki ayette “şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında...”¹³¹ diyerek bu saptırıcı etkiye işaret etmekte ve insanları, kimlerle beraber olduklarına, kimlerin tesiri altında kaldıklarına dikkat etmeleri konusunda uyarmaktadır.¹³²

Müşâkele yerine kullanılan veya müşâkeleyle karıştırılan diğer bir terim ise mukâbeledir. “Lafza misliyle mukabelede bulunmak”¹³³ şeklinde tarif edilir. Ancak, mukâbelenin de izdivâc gibi, müşâkeleden daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Çünkü mukabeleyle örnek olarak zikredilen “iyiliğin (ihسان) karşılığı ancak iyiliktir”¹³⁴ gibi örneklerde, her iki iyilik de yerindedir. İkinci iyiliğin birinciden dolayı söylenmiş olma zarureti yoktur. Ancak “kötülüğün karşılığı kötülüktür”¹³⁵ örneğinde ise, ikinci kötülüğün birinciden dolayı söylendiği açık olup, birinci olmasa mana yanlış olacaktır.

Râzî'nin ayetlerdeki bu tür ifadeler için, bazen müşâkele tabirini kullanması, bazen de bu durumun karşı tarafa yönelik mukâbele olduğunu söylemesi,¹³⁶ müşâkeleyle mukâbele tabirlerini müterâdif olarak kullandığı şeklinde yorumlanabilir.

---

¹³¹ Bakara, 2/14.

¹³² Komisyon, *Kur'an Yolu*, I, 27.

¹³³ Ebu Hilal el Askeri, *el-Furûku'l Luğaviyye*, Daru'l-İlmi ve es-Sekâfe, tsz., Mısır, s.50.

¹³⁴ Rahman, 55/60.

¹³⁵ Şura, 42/40.

¹³⁶ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, II, 308.

Yukarıda zikretmiş olduğumuz eserlerin bir kısmında müşâkele ifadesine değinilmemesi, bir kısmında ise müşâkele yerine izdivâc ve mukâbele gibi terimlerin kullanılması bu istilahın iyi bilinen ve çok kullanılan bir terim olmadığı veya belâgat literatürüne daha sonraları girdiği intibâmi vermektedir.

Tefsircilerin konuyla ilgili görüşlerini zikrettikten sonra konumuzla ilgili olarak Allah'ın istihza etmesi ile ilgili görüşleri şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1. İstihza ile ilgili söz konusu ayette¹³⁷ Allah'ın münafıklarla istihzasından ve başka ayetlerde geçen suhr, mekr ve had' tabirinden maksat, "*O gün münafık erkek ve kadınlar, müminlere: "Ne olur," derler, "yüzümüze bir bakın da nurunuzdan biz de yararlanalım."* Bunun üzerine onlara söyle denilir: "*Arkanıza dönün de bir nur arayın! Derken, aralarına bir duvar çekilir. Bu duvarın bir kapısı olup bu kapının iç tarafında rahmet, dış tarafında ise azap vardır.*"¹³⁸, "*O kâfirler kendilerine mühlet vermemizin kendileri hakkında hayır olduğunu sanmasınlar. Onlara mühlet vermemiz, günahlarının artması içindir. Onlara zelil ve perişan eden bir azap vardır.*"¹³⁹ gibi ayetlerde ifâdesini bulan, Yüce Allah'ın kıyamet günündeki onlara muamele ediş şekilleridir.

2. Bir sözün karşıtı, cevabı veya cezası zikredileceği zaman aynı sözün tekrar edilmesi Arapların âdetindedir. Ancak cevap olarak tekrar edilen bu söz ilk sözün anlamını taşımayabilir. Manası ilk sözden farklı olabilir. Kur'ân-ı Kerim ve Sünnette de aynı durumu görmekteyiz. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür.*"¹⁴⁰ "*Müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten) sakınanlarla beraberdir.*"¹⁴¹ Kötülüğe karşılık vermek her zaman kötülük olamaz. Kısas uygulanan bir kimseye kısasın uygulanması sebebi ile kendisine kötülük yapıldı

---

¹³⁷ Bakara, 2/14,15.

¹³⁸ Hadid, 57/13.

¹³⁹ Âli İmran, 3/178.

¹⁴⁰ Şura, 42/40.

¹⁴¹ Tevbe, 9/36.

denilemez. Çünkü kısas yerine getirilmesi gereken bir haktır. Aynı şekilde zina eden birisine ceza verilmesi de o kişiye yapılmış bir kötülük değildir. Çünkü bu konuda Müslümanlar Allah tarafından bizzat uyarılmışlardır; *“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah’a ve ahiret gününe inanyorsanız, Allah’ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”*¹⁴² Dikkat edilirse ilk ayette, kötülüğün cezası yine kötülük olarak belirtilmiştir. İkinci ayette de saldırının karşılığı yine misliyle saldırı olarak değerlendirilmiştir.¹⁴³ Burada birinci saldırı zulüm, ikincisi adalettir.¹⁴⁴ Her ne kadar cezanın karşılığı kötülük ve saldırı olmasa da böyle ifade olunmuştur. Yüce Allah’ın şu buyrukları da böyledir: *“Onlar hilekârlığa saptılar, Allah da hilekârlıklarına karşılık verdi.”*¹⁴⁵ *“Gerçekten onlar bir hile yapıyorlar, Ben de bir hile yaparım”*¹⁴⁶ ayetlerinden anlaşılan manadan hareketle söz konusu olan istihza ile ilgili; *“Biz ancak alay edicileriz... Allah onlarla alay eder”*¹⁴⁷ ayeti Allah’ın alay ettiği şeklinde anlamak şanı yüce olan Allah için asla doğru olmaz. Allah’ın hile yapması da alay etmesi de hilekârlık yapması da söz konusu değildir. O’nun bunu yapmasının anlamı sadece onların hilelerine, alaylarına ve hilekârlıklarına yönelik bir ceza verme şeklindedir.

Kur’an-ı Kerim-i incelediğimiz zaman tek başına Allah’ın alay ettiği veya tuzak kurduğu ifadelerine asla rastlayamayız. Çünkü istihzanın içerisinde cahillik anlamı da bulunmaktadır. Yani alay eden kimseler aynı zamanda cahillik eden kimselerdir. Ayette ifade edildiği üzere; *Musa, kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti de: Bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. O da: Cahillerden*

---

¹⁴² Nur, 24/2.

¹⁴³ Tevbe, 9/36.

¹⁴⁴ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, I, 36.

¹⁴⁵ Âl-i İmran, 3/54.

¹⁴⁶ Târık, 86/15-16.

¹⁴⁷ Bakara, 2/14-15.

*olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.*¹⁴⁸ Musa (a.s) istihza etmekten kaçındığına göre Allah'ın istihza etmesi nasıl olur? Bu gerçekten muhaldir.

3. Onlar Peygamber'e ve mü'minlere içlerinde olanın aksini izhâr ettikleri gibi (ki bu, bir nevi istihzâdır), Allah'ın da onlara âhirette onlar için hazırlanan şeylerin aksine, dünya hayatında birtakım dinî hükümler izhâr etmesidir. Yani onların, zâhiri imânlarına binâen, Müslüman gibi muamele görmeleridir. Ancak ahirette ise dünyada kendilerine yapılan muamelenin aksine inkarcı kimseler gibi kendilerine muamele edilecek ve sonuç olarak cehenneme gönderileceklerdir.

4. İstihza ile Kur'an'da kastedilen anlamlardan birisi de; Cehennemde son derecede zillet altında olan inkârcı kimselere; *"Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin! İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir."*¹⁴⁹ denilecektir. Çünkü onlar dünya hayatında kendilerini üstün görüp Rablerinin üstünlüğünü tanımamışlardı. Rablerinin kendilerini bir gün hesaba çekeceğini hiç düşünmemişlerdi. İnkâr eden kimselere bu düşünceyi hissettirmektir.

5. İstihzadan kastedilen bir başka amaç ise münafıkların işledikleri günah ve inkârlarından dolayı Allah'ın onları kınaması, onları cehaletle suçlaması ve onlara işlemiş oldukları kötülükler konusunda ahirette hiçbir mazeretleri kalmaması için dünyada onlara mühlet vermesidir.

6. Yapmak istedikleri şeyin (istihzâ, mekr, hud'a) kendi başlarına indiğini bildirmektedir.

Allahın alay etmesi konusunda ortaya çıkan görüşleri belirttikten sonra bu görüşlerden hareketle konuyu maddeler halinde özetledik. Allah'ın alay etmesi konusunun ardından mü'minlerin alay etmesi konusunu ele alalım.

---

¹⁴⁸ Bakara, 2/67.

¹⁴⁹ Duhan, 44/49.

2.2. Mü'minlerin Alay Etmesi

Mü'minlerin inkar eden kimselerle veya diğer Müminlerle alay etmeleri şeklinde iki türlü alay etme durumları söz konusudur. Ancak bunlardan hiç birisi dünya hayatında iken Kur'an'da tasvip edilmemiş, bilakis alay etmeye yeltenen Müslümanları da çeşitli vesileler ile uyarmıştır. Ahirette ise mü'minlerin inkârcı kimselerle alay edeceği bizlere bildirilmektedir. Mü'minlerin alay etmeleri konusunu iki başlık altında incelemek uygun olacaktır.

2.2.1. İnkârcı Kimselerle Alay Etmeleri

İslam dini mü'minlerin dünya hayatı boyunca dini inancı ne olursa olsun hiçbir kimse ile alay etmesine müsamaha göstermemiştir. Çünkü onları hafife alarak tanrıları ile alay etmek, onların da Müslümanların dini ile, kitabı ile, Allah ve Peygamberler ile alay etmelerine sebep olabilir. Kur'an'da müminler bu konuda şu hitaba muhatap olmuşlardır; *“Allah'tan başkasına taparlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce, düşmanca Allah'a söverler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini câzip gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.”*¹⁵⁰ Yüce Allah'ın insanları yarattığı tabiatın gereği, herhangi bir şey yapan kimse, yaptığını beğenir ve onu savunur. Bir kötülük işlemişse onu da beğenir ve savunur. Eğer doğru yoldaysa bundan memnun olur. Sapıklık üzere bulunsa bile durumundan memnun görünür. Bu insanların değişmez özelliğidir. Yüce Allah'ın yaratıcı olduğunu ve her canlının rızkını O'nun verdiğini bilip kabul ettikleri halde, Allah'dan başkasına dua edip yalvaranlar yapmış oldukları yanlış davranışa rağmen, Müslümanlar ilâhlarına sövecek olurlarsa, büyük bir öfkeye kapılırlar. Şeytanın kendilerine süslü gösterdiği Allah'tan başkasına yönelik tapınmaları dolayısıyla sapık düşüncelerini, sistem ve geleneklerini savunmak amacıyla, kendilerinin de prensip olarak inandıkları Allah'ın ilâhlığına karşı saldırıya geçerler. O halde müminler onları buldukları durumda bırakmalıdırlar.¹⁵¹ Ayetin iniş sebebi ile ilgili olarak şu rivayetler zikredilmektedir; Ebû Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre *“Siz ve Allah'ın dışında tapındıklarınız cehennem*

¹⁵⁰ En'âm, 6/108.

¹⁵¹ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, II, 1169.

odunusunuz...”¹⁵² ayet-i kerimesi nazil olunca müşrikler: “Ey Muhammed, ya bizim tanrılarımıza sövmeyi ve onları ayıplamayı bırakırsın, ya da biz de senin tapınmakta olduğun tanrını hicvederiz.” Dediler. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indi. Katâde rivayetinde de Müslümanların, müşriklerin putlarına sövdükleri, buna karşılık olarak müşriklerin de Allah’a sövmeleri üzerine Allah Tealâ, Müslümanlara, Allah’ı bilmeyen (tanımayan) bilgisizlerin Allah’a sövmelerine sebep olmalarını yasakladı.¹⁵³

Allah’tan başka ilah edinen kimselerin ilahlarına ister alay ederek isterse başka bir yolla olsun asla hakaret edilmemesi istenerek onların yaptıkları kötülöklere misliyle de olsa karşılık verilmemesi istenmiştir. Bununla birlikte Allah, alaycıların alaylarının hiçbir şekilde karşılıksız kalmayacağını “*Seninle alay edenlere karşı biz sana yeteriz.*”¹⁵⁴ vb. bir çok ayeti kerime ile bildirmiştir. Böylece Allah alaycıların alaylarına karşı müminleri muhatap kılmamış ve onların alaylarına karşılık vermeyi bizzat kendi üzerine almıştır.

Ancak Müminler ahiret gününde inkarcı ve alaycı kimselere karşı güleceklerdir. Çünkü o gün müminler cennete girdikleri zaman inkarcılara karşı içlerindeki acıma duygusu kaldırılacaktır. Dünyada iken onların müminlerle alay etmelerinin karşılığı olarak ahirette de müminler onların düştükleri hale güleceklerdir. Bu durum Kur’an’da şöyle ifade edilir; “*İşte o gün (ahirette) de iman edenler kâfirlere gülerler.*”¹⁵⁵ İman edenlerin gülmeleri hakkında Fahreddin er-Razi şu izahları yapmaktadır:

a) Kafirler, dünyada iken mü’minlerin içine düştükleri sıkıntı ve darlıktan ötürü, onlara gülüyorlardı. Ahirette ise mü’minler, kafirlerin içine düştükleri çeşitli azab ve belalardan ötürü onlara gülecekler. Bir de mü’minler, dünyada iken kıymeti olmayan bir hayat içinde olduklarını, bu fani hayatı vererek, baki olan ahiret hayatını satın aldıklarını biliyor ve kendilerini ebedi nimetleri elde etmiş, ufacak bir gayret ve

---

¹⁵² Enbiya, 21/98.

¹⁵³ Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, I, 377-378.

¹⁵⁴ Hicr, 15/95.

¹⁵⁵ Mutaffifin, 83/34.

yorulma ile ebedi rahatı elde ettiklerini, böylece cennete girip, o koltuklar ve tahtlar üzere oturtulduklarını, oradan cehennemliklerin cehennemde nasıl azab edildiklerine, orada nasıl bağırıp, çağırdıklarına; bir değil binlerce ölümü istediklerine ve birbirlerine lanet okuyuşlarına bakıyor olarak buluyorlardı.

b) Ebû Salih şöyle demiştir: “Cehennemlikler, cehenneme girdiklerinde onlara, “Haydi çıkın” denilecek ve cehennemin kapıları açılacak. Onlar kapıların açık olduğunu görünce, çıkmak için kapılara doğru koşacaklar. Tam kapılara vardıklarında, kapılar yüzlerine çarpılacak. Mü’minler işte tam bu sırada, cennette koltukları üzerinde bunları seyretmektedirler. Ayette bahsedilen gülüş, mü’minlerin bu esnada onlara gülmeleridir.”¹⁵⁶

Allah ve Rasûlünü inkar edip dini alaya alan kimseler ahiret hayatında mü’minler tarafından alaya alınıp kendilerine gülüneceğini ifade eden bir başka ayet ise şöyledir; “*Nuh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise, yanına her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Nuh dedi ki: «Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl bizimle alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz!»*”¹⁵⁷

Müminlerin inkarcı kimselere gülmeleri sadece ibret içindir. Bu durum da sadece ahiret için geçerli olacaktır. Dünya hayatında ise inkarcılar ve taptıkları ilahlarını hafife almak kesinlikle yasaklanmıştır. İnkâr eden kimseler konuşurlarken Müslümanların aynı ortamda bulunmaları da yasaklanmıştır. Bu durum şu ayet ile ifade edilmektedir; “*Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma.*”¹⁵⁸ Fahreddin er-Râzî’nin naklettiğine göre ayetin asıl mânâ ve maksadını dikkate alan

---

¹⁵⁶ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, II, 95.

¹⁵⁷ Hud, 11/38.

¹⁵⁸ En’âm, 6/68.

bazı âlimler, inançsızların Kur'an'la ilgili kötü sözlerine karşı, yanlarından uzaklaşmanın dışında başka tepkiler de gösterilebileceğini belirtmişlerdir.¹⁵⁹

2.2.2. Mü'minlerin Birbirleri İle Alay Etmeleri

Mü'minlerin kendi aralarında birbirleri ile alay etmeleri birbirini küçük görmeleri lakap takmaları vb. şeyler tamamen yasaklanmıştır. Allahın dinini kabul etmeyen kimselerle bile alay edilmesi şiddetle yasaklanmışken mü'minin diğer mü'minle alay etmesini insan aklı tasavvur edememektedir. Bu konuda ilahi hitap şöyle gelmiştir: *“Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.”*¹⁶⁰

Bu ayetin nüzul sebebi hususunda farklı açıklamalar vardır. İbn Abbas dedi ki: Ayet Sabit b. Kays b. Şemmas hakkında inmiştir. Kulağında bir parça ağırlık vardı. Peygamber (s.a.v)'in meclisine ondan önce gidenler o geldiği takdirde ona yer açarlardı ki, Peygamber Efendimizin yanında oturup söylediklerini duysun. Yine bir gün mescide geldiğinde, Peygamber (s.a.v) ile birlikte sabah namazının bir rekatını kaçırmış bulunuyordu. Peygamber (s.a.v) namazı bitirince ashabı onun yanında yerlerini aldılar. Her biri olduğu yerde oturdu, yerinden ayrılmadı. Öyle ki hemen hemen kimse kimseye yer açmıyordu. Hatta kimisi oturacak yer bulamadığı için ayakta kalmıştı. Sabit namazını bitirince insanların omuzları üzerinden atlayarak: Yer açın, yer açın, diyordu. Ona yer açtılar, nihayet Peygamber (s.a.v)'in yanına kadar ulaştı. Peygamberle kendisi arasında sadece bir kişi kalmıştı. Ona da: Yer aç, dedi. Adam kendisine: Bir yer buldun otur, dedi. Sabit kızgın bir şekilde arkasına oturdu, sonra da: Bu kim diye sordu. Ona: Filan kişi dediler. Bu sefer Sabit: Filan kadının oğlu diyerek annesi sebebiyle onu ayıpladı. O bu sözleriyle cahiliye

¹⁵⁹ Bkz. Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XIII, 22-24.

¹⁶⁰ Hucurat, 49/11.

döneminde annesinin adını söylemişti. Adam bundan utandı, bu ayet-i kerime nazil oldu.¹⁶¹

Ed-Dahhak dedi ki: Ayet surenin baş tarafında sözü edilen Temimoğulları heyeti hakkında inmiştir. Onlar ahabın fakirleri ile alay etmişlerdi. Ammar, Habbab, İbn Fühayr'e, Bilal, Suheyb, Selman, Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim ve diğerleri gibi. Onların üstlerinin başlarının berbat olduğunu görünce (onlarla alay etmişlerdi). İşte bu ayet-i kerime aralarından iman eden kimseler hakkında inmiştir.¹⁶²

İkrime de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiye, Rasûlullah (s.a.v)'a gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Kadınlar beni ayıplıyorlar ve bana: Ey iki Yahudinin kızı, Yahudi kadın diyorlar, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): "Niye benim babam Harun, amcam Musa, kocam da Muhammed'dir demedin?" diye buyurdu. Yüce Allah da bu ayet-i kerimeyi indirdi.¹⁶³

Özetle söyleyecek olursak, herhangi bir kimsenin mümin bir kişiye, üstü başı berbat yahut bedeninde bir hastalık gördüğü ya da konuşmasını muntazam görmediği kimselerle alay etme cesaretini göstermemelidir. Olur ki böyle bir kimse, bu niteliklerin aksine sahip olanlara göre vicdanen daha temiz, kimse olabilir. O vakit alay eden kimse Allah'ın üstün kıldığı birisini küçümsemekle, yücelttiği birisi ile alay etmekle kendi kendisine zulmetmiş olur. Selef bu hususta o kadar çok sakınmış ve kendilerini korumakta o kadar ileriye gitmiş ki Amr b. Şerahbîl şöyle demiş: Ben bir adamın bir keçiden süt emmeye çalıştığını görsem ve onun bu haline gülsem, onun yaptığının bir benzerini yapacağımdan korkarım.¹⁶⁴

---

¹⁶¹ Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, II, 826-828.

¹⁶² Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 324-325.

¹⁶³ Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 325-328

¹⁶⁴ Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 329.

2.3. Münafık ve İnkarcıların Alay Etmeleri

Geçmiş kavimlere baktığımız zaman kendisine hak tarafından her ne zaman hakikati ortaya koymak üzere bir Peygamber gönderilmişse gönderilen bu Peygamberlere karşı inkarcılar alaycı bir tutum sergilemişlerdir. Hak tarafından gönderilmiş Peygamberler Allahın izniyle bir mucize ortaya koydukları zaman yine inkarcılar tarafından alay edilmeye maruz kalmışlardır. İnanan insanları hak yoldan çıkarmak ve vazgeçirmek için ellerine geçen her fırsatı değerlendiren inançsızlar ve münafıklar yalnızca filleriyle ve sözleriyle değil kaş göz hareketleri, jest ve mimikleriyle onları hep aşağılamışlar ve küçük görerek inançlı kimselerle alay etmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v) Peygamber olarak gönderildiği ilk günden itibaren alay ve işkencelere maruz kalmıştır. Sadece Peygamber değil ona tabi olan mü'minler de alay edilmişler. Hatta kâinatın yaratıcısı Allah (cc) ile alay etmeye kalkmışlardır. Çünkü hakikatin ortaya çıkması onların sonunun gelmesi anlamına geliyordu. Bunun için de kendi hayatlarının konforlu bir şekilde devam edebilmesi için bile bile hakikati gizlemeye çalıştılar. Hakkı söyleyenleri de bir takım işkencelere maruz bıraktılar.

Şimdi hakikatin ortaya çıkmasına tahammül edemeyen bu kimselerin kimlerle niçin alay ettiklerini, alay konularını ve psikolojik durumlarını alay/istihza edilenler başlığı altında incelemeye çalışacağız.

3. İSTİHZA EDİLENLER

İnkâr eden kimselerin Allah, Peygamber ve mü'minlerle çeşitli sebeplerle alay ettikleri görülmektedir. Bu bölümde alay edilenler ve niçin alay edildiklerine sırası ile yer verilecektir.

3.1. Allah

Alay eden kimselerin insanlarla hatta Peygamberle alay etmeyi bırakıp Allah'la alay etmeye kalkmaları bu konuda ne kadar aşırı gittiklerinin bir ifadesidir. İman eden kimse teslimiyeti kendisine şiar edinmiştir. Ancak inkâr eden kimseler ise hakikatin tersyüz edilmesi için her türlü çareye başvurmuşlardır. Onların

Peygamberle ve iman eden kimselerle alay etmeleri aynı zamanda Allah ile alay etmeleri anlamına gelmektedir. Çünkü iman eden kimseler yeryüzünde Allahın temsilcileridir. Onlar bununla da yetinmeyip son nokta olarak da Allah ile alay etme noktasına kadar gitmişlerdir. Ve eğer onlara sorarsan mutlaka: “*Biz sadece lâfa dalmıştık ve eğleniyorduk.*” diyecekler. De ki: “*Siz, Allah ile O'nun âyetleri ve O'nun Rasûlü ile mi alay ediyordunuz?*”¹⁶⁵

Kur'an-ı Kerim'e baktığımız zaman kalbinde iman olmayıp hakikat güneşini söndürmeye çalışan kimselerin Allah'la iki şekilde alay ettiklerini görürüz;

3.1.1. Allah'ı Cimrilikle Vasıflandırmaları

Cimrilik Allah ve Rasûlü tarafından nehyedilen olumsuz bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah katında methedilen davranış infaktır. Çünkü infak etmek Allaha güvenmeyi ifade eder. İman edip infak eden kimse bu infakın karşılığı bire karşılık on ile yedi yüz arası¹⁶⁶ malının artabileceğine veya karşılığının kendisine verileceğine inanır. Böylece elinden geldiğince infak etmeye gayret eder. Halbuki cimrilik ise Allah'tan uzaklaşmayı ifade eder. Cimri olan kimse malının tükenmesinden korkar. Allah'a tevekkül edip ona güvenmeyi düşünemez. Yahudi ve münafıkların yaptıkları da bundan farklı değildi. İnfak eden kimseleri mallarının tükenebileceği endişesi ile onları infak etmekten alıkoymaya çalışıyorlardı.¹⁶⁷ Bununla da kalmayıp Allah'ı cimrilikle vasıflandırmaya kadar gitmişlerdi. Kendilerini hep Allah'tan müstağni görmek istemişlerdi.

Allah Kur'an'da müminleri borç vermeye teşvik etmek üzere Bakara suresindeki “*Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O'na döndürüleceksiniz.*”¹⁶⁸ Ayeti indiği zaman Yahudiler bunu alay konusu edinmişlerdi. Dediler ki Allah

---

¹⁶⁵ Tevbe, 9/65.

¹⁶⁶ Bakara, 2/261.

¹⁶⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, İnsan Yayınları, İst. 1987, VI, 127.

¹⁶⁸ Bakara, 2/245.

zengin değil midir ki borç istiyor! Ayetin vermek istediği mesajı da almak istemiyorlardı. Yahudiler birtakım yanlış tutumlarından dolayı Allah tarafından bizzat eleştiriye maruz kalmışlardır. Yahudilerin bu konudaki eleştirilmesi şu ayette ifade edilmektedir; *“Yahudiler, Allah’ın eli bağlıdır (sıkıdır) , dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilâkis, Allah’ın elleri açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun ki sana Rabbinden indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü artırır. Aralarına, kıyamete kadar (sürecek) düşmanlık ve kin soktuk. Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; Allah ise bozguncuları sevmez.”*¹⁶⁹ Ayetinde belirtildiği gibi Allah tarafından lanetlenmeleri vaki olmuştur. Yahudilerin Allah’a karşı bu aşırı ve saygısız ifadeleriyle ilgili olarak tefsirlerde şu açıklamalar yapılmıştır:

Yahudiler, Allah’ın eli bağlıdır, sıkıdır, dediler. Bu söz, mahcûr (kullanılmaktan menedilmiş) dur, bağlıdır, dilediği gibi tasarrufa yetkili değildir, her istediğini yapamaz ve şu halde istediği gibi infak ve ihsan da edemez, dardır, bol rızık veremez demek olduğu gibi, eli sıkıdır, tabiatında cimrilik ve tutmak vardır, vermek istemez, isteyemez demek de olabilir. Yani ya doğrudan doğruya cömertliğin inkârı veya kudretin inkârı ile beraber cömertliğin inkârından kinayedir. Arap dilinde “gulliyet” deyimini, cimrilik ve pintilikten; “bast-ı yed” de el açıklığı gibi cömertlik ve keremden kinaye olur. Ve onun için hakikaten el bulunmayan yerde de kullanılır. Dilimizde “eli bağlı” demek, “el darlığı” gibi bir darlık, fakirlik veya aciz olma ve engel mânâsı ifade eder. El sıkılığı ise, esasen yine darlıktan alınmış olmakla beraber bu mânâ düşünülmezsizin servet ve kudreti de varken doğrudan doğruya cimrilik ve yaratılıştan pintiliği ifade eder. Çünkü kinâyeler, ya bir mertebe veya mertebelerle gerekli yerlerde kullanmak demektir. Arapça “gulliyet” ise, her iki mânâyâ müsaittir. Nitekim *“Elini boynuna asıp bağlama”*¹⁷⁰ ayetinde geçen el sıkılığı da el bağlılığı ‘zaruret’ ve sıkıntılı mânâsınadır. Yahudiler bu sözü söylerken, eli, hem bağlı, hem sıkı mânâsını kastetmişler ki, cevapta “hayır, onun eli açıktır, dilediğine infak eder”

¹⁶⁹ Maide, 5/64.

¹⁷⁰ İsra, 17/29.

buyrulmuş, hem kudret ve hem tam irade ile cömertlik ispat olunmuştur. Şu halde Yahudilerin bu sözü, “Allah her istediğini yapamaz ve her istediğini veremez, onun için bol bol rızık da veremez, yoksa Yahudilere hiç darlık çektirmez, her şeyi ihsan ederdi” meâlinde olduğu anlaşılıyor.¹⁷¹

Yahudilerin “Allah’ın eli bağlıdır” demelerinin birkaç sebebi olduğu zikredilmiştir.

Muhtemelen Yahudiler bu sözü, “ilzam” üslûbu ile söylemişlerdir. Çünkü onlar, Bakara suresinin 245. ayetinde geçtiği üzere “Allah’a kim güzel bir borç verirse...” ayetini duydukları zaman, “Eğer Allah borca muhtaç ise, fakîr ve âcizdir” dediler. Onlar, kullarından borç isteyen İlah’ın fakir ve elleri bağlı (cimri) olduğu neticesine varınca, Cenâb-ı Hak onlardan böyle söylediklerini nakletmiştir.¹⁷²

Yahudiler, Allah’ın cömert olmayı bıraktığını söylüyorlardı. Yahudiler yüzyıllarca en bayağı durumlara düştükten ve tüm ulusal kurtuluş ümitlerini yitirdikten sonra, kaybolmuş şanları için yas tutmaya ve kendilerine karşı cimrilik gösteriyor diye Allah’ı suçlamaya başladılar. İçlerindeki beyinsizler, “Allah öylesine sıkılaştı ki, hazinelerin kapılarını bize karşı kapattı. Bizim için belâlar ve felâketlerden başka yanında hiçbir şeyi kalmadı.” demeye kadar gittiler. Bu tavır yalnızca Yahudilere has değildir. Başka toplumlardaki beyinsiz kişiler de Allah’a dönmek yerine, başlarına bir felâket geldiğinde böylesi günah sözleri söylerler.¹⁷³

Yahudilerin bu düşünceleri Yüce Allah’a ilişkin tamamen yanlış düşüncelerdir. Kur’an-ı Kerim, bu tür yanlış düşüncelerinin birçoğunu anlatmıştır. Allah yolunda harcama yapmaları istendiğinde, “*Allah fakir biz ise zenginiz*”¹⁷⁴ demişlerdi. Nitekim “Allah’ın eli sıkıdır” diyorlardı. Bunu cimriliklerine neden

---

¹⁷¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 277.

¹⁷² Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, IX, 500.

¹⁷³ Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an*, I, 290.

¹⁷⁴ Al-i İmran, 3/181.

gösteriyorlardı. İddialarına göre Allah, onlara ve diğer insanlara çok az mal veriyordu. O halde, nasıl hayır amaçlı harcama yapacaklardı?¹⁷⁵

Yahudilerin, bu sözü Rasûlullah'ın ashabının fakirlik ve ihtiyaç içinde buldukları sırada: “Muhammed'in Allah'ı fakir, eli bağıdır, onun için onları sıkıntıdan kurtaramıyor” şeklinde Müslümanlarla alay etmek için söylemiş olmaları ihtimali de zikredilmiştir.¹⁷⁶

Yukarıda belirtildiği gibi, bu söz, her ne sebeple söylenmiş olursa olsun Yahudilerin saygısızlık, karşı taraftakini hor ve hakir görme, içinde bulunulan olayın mantık dışı yaratılışın realitesine sığmayacak şekilde gülünç bir hale getirerek ifade edilmiştir. Bu da kendini ve rabbini bilmemenin zirveleştiği bir olayı ortaya koymaktadır.

3.1.2. Meleklerin Allahın Kızları Olduğunu İddia Etmeleri

Mekke müşrikleri cehalette zirveye ulaşmışlardı. Çünkü onlarda güçlü olan haklı sayılıyordu. Güçsüz olan kimseler de mecburen haksız konuma düşüyordu. Bu düşünce itibarı ile erkek evlat sahip olmayı kendilerine gurur vesilesi yapıyorlardı. Ancak kız evlat dünyaya geldiği zaman ise istemediklerinden dolayı bu dünyaya yeni gözlerini açan kız çocuklarını Allah'a nisbet etmeye kalkmışlardı. Allah cehaletin zirvesinde olan toplumun bu davranışını şu ayetlerle eleştirmişti. “*Onlar, kızların Allah'a ait olduğunu iddia ediyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzehdir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor.*”¹⁷⁷, “*Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysaki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.*”¹⁷⁸, “*Putperestlere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı? Yoksa biz melekleri onların gözü önünde kız olarak*

---

¹⁷⁵ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, I, 537.

¹⁷⁶ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, IX, 445-448.

¹⁷⁷ Nahl, 16/57.

¹⁷⁸ En'âm, 6/100.

mı yarattık. Dikkat edin, kesinlikle yalan uydurup söylüyorlar; ‘Allah doğurdu’ diyorlar. Onlar şüphesiz yalancıdırlar. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş!’¹⁷⁹

Şanı yüce olan Allah kendini bunlardan tenzih eder ve O’nun yüce zatı, bunların böyle cahilce ve iftira edercesine vasıflandırmalarından mukaddes ve yücedir. Gerek zıtlık, gerek benzerlik ve aynı cinstenlik şekliyle olsun, her çeşit ortaklık, doğurmak ve doğmak gibi vasıflar haddi zatında ilâhlık vasfına uymayan, ilâh anlayışıyla çelişkilidirler. Bunlar bir çeşit noksan, acizlik ve ihtiyaç ifade eden sonradan olma vasıflardır. İlâhlık gerçeği ise, her noksandan uzak ve yüce bir kemâldir. Şu halde Allah’ın zatı ve hakikati hakkında ortaklık ve çocuk mümkün değildir. Ve bunu anlamak için başka bir delile ihtiyaç da yoktur. Bizzat ilâh anlayışı bu imkânsızlığı ispata yeterlidir. Zira ilâh anlayışında en yüksek bir yücelik ile bir yaratıcılık ve güzellik vasfı vardır.¹⁸⁰

Allah’ın çocuğu olmadığı halde, önce O’na çocuk nisbet etmişler, sonra kendileri için hoşnûd olmadıkları çocukların en değersizleri olarak gördükleri kızları Allah’a vermişlerdi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir ayette : *“Demek erkekler sizin de, dişiler O’nun mu? Öyleyse bu insafsız bir paylaşma.”¹⁸¹* , *“Onlar Allah’a kızlar isnâd ederler. O’nun şanı (onların bu sözlerinden ve iftiralarından münezzehtir) yücedir.”* *“İyi bilin ki gerçekten onlar uydurmalarından şöyle söylüyorlar: Allah doğurdu. Hiç şüphesiz onlar yalancıdırlar. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş? Ne oluyor size, nasıl hüküm veriyorsunuz?”¹⁸²* *Onlar, kendileri için erkek çocukları seçerler ve Allah’a nisbet etmiş oldukları kız çocuklarını ise kendilerine kabul etmezler. Allah Teâlâ onların bu sözlerinden yücedir.¹⁸³* ifadesi erkek çocukların kendilerine, kız çocukların ise Allaha nisbet edilmesinin ancak bir insafsızlık olduğu belirtilmektedir.

---

¹⁷⁹ Saffat, 37/149-153.

¹⁸⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 476-481.

¹⁸¹ Necm, 21, 22.

¹⁸² Saffat, 37/149-153.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsiru’l Kur’ani’l- Azım*, II, 334, 335.

Müşriklerin kız çocuklarına değer vermemeleri ve değer vermedikleri bir şeyi Allaha nisbet etmeleri Allaha karşı yapılmış en büyük alay şekillerinden birisidir. Onlar bu sözü söylerken alay etmenin yanında aynı zamanda Allah'ın birlik sıfatını da tamamen ortadan kaldırmış olmaktadır.

3.2. Peygamberler

Hz Peygamber (s.a.v) kendisine vahiy inmeden önce insanlar arasında seçkin bir yeri bulunmaktaydı. Herkes kendisine güvenir ve sözlerine inanırdı. Bu özelliklerinden dolayı kendisine toplum tarafından 'el emin' ve 'sıdk' sıfatı verilmişti. Hatta vahiy inmeye başladığı zaman Mekke halkını Kubeys dağında toplamış ve insanlara: şu dağın arkasından düşman geliyor ve size saldıracak desem inanır mısınız dediği zaman herkes beraberce; "inanırız. Çünkü sen asla yalan söylemezsin" demişlerdi.¹⁸⁴ Ancak Allah tarafından kendisine vahiy verildiğini ve bir olan Allaha inanmaları gerektiğini dile getirdiği zaman Mekke halkının çehresi değişmiş artık Peygambere her türlü işkenceyi reva görmeye başlamışlardır.

Rasûlullah (s.a.v) burada yaptığı konuşmada Allah'ın bir olduğunu, O'nun eşi ve benzerinin bulunmadığını, O'na inanıp güvendiğini belirterek davetlilere asla yalan söylemeyeceğini açıkladıktan sonra konuşmasına şöyle devam etti: "Ben özellikle size ve bütün insanlara gönderilmiş olan Allah elçisiyim. Allah'a yemin ederim ki uykuya daldığımız gibi öleceksiniz, uykudan uyandığımız gibi diriltileceksiniz. Yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz; iyilikleriniz karşılığında iyilik, kötülükleriniz karşılığında ceza göreceksiniz. Cennet de cehennem de ebedîdir. İlk uyardığım da sizlersiniz."¹⁸⁵ Diyerek hitap ettiği zaman, Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'in sözlerini güzel bulduğunu ve kendisini destekleyeceğini, ancak atalarının dininden ayrılmayacağını bildirdi. Diğer amcası Ebû Leheb ise akrabalarının ona engel olmasını, davetini kabul ettikleri takdirde zillete düşeceklerini, kendisini himaye ederlerse

¹⁸⁴ Keskiöglü, Osman, Berki, Ali Himmet, *Hatemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*, DİB Yayınları, Ankara, 2013, s.71.

¹⁸⁵ Belazûrî, Ahmet bin Yahya, *Ensabü'l Eşraf*, thk: Muhammed Hamidullah, Daru'l Maarif, Mısır, I, 118-119.

öldürüleceklerini bildirdi. Bunun üzerine Ebû Tâlib sağ olduğu sürece yeğenini hi-maye edeceğini ilân etti. Ebû Leheb karısıyla birlikte Allah Rasûlune daima mu-halefet etmiş, bilhassa Mekke'ye dışarıdan gelenlerle konuşmasını engellemeye çalışmış, onun bir sihirbaz olduğunu ve kabilesini birbirine düşürdüğünü söylemiştir. Bu sebeple Kur'an'da adının geçtiği bir sûre nazil olmuş ve karısıyla birlikte cehennemlik olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁶

Kureyş ileri gelenleri Resûlullah'ın İslâm'a davetine önceleri pek karşı çıkmamışlardı. Ancak puta tapıcılığı eleştiren ayetleri¹⁸⁷ okumaya, puta tapanların cehenneme gireceğini söylemeye başlayınca tebliğini büyük bir tehlike olarak görüp, davetini engellemek için ellerinden geleni yaptılar. Ayrıca tevhid ilkesinin hâkim olması, dolayısıyla putperestliğin ortadan kalkması halinde Arap kabileleri nezdindeki itibarlarının ve ticari menfaatlerinin kaybolacağından endişe ediyorlardı.¹⁸⁸ Diğer taraftan kureyşliler atalarından intikal eden geleneklere çok de-ğer veriyor, bu sebeple atalarının yolundan ayrılmayacaklarını söylüyorlardı. Kureyşlilerin ahlâkî durumları da Peygamber'in davetini kabul edebilecek bir sevi-yede değildi. Zira Mekke toplumunda içki, kumar, zina ve yalancılık yanında maddî güç ve kabile asabiyetine dayanan üstünlük anlayışının beslediği haksız kazanç, insanları sömürme ve baskı altında tutma zihniyeti hâkim durumdaydı. Onlar bu inkarcı tavırlarını Peygamberle alay ederek onu sindirmeye çalışmışlardır. Böylelikle kendi sistemlerinin devam edeceği düşüncesini taşıyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm bu davranışları eleştiriyor, insanlar arasında üstünlüğün ancak yaratana saygı, yaratılmışlara şefkatle elde edileceğini bildiriyor¹⁸⁹ buna uymayanların âhirette cezaya çarptırılacağını haber veriyordu.

Hiz. Peygamber'in gittikçe taraftar topladığını, inanç ve davranışlarını eleştirdiğini gören Kureyşliler onu küçümsemeye ve ona hakaret etmeye başladılar, giderek şiddete başvurdular. Mekkî sûreler incelendiğinde bu tepkilerin yansımala-

---

¹⁸⁶ Tebbet, 111/1-5.

¹⁸⁷ Konuyla ilgili âyetler için bkz. Yunus, 10/18; Enbiyâ, 21/98-99; Furkân 25/55; Ankebût 29/17.

¹⁸⁸ Kasas, 28/57.

¹⁸⁹ Hucurat, 49/13

rını görmek mümkündür. Kur'an'ın etkileyciliği karşısında Kureyşliler, Hz. Muhammed'in onu bir Hıristiyan'dan öğrendiğini¹⁹⁰ kendisinin kâhin, mecnun¹⁹¹ veya şair olduğunu¹⁹² getirdiği Kur'an'ın bir büyü¹⁹³ veya eskilerin masalı¹⁹⁴ olduğunu ileri sürdüler. Fakat ilâhî beyanlar sürekli olarak bu iddiaları çürütmüştür.¹⁹⁵

Kendisi ile alay edilen sadece Hz Muhammed değildir. Allah katından gönderilmiş ve hak davayı insanlara anlatan, kardeşlik içinde bir yaşam isteyen bütün Peygamberler birtakım işkencelere maruz kalmışlar, toplum tarafından aşağılanmışlar ve alay konusu olmuşlardır. Peygamberlerle alay eden kimselerin alay sebeplerini aşağıda başlıklar halinde ele almaya çalışalım;

3.2.1. Peygamberlerin Bir Melek Olmayıp İnsan Olması

İnsanoğlu hep olağan üstü şeyleri merak etmiş ve kendisine farklı gelen bir olay dikkatini çekmiştir. Din konusunda da üstesinden gelemeyeceğini düşündüğü nesne veya şahıslara tapınma yoluna gitmişlerdir. Peygamberler ise insanlar içerisinden Allah tarafından seçilmişlerdir. Tebliğe muhatap olan kimseler tebliğcilerin kendi cinslerinden olduğunu gördükleri zaman; “*Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mucize getir.*”¹⁹⁶, “*Sen de, ancak bizim gibi bir beşersin. Bil ki, biz seni ancak yalancılardan biri sayıyoruz.*”¹⁹⁷ vb. ifadelerle Peygamberlerin bir beşer olmasını garip görmüşlerdir. Çünkü onlar olağan üstü vasıflarla donatılmış her türlü nimet içerisinde yüzen bir Peygamber bekliyorlardı. Şayet melekler Peygamber olursa daha inandırıcı olacağı düşüncesi hakim idi. Ve dediler ki; “*Onlar (bir de) şöyle dediler: Bu ne biçim Peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarında dolaşıyor! Ona bir melek*

¹⁹⁰ Nahl, 16/103.

¹⁹¹ Duhân, 44/14; Tûr 52/29; Kalem 68/2.

¹⁹² Enbiyâ, 21/ 5.

¹⁹³ En'âm, 6/7.

¹⁹⁴ Furkân, 25/ 5.

¹⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fayda, Mustafa, Kandemir Yaşar, Durmuş İsmail, Özel, Ahmet, “Muhammed”, *D.İ.A.*, XXX, 408-465.

¹⁹⁶ Şuara, 26/154.

¹⁹⁷ Şuara, 26/186.

*indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!*¹⁹⁸ dediler. Yani, “Bizim gibi bir insan olduğu için, o, Allah’ın Rasûlü olamaz. Eğer Allah bir rasûl göndermek dileseydi, bir melek gönderirdi. Yok eğer mutlaka bir insan gönderecekse, bu defa da bir köşkte oturan ve koruyucu çevresi bulunan bir kral veya bir milyoner gönderirdi. Rasûl, sıradan insanlar gibi, pazar yerlerinde dolaşan alelâde birisi olamaz. Çünkü, böyle bir Rasûlün, başkalarının dikkatini çekemeyeceği açıktır.” Bir başka deyişle, onlar, Rasûlün halkı doğru yola ileten biri değil, dünyevi güç ve ihtişamla itaata zorlayan birisi olacağını sanıyorlardı. Hiç olmazsa yanında bir de melek bulunmalı insanlar inanmadığı takdirde eğer inanmazsanız cezalandırırım demelidir.¹⁹⁹

Bütün bu düşünceler safiyetten tamamen uzak sinsî düşüncelerdir. Bir beşer Peygamber olarak gönderildiği zaman şöyle diyerek eleştirmişlerdi; “*Zaten, kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, ‘Allah, Peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi’? demeleri engellemiştir.*”²⁰⁰

Halbuki bir melek Peygamber olarak gönderilmiş olsaydı onlar yine iman etmezlerdi ancak bu durumda helak edilmeyi hak etmiş olurlardı ve derhal işleri bitirilirdi. “*Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkâr ediciler: Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir, derlerdi. Muhammed’e (görebileceğimiz) bir melek indirilseydi ya! dediler. Eğer biz öyle bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine göz bile açtırılmazdı.*”²⁰¹

Melekler Peygamber olarak gönderilmiş olsaydı kendileri bizzat mucize olurlardı. Ama insanlar yine de bunun farkına varamazlardı. Çünkü insan şekli ile gelirlerdi. Nitekim İbrahim (a.s)’e ve Lut (a.s)’a geldiklerinde insan suretinde gelmişlerdi. İbrahim (a.s) bilmediği için onlara yemek hazırlamıştı ancak onlar yememişlerdi. İnsanlar da fark edemeyecekti. Apaçık bir mucize reddedildiği için de onlar helak edilecekti. Oysaki Allah dilediği kimseyi Peygamber olarak gönderir. İnsanların nezdinde değeri olmasa bile Allah katında değerli olabilir ve Peygamber

---

¹⁹⁸ Furkan, 25/7.

¹⁹⁹ Mevdudi, *Tefhimü’l Kur’an*, III, 517.

²⁰⁰ İsra, 17/94

²⁰¹ En’âm, 6/7,8.

olarak gönderilebilir. Zaten Peygamberimiz de kendisine risalet görevi verileceğini bilmiyordu. Ve böyle bir beklenti içine de girmemişti. Bu konuyu şu ayette daha iyi anlamaktayız; *“Sen bu kitabın senin kalbine indirileceğini hiç ümit etmiş değildin. O, ancak Rabbinden bir rahmet eseri olarak gönderildi. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!”*²⁰²

3.2.2. Kendilerinin İstedikleri Kişilere Peygamberlik Verilmemesi

Yahudiler kendi içlerinden bir Peygamber bekliyordular. Mekke müşrikleri ile bir rekabet içerisine girmişlerdi. Diyorlardı ki bir Peygamber gelecek biz size karşı galip geleceğiz diyorlardı. “Daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat’ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat’tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah’ın lâneti böyle inkârcıdır.”²⁰³ Hz. Peygamber’in (s.a.v) gelişinden önce Yahudiler, kendi kitaplarında özellikleri önceden bildirilen bu Peygamberi büyük bir istekle bekliyordular. Şöyle dua ediyorlardı: “Çabuk gelsin ve biz kâfirleri yenip, eski şerefimizi tekrar elde edelim!” Medineliler Yahudilerin bu beklenti içinde yaşadıklarına şahittiler. Şu söz devamlı ağızlarındaydı: “Bırakın şu putperestler istedikleri kadar bize hükmetsinler. Peygamber geldiğinde onların hesabını göreceğiz.” Bu nedenle Medineliler Hz. Muhammed (s.a.v)’in Peygamber olduğunu ilân ettiğini duyduklarında, bunları hatırladılar ve O’nun, Yahudilerin bol bol sözünü ettiği Peygamber olabileceğini düşündüler. Birbirlerine şöyle dediler: “Yahudiler O’nu bizden çalmadan gidip, O’nu kabul edelim.” İşte bu nedenle Medineli Müslümanlar, Yahudilerin bu kadar merakla bekledikleri Peygamberi kabul etmek yerine, O’nun en azılı düşmanları olmalarını bir türlü anlayamıyorlardı.²⁰⁴

Onların Hz. Peygamber (s.a.v)’i tanıdıklarına dair birçok delil vardı. En güvenilir delil, Yahudi liderlerinden birinin kızı, diğerinin de yeğeni olan Hz. Safiye’nin (Peygamber’in hanımlarından biri) anlattığı olaydır. Hz. Safiye (r.a.) şöyle

---

²⁰² Furkan, 25/7.

²⁰³ Bakara, 2/89

²⁰⁴ Mevdudi, *Tefhimü'l Kur'an*, I, 83.

anlatıyor: “Hz. Peygamber (s.a.v) Medine’ye hicret edince, babamla amcam O’nu görmeye gittiler. Eve döndüklerinde aralarında şu konuşmanın geçtiğini duydum:

Babam- Allah’a andolsun, O (bize bahsedilen kişinin) aynısı.

Amcam- Bundan emin misin?

Babam- Evet.

Amcam- O halde niyetin nedir?

Babam- Yaşadığım sürece O’na karşı çıkacağım ve görevinin başarıya ulaşmasına izin vermeyeceğim.”²⁰⁵ Demiştir.

Yahudiler kendi içlerinden gelmediği için karşı çıkmışlarsa buna mukabil müşrikler de daha önce birtakım sebeplerle karşı çıkmışlar ve onunla alay etmeye kalkmışlardı. Onlar diyorlardı ki, Şayet insanlardan Peygamber gönderilecekse, bu kişiler Hz. Muhammed ve diğer elçiler gibi kişiler olmamalıdır. Zira kendi toplumu içinde serveti çok, zengin, makam mevki sahibi insanlar arasından seçilmelidir diyorlardı. Onların bu düşüncelerini Allah “*Fakat kendilerine hak gelince: Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz, dediler.*” “*Bu Kur’ân, bu iki şehirden büyük bir adama indirilseydi ya!*”²⁰⁶ ayetiyle nakletmiştir. Meselâ Mekke şehriden Velîd b. Muğîre’ye yahut Tâif şehriden Urve b. Mes’ud es-Sekafi’ye Kur’an indirilseydi, inkarcılara göre daha doğru olurdu. Hattâ Velid b. Muğîre’nin “Muhammed’in dediği doğru olsaydı, vahiy ya bana, ya da Urve’ye nazil olurdu” dediği rivayet edilmiştir.²⁰⁷

3.2.3. Peygamberin Yaptığı İşin İç Yüzünü Bilmemeleri

Kur’an’da birçok Peygamberin yaptığı işler sebebi ile toplum tarafından alay edildikleri bizlere haber verilmektedir. Verilen örneklerden birisi Hz Nuh ve kavmi hakkındadır. Hz. Nuh, kavmini eğer inkar ederlerse başlarına gelecek azap hakkında uyarıyordu. Onlar bu uyarıya rağmen inkar edince de Allah’tan aldığı emir doğrultusunda gemi yapmaya başlamıştı. “*Nuh gemiyi yapıyor, halkından ileri*

²⁰⁵ İbn-i Hişam, Abdu’l-Melik, *Sîretün Nebeviyye*, Kahire, 1936, II, 165.

²⁰⁶ Zuhruf, 43/30-31.

²⁰⁷ Taberi, *Camiu’l Beyan*, XXI, 592.

gelenler her ne zaman yanından geçseler onunla alay ediyorlardı."²⁰⁸ Ayetinden hareketle inkâr edenlerin Hz Nuh ile alay etme sebebini birkaç madde halinde özetleyebiliriz.

- Onlar, "Ey Nûh, sen Allah'ın Peygamberi olduğunu iddia ediyordun; ama şimdi marangozluğa başladın" diyorlardı.

- Eğer sen, iddianda doğru olsaydın, tanrın seni bu zor ve güç işten müstağni kılar böylesine yorulmana ihtiyaç bırakmazdı" diyorlardı.

- Onlar daha önce hiç gemi görmemiş ve ondan nasıl istifâde edileceğini bilmiyorlardı. İşte bundan dolayı gemiye şaşıyor ve Hz. Nuh'la alay ediyorlardı. O gemi gerçekten çok büyüktü ve Hz. Nûh (a.s.) onu sudan çok uzak bir yerde yapıyordu. Onlar, bundan ötürü, "burada su yok ve senin onu büyük nehirlere, denizlere taşıman mümkün değil" diyorlar ve bunu bir nevî akılsızlık ve delilik sayıyorlardı.

- Hz. Nuh'un kavmi içindeki ömrü uzayıp, bu müddet zarfında onları boğulma azabı ile inzâr edince ve onlar da buna dair hiçbir emmare ve işaret görüp müşahede edemeyince, zann-ı galiplerince, Hz. Nûh (a.s.)'un bu sözünde yalancı olduğuna hükmettiler. Bu sebeple de, Hz. Nûh (a.s.) gemi yapmaya başlayınca, onunla alay ettiler. İzah edilen bütün bu hususlar ihtimal dahilindedir.²⁰⁹

Her ne sebeple alay ederlerse etsinler karşılarındaki Rabbinden vahiy alan ve bu vahyin gereğini yapan bir Peygamberdir ve onlara Hz. Nuh'un cevabı şöyle olmuştur: Nuh da: "*Siz, dedi, şimdi bizimle alay ediyorsanız, elbet bizim de sizinle alay edeceğimiz bir gün gelir.*"²¹⁰

Yine kendisi ile alay edilenlerden birisi Yahudilere Peygamber olarak gönderilen Musa (a.s)'dır. Yahudiler kendi ararında meydana gelen bir sorunun

---

²⁰⁸ Hud, 11/38.

²⁰⁹ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVII, 345.

²¹⁰ Hud, 11/38

çözümü için Hz Musa'ya gelmişlerdi. Rivayetlere göre İsrail oğullarından çocuksuz bir adam vardı. Adam çok zengindi. Kardeşinin oğlu ona vâris olacaktı. Bu sebeple yeğeni adamı öldürdü, sonra geceleyin bir başkasının kapısının önüne koydu. Ertesi sabah adamın aleyhinde dâvâ ederek onun katil olduğunu söyledi. Nihayet silaha sarıldılar, birbirlerine girdiler. İleri görüş sahipleri niçin birbirinizi öldürüyorsunuz, Allah'ın Peygamberi aranızda değil mi? dediler. Bunun üzerine Hz. Musa'ya geldiler ve durumu O'na anlattılar.²¹¹ “Hz. Mûsâ dedi ki: Allah her halde, bir sığır boğazlamanızı emrediyor demişti. Onlar sen bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. Mûsâ da: Ben câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.”²¹²

Hz Nuh ve Hz Musa ve daha isimlerini zikretmediğimiz Peygamberlerle alay eden zihniyet Hz Muhammed ile de alay etmeye kalkıştı. Tebük savaşına giderken hava sıcaktı. Yol uzak, meşakkatli ve yorucu idi. Gönülsüz bir şekilde yola çıkan münafıklar yolda giderlerken “Bu adam var ya, Rum (Şam) kalelerini ve saraylarını fethedeceğini mi sanıyor!” şeklinde hafife alarak Resûlullah'la alay ediyorlardı. Yüce Allah, bu hallerinden Hz. Peygamber'i haberdar etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), bu münafık grubunun tutup getirilmesini emretti ve söylediklerini ve yaptıklarını onların yüzlerine vurdu. Bunun üzerine onlar, “Ya Resûlullah! Biz sadece şaka yapıp eğleniyorduk” dediler. Bunun üzerine şu ayet-i kerime nazil olmuştur.²¹³ “Eğer onlara, (niçin alay ettiklerini) sorarsan, elbette, biz sadece lafa dalmış şakalaşıyorduk, derler. De ki: Allah ile, O'nun ayetleriyle ve O'nun Peygamberi ile mi alay ediyordunuz?”²¹⁴

Peygamberimiz Muhammed (s.a.v) kalpleri parçalayan korkunç bir alay ve istihzaya maruz kalmıştır. Mekke döneminde Arap müşriklerinin, Medine döneminde ise münafıkların ve Yahudilerin alay ve istihzalarıyla karşılaşmıştır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Kafirler seni gördükleri zaman, şüphesiz, seni alaya

²¹¹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'an-i'l-Azîm*, I, 76.

²¹² Bakara, 2/67.

²¹³ Taberi, *Camiu'l Beyan*, XIV, 334.

²¹⁴ Tevbe, 9/65.

almaktan başka bir şey yapmazlar. Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mudur? Derler ve Rahman'ın kitabını işte onlar inkâr ederler."²¹⁵

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye şöyle der: "Peygamber (s.a.v) onları şirkten men ettiği zaman onunla alay ettiler. Zaten bütün müşrikler, Peygamberler kendilerini tevhide davet ettikleri zaman, putperestlik içlerine iyice işlediği için onlara hep sövdüler ve onları hep beyinsizlikle, sapıklıkla ve delilikle vasıflandırdılar. Onlara benzeyen bir kimseyi de içinde putperestlik duygusu varsa, kendisini tevhide çağırان birini görünce aynı şekilde onunla alay eder bulursun."²¹⁶ Allah Teâlâ onlardan söz ederken şöyle buyurur: "*Seni gördükleri zaman: Bu mu Allah'ın Peygamber olarak gönderdiği!? diyerek hep seni alaya alıyorlar. Şayet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı, diyorlar. Azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler.*"²¹⁷

Yine bir defasında Allah Rasûlü (s.a.v) ganimetleri taksim ederken Temîm'li Zu'l-Huvaysıra (veya Ebû'l-Havâsır) denilen Hurkûs ibn Zuheyr geldi ve: "Ey Allah'ın elçisi bizim hakkımızda (bize ganimet bölüştürmede) adaletli ol." dedi. Rasûlullah (s.a.v): "Yazıklar olsun sana, ben adaletli değilsem benden başka kim adaletli olabilir?!" buyurdu ve bu ayet-i kerime nazil oldu.²¹⁸ Bu olay Buhârî'de Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetle şöyle tahrir olunmuştur: Biz, Rasûlullah (s.a.v)'ın yanındaydık. O, ganimetleri (veya kendisine getirilen zekât mallarını) taksim ediyordu. Temîm oğullarından birisi olan Zu'l-Huvaysıra geldi ve: "Ey Allah'ın elçisi, adaletli ol." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v): "Yazık sana. Ben adaletli değilsem, başka kim adaletli olabilir ki? Eğer ben adaletli davranmamışsam sen hepten kaybettin, hüsrana uğradın demektir." buyurdu. Ömer (r.a): "Ey Allah'ın elçisi! İzin ver şunun boynunu vurayım." dedi. Efendimiz (s.a.v): "Bırak onu. Onun öyle arkadaşları var ki sizden birisi onunla birlikte kıldığı namazını, onunla birlikte

²¹⁵ Enbiya, 21/36.

²¹⁶ Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye, Ebu'l Kasım b. Muhammed, *es-Sârimu'l-Meslûl alâ Şâtimi'r-Rasûl*, Thk: Muhyiddin Abdu'l-Hamid, Harsü'l Vatani es-Suudi. s.557.

²¹⁷ Furkan, 25/41,42.

²¹⁸ Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, I, 454.(Vahîdî, *Meğâzi*, s.175.den naklederek almıştır.)

tuttuğu orucunu hakir görür. Onlar Kur'an okurlar ama Kur'an onların hançerelerinden aşağı geçmez, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar..."²¹⁹ buyurdu.

Peygambere eziyet edilen ya da alaya alınan daha nice olaylar bulunmaktadır. Kalbini küfrün karanlığı kaplamış kimseler çeşitli bahaneler uydurarak ilahi mesaja ve bu mesajı getirene karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkma bazen eziyet, bazen yalanlama bazen de alaya alma şeklinde gerçekleşmiş ve Allah Kur'an'da bazılarını bize öğüt olsun diye haber vermiştir.

3.3. Mü'minler

Müminlerle alay edenlerin aslında asıl amaçları müminlerle alay etmek değildi. Rasûlullah'ı kabul etmek istemedikleri için ona tabi olan kimseleri de sindirme politikasına girişmişlerdi. Şayet Peygamber tebliğinde başarılı olursa kendi hayatlarının bundan olumsuz etkileneceğini biliyorlardı. Peygamber (s.a.v)'in başarılı olmaması için ona tabi olan müminleri İslam dininden uzaklaştırmak gerekiyordu. Ammar b. Yasir, annesi Sümeyye ve babası Yasir'i İslam'da ilk şehid olarak uğurlamıştı. Bilal-i Habeşi efendisinden defalarca işkence görmüş ve sonunda Hz Ebûbekir tarafından satın alınıp hürriyetine kavuşturulmuştu.

İşkence yapmak Müslümanları dininden döndürmediği anlaşılınca onları alay yoluyla sindirmeye çalıştılar. Hatta bir defasında Rasûlullah (s.a.v) Kureyş'in ileri gelenlerini İslama çağırarak meşgul idi. Peşlerinden gelenler de Müslüman olur ümidiyle, onların Müslüman olmasını çok arzu ediyordu. Rasûlullah (s.a.v), yanında bulunan Kureyş'in ileri gelenleri ile meşgul olduğu bir sırada, âmâ Abdullah b. Ümmü Mektûm (r.a.) yanına gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana öğret." Peygamber (a.s)'in o müşriklerle meşgul olduğunu bilmeden, bunu birkaç defa tekrarladi. Rasûlullah (s.a.v), onun, sözünü kesmesinden hoşlanmadı, yüzünü ekşiterek öbür yana döndü ve kendi kendine şöyle dedi: "Bunlar diyecekler ki, Muhammed'in peşinden gidenler körler, sefiller ve kölelerdir." Bu

---

²¹⁹ Buhârî, *Menâkıb*, 25; Edeb, 95; Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, XI, 219; Müslim, *Zekât*, 142.

sebeple yüzünü ekşitti ve o topluluğa dönerek onlarla konuşmaya başladı. Bunun üzerine Yüce Allah, “*Âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü...*”²²⁰ ayetlerini indirdi.²²¹

Ayetten de anlaşılacağı üzere Peygamberimiz, acaba müşrikler yine Muhammed’in etrafındaki insanlar körler, sefiller ve toplumda sözü geçmeyen kimseler demelerinden çekinmişti. Çünkü bu durumu her mecliste dile getiriyorlardı. Böylelikle Müslümanları aşağılayıp onlarla alay ederek diğer insanların Müslüman olmasına mani olmaya çalışıyorlardı.

Medine döneminde de münafıklar Allah Resulünü incitmek istemişlerdi bunu gerçekleştirmek üzere her çareye başvurmuşlardı. Peygamberimiz (s.a.v) Tebuk savaşının hazırlığı konusunda Müslümanları mali desteğe teşvik ediyordu. Abdurrahman İbn-i Avf 4000 dirhem getirdi ve: “Ey Allah’ın elçisi benim sekizbin dirhemim vardı. Yarısını getirdim. Yarısını da bıraktım, dedi. Peygamberimiz: “Allah evde bıraktığını da getirip verdiğini de kabul eylesin” buyurdu. “Ebû Âkil de bir Sa’ hurma getirdi ve: “Ey Allah’ın Rasûlü iki Sa’ hurma kazandım bir tanesini Rabbime ödünç verdim, bir Sa’ını da çoluk çocuğuma bıraktım” dedi. Münafıklar Ebû Âkil’in bu hareketiyle alay ettiler ve: İbn-i Avf’ın verdiği gösteriştan başka bir şey değildir. Allah ve Rasûlü şu adamın bir Sa’ından müstağni değil midir? dediler. Başka rivayetlerde belirtildiğine göre onlar bütün gecesini iki sa’ ücret almak için çalışarak geçiren ve bunları aldığımda da bir tanesini alıp Peygamber’e getiren Ebû Akil için: “O ancak kendisinden söz edilmesini istemiştir” demişlerdir.²²²

İşte onlar bu şekilde içten gelen arzularıyla gönül rızası ve vicdanlarının huzuruyla herkes kendi gücü ve imkânlarıyla cihad eylemine katılma arzusu içinde hareket eden, mali destek almaya çalışan mü’minler hakkında bu tür dedikodular yapıyorlardı. Çünkü onlar mü’min gönüllerin bu kadar istekli oluşlarını

---

²²⁰ Abese, 80/1-3.

²²¹ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, III, 519.

²²² Buhari, Zekât, 10; İbn Kesîr, *Tefsiru’l Kur’ani’l- Azîm*, II, 158,159; Seyid Kutub, *Fi Zilâli’l-Kur’an*, III, 1681.

anlayamıyorlardı. Kendi arzularıyla yardımda bulunmadıkça huzura kavuşmayan vicdanların duyarlılığını kavramıyorlardı. Zorluklara, fedakârlıklara ve imanın gereklerine katılmak için gerekli olan kişisel arzu ve isteklerle kanat çırpın duyguları anlayamıyorlardı. İşte bu nedenle, fazlasıyla yardımda bulunana o ancak gösteriş için veriyor. Az verene ise, o kendinden söz ettirmek istiyor diyorlardı. Böylece çok yardımda bulunanı çok verdiği için dolayı horluyorlardı. İyilik yapan her iki taraf da onların eleştirilerinden ve kınamalarından kurtulamıyordu. Halbuki onların kendileri yerlerinde oturuyor, geri duruyor, ellerini sıkı sıkıya kapatıyor, içlerini cimrilikle dolduruyorlardı. Ancak gösteriş için harcamada bulunuyorlardı. Ve bu basit ve değersiz etkenden başka gönüllerini yardıma, infaka sevk edecek başka neden bulamıyorlardı. İşte bu nedenle onlara; *“Sadakalar hususunda, müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır.”*²²³ denilerek cevap veriliyordu.

4. İNKAR EDENLERİN VE MÜNAFIKLARIN ALAY ETTİKLERİ KONULAR

Tarih boyunca inkâr eden kimseler farklı konularda alay ede gelmişlerdir. Bu bölümde alay konularını sırayla ele alalım;

4.1. İnanç

İnanç konusu alay konusu edilemeyecek kadar ciddi bir konudur. Ancak kalbinde iman olmayan ve iman hakikatini anlayamayan kimseler iman eden kimselerin inançlarıyla alay etmişlerdir. İman eden kimselerin yanına geldikleri zaman iman ettiklerini söylemişler, inkarcı kimselerin yanlarına gittikleri zaman da kalplerinde iman olmadığını belirterek sadece iman edenlerle alay etmek için bunu söylediklerini belirtmişlerdir.²²⁴ Konu ile ilgili ayetin iniş sebebinin teşkil eden Abdullah bin Übey’in bir örneği çok manidardır;

---

²²³ Tevbe, 9/79.

²²⁴ Bakara, 2/14.

Rivayet olduğuna göre Abdullah b. Übeyy yandaşları ile bir gün sokağa çıkmışlar, Ashab-ı kiramdan birkaç kişinin karşıdan gelmekte olduklarını görmüşlerdi. İbn Übeyy yanındakilere: “Bakınız ben şu gelen budalaları başınızdan nasıl savacağım.” demiş ve yaklaştıkları zaman hemen Hz. Ebûbekir’in elini tutmuş, “Merhaba Teym oğullarının efendisi, Şeyhu’l-İslam, Rasûlullah’ın mağarada ikincisi olan, kendini ve malını Rasûlullah’a vermiş bulunan Hazreti Sıddîk” demiş; Sonra Hz. Ömer’in elini tutmuş: “Merhaba Adîoğullarının efendisi, dininde kuvvetli, nefisini ve malını Rasûlullah’a vermiş bulunan Hazreti Faruk” demiş; Sonra Hz. Ali’nin elini tutmuş: “Merhaba Rasûlullah’ın amca oğlu ve damadı, Rasûlullah (s.a.v)’den sonra bütün Hâşimoğullarının efendisi” demiş ve işte o zaman *“Mü’minlerle karşılaştıkları vakit biz de iman ettik derler. Kendilerini saptıran şeytanlarla baş başa kaldıkları zaman biz sizinle beraberiz, biz onlarla (mü’minlerle sadece alay ediyoruz derler.”*²²⁵ ayet-i kerimesi inmiştir. Daha ayrıntılı diğer bir rivayette Hz. Ali: “Ey Abdullah Allah’tan kork, münafıklık etme, çünkü münafıklar Allah’ın en kötü kullarıdır.” demekle: “İzin ver ey Hasen’in babası benim hakkımda böyle mi söylüyorsun? Allah’a yemin ederim bizim imanımız, sizin imanınız gibi ve bizim tasdikimiz, sizin tasdikiniz gibidir.” demiş ve ayrılmışlar. Abdullah b. Übeyy arkadaşlarına: “Nasıl yaptım gördünüz ya! İşte siz de bunları görünce böyle yapınız.” demiş, onlar da: “Sağ ol, sen bizim içimizde hayatta oldukça hep böyle hayırlı istifadeler ederiz.” diye kendisini övmüşler, Müslümanlar da varıp Hz. Peygamber’e haber vermişlerdi ve arkası sıra bu ayet indi denilmiştir.²²⁶

Kalplerinde inanç olmayan kimseler dini hep kendi lehlerine kullanmaya çalışırlar. Yorumlanabilecek olan ve keyfiyeti Allah tarafından bilinen ayetlerin peşine düşerler. *“Sana Kitab’ı indiren O’dur. Onun (Kur’an’ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab’ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak*

²²⁵ Bakara, 2/14.

²²⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 213,214.

aklıselim sahipleri düşünüp anlar."²²⁷ Ayeti fırsatçıların zihniyetlerini en güzel bir şekilde ortaya koymaktadır.

İnkâr edenlerin gönderilmiş olan Peygamberleri ve kitapları yalanlamaları aslında onların inanç noktasında eski düşüncelerini devam ettirerek toplum içerisindeki konumlarını kaybetmek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun bir tezahürü olarak da kendilerine gelen hakikatı inkar yoluna giderek onunla alay etmeye kalkmışlardır. Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir; *"Biz resulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, hakkı, bâtila dayanarak ortadan kaldırmak için bâtil yolla mücadele verirler. Onlar ayetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır."*²²⁸

4.2. İbadet

Her topluma verilmiş bir takım ibadetler mevcuttur. İbadetler dinin olmazsa olmazlarından. İnkârcılar inançlı kimseleri rableri ile olan bağlarını kopararak davalarından vazgeçirmeyi denemişlerdir. İnanan kimseleri ibadetten uzaklaştırdıkları vakit davalarında başarılı olacaklarını düşünüyorlardı. Bu düşünceden hareketle ibadetleri alay konusu edinmişlerdir. Şuayb (a.s)'a toplumu; *"Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!"*²²⁹ demişti.

Ayette geçen salât kelimesi "din, okumak, namaz kılmak, namaz kılanlar" anlamlarında da yorumlanmıştır.²³⁰ Allah'a ibadet, onun birliği ilkesine dayanan dinin direği hükmünde ve putperestlere açıkça muhalefeti temsil ettiği için putperestler daima onunla alay ederek dini yıkmaya, yıkamadıkları takdirde ise zayıflatmaya çalışmışlardır. Hz. Şuayb'ın kavmi de aynı maksatla onun ibadeti ile alay ederek tebliğ ettiği dini etkisiz hale getirmeye gayret etmiştir. Şuayb'ın gerek

---

²²⁷ Âli İmran, 3/7.

²²⁸ Kehf, 18/56.

²²⁹ Hud, 11/87.

²³⁰ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh, *Fethu'l-Kadîr*, Dâr-u İbn Kesîr, Dimeşk, I. Baskı, 1414, II, 588.

Allah’a ibadet, gerekse ticarî ahlâk konusunda söyledikleri insan fitratına uygun ve hürriyeti geliştirici davranışlar olduğu halde, onlar bunun hürriyeti engelleyici bir budalalık olduğunu düşünerek onu küçümseyip alay etmişlerdir. Oysa mal ve can güvenliğinin bulunmadığı yerde hürriyetten söz etmek mümkün değildir; bu nedenle Hz, Şuayb, tebliğ ettiği ilâhî hükümlerle hürriyetin gelişmesi için gerekli olan mal ve can güvenliğini sağlamaya çalışıyordu. Ancak yolsuzluklarla toplumu sömürmeye alışmış olanlar hürriyeti sadece kendileri için istiyor ve istedikleri gibi yolsuzluk yapma hürriyetini savunuyorlar, Peygamberin buna müsaade etmeyeceğini düşünemiyorlardı.

“Oysa sen akıllı ve mantıklı birisin!” ifadelerinden İnkâr edenlerin, akli başında bir kimsenin yanlış da olsa toplum içinde yerleşmiş gelenek ve göreneklere karşı çıkmasının doğru olmadığına inandıkları, bu nedenle Şuayb’ın uyarılarını yadırgadıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu sözü Şuayb ile alay etmek için söylemiş olmaları ihtimali de vardır. Daha önce de Şuayb’ın ibadeti ve davranışlarıyla alay etmiş olmaları onun akli başında biri olduğuna inanmadıklarını gösterir.²³¹

Mekke ve Medine döneminde de Müslümanlar ve ibadetleri ile alay edilmekteydi. Hatta o kadar aşırı gitmişlerdi ki ezan sesini deve böğürtüsü olarak nitelemişlerdi. Bunun üzerine şu ayet inmişti; “*Birbirinizi namaza çağırduğunuzda; onu alaya alır ve eğlence edinirler...*”²³² Kâfirler, ezanı işittiklerinde Rasûlullah (s.a.v)’a geldiler. Müslümanlar da Efendimizin yanındaydılar. “Ey Muhammed” dediler; “Geçen ümmetlerden hiç işitmediğimiz bir şey ihdas ettin. Hem Peygamberlik iddiaediyorsun, hem de uydurduğun bu ezanla senden önceki Peygamberlere muhalefet ediyorsun. Eğer bunda bir hayır olsaydı senden önceki Peygamberler elbette buna senden daha lâyıktılar. Nereden aldın bu deve böğürmesini. Ne kadar çirkin bir ses, ne kadar çirkin bir küfür!” Bunun üzerine Allah

---

²³¹ Komisyon, *Kur’an Yolu*, III, 187.

²³² Maide, 5/58.

Tealâ bu ayet-i kerimeyi ve “Allah’a çağırın ve salih amel işleyenden sözü daha güzel olan kimdir?”²³³ ayet-i kerimesini indirdi.²³⁴

Bir önceki ayette mutlak olarak dini oyun ve eğlence yerine koyma söz konusu iken burada dinin özel bir hükmüyle yani ezanla veya namazla alay etme söz konusudur. Müslümanları namaza çağırmak maksadıyla ezan okunduğunda münafıklar ezanın sözlerini çarpıtarak yahut eğlenceye alarak onunla veya namazla alay ediyorlardı. Ezanı veya namazı bu şekilde alay konusu yapmaları şüphesiz ki onlardaki düşünce kılığından, cehalet ve anlayışsızlıktan ileri geliyordu.²³⁵

Yine Medine döneminde münafıklar her fırsatı değerlendiriyorlar Müslümanların gönlünden koparak verdikleri sadaka ile alay ediyorlardı. Örneğin; Peygamberimiz (s.a.v) Tebuk savaşının hazırlığı konusunda Müslümanları mali desteğe teşvik ediyordu. Bunun üzerine Âsım b. Adiy 100 vesk hurma getirdi. Abdurrahman İbn-i Avf da; “Ey Allah’ın elçisi benim 4000 dirhemim var. 2000 dirhemini Allah’a borç veriyorum. 2000 dirhemini de aileme bırakıyorum dedi. Peygamberimiz: “Allah evde bıraktığını da getirip verdiğini de kabul eylesin” buyurdu. “Ebû Akîl de bir Sa’ hurma getirdi ve: “Ey Allah’ın Rasûlü iki Sa’ hurma kazandım bir tanesini Rabbime ödünç verdim, bir Sa’ını da çoluk çocuğuma bıraktım” dedi. Münafıklar Ebû Akil’in bu hareketiyle dalga geçtiler ve: İbn-i Avf’ın verdiği de gösteriştense başka bir şey değildir dediler. Allah ve Rasûlü şu adamın bir Sa’ından müstağni değil midir? diyerek alay ettiler. Başka rivayetlerde belirtildiğine göre onlar bütün gecesini iki sa’ ücret almak için çalışarak geçiren ve bunları aldığı anda da bir tanesini alıp Peygamber’e getiren Ebû Akil için: “O ancak kendisinden söz edilmesini istemiştir” dediler.²³⁶

²³³ Fussilet, 41/33.

²³⁴ Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, I, 321, 322. (Vahidi, *Meğazi*, s.138.den naklederek almıştır.)

²³⁵ Komisyon, *Kur’an Yolu*, II, 289.

²³⁶ İbn Kesîr, *Tefsiru’l Kur’ani’l- Azım*, II, 159; Seyid Kutub, *Fi Zilâli’l-Kur’an*, III, 1681.

4.3. Emir ve Yasaklar

Yahudiler tarihte sekiz tane Peygamberi katletmişler, isyan ruhu içlerine işlemişti. Son Peygamber gönderildiği zaman yine isyankâr tavırlarını takınmışlar ve Peygambere indirilen vahyi işittikleri halde duymazdan gelmişlerdir. Onların bu korkunç durumu şu şekilde dile getirilmiştir; *“Yahudilerden öyleleri var ki, kelimeleri yerlerinden kaydırıp tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “İşittik, karşı geldik”, “İşit, işitmez olası!” “Râ’inâ” derler. Hâlbuki onlar, “İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak” deselerdi, bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.”*²³⁷

Yine Yahudiler bir problem olduğu zaman Muhammed’e gidin lehinize hüküm verirse ne ala değilse çıkıp gelin diyorlardı.²³⁸ Yahudiler, kendi elleriyle Allah’ın kitabını değiştirmişler ve evli kişilerin recmedilmesi emrini te’vîl ve tahrif ederek, yüz sopa ve yüzü siyah renge boyayıp ters-yüz olarak merkebe bindirme şekline çevirmişlerdi. Hz. Peygamberin Medine’ye hicretinden sonra, bir vakıa cereyan edince, kendi aralarında dediler ki; gelin, Hz. Muhammed’in hükmüne başvuralım. Eğer sopa ve yüzü siyaha boyama hükmü verirse, onu alalım. Ve Allah ile kendi aramızda hüccet kılalım. Allah’ın Peygamberlerinden bir Peygamber, bizim aramızda böylece hüküm vermiş olur. Eğer recm kararı verirse, o’na uymayalım dediler.²³⁹ Yahudilerin bu hareketi Allahın emir ve yasaklarını kabul etmemek veya onları hafife almak demektir. Onlar da kendilerinden beklenen davranışı yaptılar. Allah onların bu düşüncelerini vahiyle ortaya çıkarıverdi.

Yahudilerin Allahın hükümleri ile alay etmesi sadece Rasûlullah’a indirilen hükümlerle sınırlı olmayıp, daha önce de Musa (a.s) ile alay etmişlerdi. Musa (a.s)

---

²³⁷ Nisa, 4/46.

²³⁸ Bkz. Maide,5/41.

²³⁹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'an-i'l-Azîm*, I, 517, 518.

kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti de: Bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. O da: Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.²⁴⁰

İslamiyetin ilk yıllarında Müslümanlar Kudüs'te bulunan Mescidi Aksa'ya yönelerek namaz kılarlardı. Medine döneminde Beni Seleme oğulları yurdunda namaz kılarken kiblenin Kâbe'ye tahvil edilmesi emredilmişti.²⁴¹ Kiblenin değiştirilmesiyle ilgili kesin hükmün Allah'tan gelmiş olmasına rağmen Ehl-i kitap bu değişikliği kabul etmemekte direndiler. Bir önceki ayetten de anlaşılacağı üzere, onların bu direnişlerinin sebebi, değişiklik hükmünün yüce Allah'tan geldiğini bilmemeleri değil; bencillik, ırkçılık, taassup, ayrılıkçılık gibi olumsuz düşüncelerinin ve duygularının esiri olmalarıdır. Ancak değişiklik hükmü Allah'tan gelmiştir; bu sebeple Hz. Peygamber ve ümmeti bu hükme uyacak ve artık asla Yahudilerin kiblesine yönelmeyeceklerdir. Esasen Ehl-i kitabın iki kesimi olan Yahudilerle Hıristiyanların bu konudaki uygulamaları da farklıydı; Yahudiler Kudüs tarafına, Hıristiyanlar ise doğuya yönelerek âyin yapıyorlardı. Hz. Muhammed daha önce Kudüs'e yönelmişti; ancak değişiklik hükmünün gelmesinden sonra sırf Yahudilerin hatırı için bu hükmü ihmal etmesi de mümkün değildi.²⁴² Gönlündeki yer olan Kâbe'ye yönelmişti.

4.4. Ahiret ve Ölümden Sonra Dirilme

Kur'an'ın gönderiliş amaçlarından birisi de insanları hidayete erdirmek ve ahiret hayatlarını mutlu etmektir. Her toplumda hakikate kulak verip öğüt alan ve hakikat yolunu tercih eden kimseler olduğu gibi, hakikate karşı gözlerini ve kulaklarını tıkayıp körü körüne tâğutun peşine takılan inançsız kimselerin sayısı da az değildir. Tâğutun peşinden gitmekle kalmayıp hakikati izale edebilmek için bütün güçlerini kullanmışlardır.

Ahiret hayatının gerçekleşmesi hemen olmayacağı için Allah'ı inkâr eden

---

²⁴⁰ Bakara, 2/67.

²⁴¹ Bakara, 2/144.

²⁴² Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, IV, 94, 95.

kimseler çoğunlukla bu yolla İslamiyet'e ve Müslümanlara saldırmayı tercih etmişlerdir. İslam dininin temel inanç esaslarından biri olan ahiretle ilgili va'd ve vaid ifade eden ayetleri hafife almışlardır. Cabir b. Abdullah rivayeti akıllara durgunluk verecek şekildedir. Şöyle ki; "Yahudilerden bir kısım insanlar, Rasûlullahın sahâbîlerine gelerek: "Sizin, Peygamberiniz, cehennem zebanilerinin kaç tane olduğunu biliyor mu?" diye sordular. Sahâbîler: "Bilmiyoruz. Onu Peygamberimize sorunuz." dediler. Bunun üzerine bir adam Resulullah'a gelerek: "Ey Muhammed, bugün senin sahâbîlerin mağlup edildi." dedi. Rasûlullah "Ne ile mağlup edildiler?" diye sordu. Adam: "Yahudiler onlara "Sizin Peygamberiniz, cehennem zebanilerinin sayısını biliyor mu?" diye sordular." dedi. Rasûlullah: "Onlar ne cevap verdiler?" diye sordu. Adam: "Bilmiyoruz. Onu Peygamberimize soralım." dediler." diye cevap verdi. Rasûlullah (s.a.v): "İnsanlara bilmedikleri bir şey sorulur onlar da "Biz bunu bilmiyoruz. Peygamberimize soralım." derlerse mağlup mu olurlar? Halbuki kendileri Peygamberlerine, "*Sen bize Allahı açıkça göster.*"²⁴³ şeklinde isteklerde bile bulunmuşlardı. "O, Allah düşmanları bana gelsinler, ben onlara cennetin toprağının ne olduğunu soracağım. Aslında onun toprağı, un şeklinde ince bir topraktır." dedi.

Yahudiler ResuluHaha geldiler ve "ey Ebe'l-Kasım, cehennem zebanileri kaç tanedir?" diye sordular. Rasûlullah, parmaklarının önce on'unu birden, daha sonra da dokuzunu göstererek, "Şu ve şu kadardır." dedi. Yahudiler: "Evet" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah onlara "Cennetin toprağı nedir?" diye sordu. Yahudiler biraz sustular, sonra: "ey Ebe'l-Kasım o, ekmektir." dediler. Rasûlullah onlara: "Ekmek undandır." dedi.²⁴⁴ Yani, cehennem toprağı ekmek değil, un şeklinde ince topraktır." demek istedi.²⁴⁵

Meleklerin cehennem bekçisi olduğunu ifade eden ayette şöyle buyrulur: "*Biz, cehennem zebanilerini sadece meleklerden yaptık. Biz, onların sayılarını*

---

²⁴³ Nisa, 4/153.

²⁴⁴ Tirmizi, *Tefsiru'l Kur'an*, 70.

²⁴⁵ Taberi, *Camii'l Beyan*, XXIV, 28,29.

kâfirler için bir imtihan vesilesi kıldık ki, kendilerine kitap verilenler kesin bilgi edinsinler. Müminler imanlarını kuvvetlendirsinler. Kitap ehli ve müminler şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık olanlar ve kâfirler de “Allah bu misalle ne demek istedi?” desinler. Bu misalle Allah, dilediğini sapıtır ve dilediğini hidayete erdirir. Rabbinin ordularını kendinden başka kimse bilemez. Bu, insanoğluna bir hatırlatmadır.”²⁴⁶ Ayet-i kerimede “Biz, cehennem zebanilerini sadece meleklerden yaptık.” buyrulmaktadır. Bu ayetin nüzul sebebi hakkında Abdullah b. Abbas diyor ki: “Ebû Cehil, “Cehennem üzerinde on dokuz zebani vardır.” ayeti kerimesiyle bu ayeti işitince Kureyşlilere şöyle demiştir: “Vay anneleri kendilerini kaybedesi Kureyşliler. Ben, İbn-i Ebi Kebşe’nin (Muhammed’in) cehennem zebanilerinin sayısının on dokuz olduğunu haber verdiğini işitiyorum. Sizlerse çok sayıdasınız. Sizden on kişi, zebanilerden birine güç yetirmekten âciz misiniz?” Bunun üzerine Allah Teâlâ, Resululaha, Ebû Cehil’e gitmesini, Mekke’nin “Batha” denilen vadisinde elinden tutarak ona şöyle demesini vahyetti: “Gerektir sana bela gerek.” (Kahrolasın) Sonra yine gerektir. Sana bela gerek; (Belaya uğrayasın)”²⁴⁷ demiştir.

Allah’ı inkar eden kimselerin yapmış olduğu alaycı tavırlardan birisi de öldükten sonra dirilmeyi inkar etmek üzere toprak olduktan sonra tekrar diriltileceklerini ifade eden ayetlerle dalga geçmeleri idi; “Hayır, sen şaşıyorsun. Halbuki onlar alay ediyorlar. Kendilerine öğüt verildiği vakit öğüt almazlar. Bir mucize görseler alay ederler. Bu ancak açık bir büyüdür, derler. “Gerçekten biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, diriltileceğiz?”²⁴⁸ dediler. Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber, kimsenin olmadığı bir arazide koyunlarını otlatmakta olan Rukâne’ye rastlamış. Rukâne güçlü kuvvetli birisiymiş. Efendimiz ona: “Ey Rukâne, ne dersin seninle güreşelim, eğer ben seni yenersem bana iman eder misin?” demiş. Rukâne de bunu kabul etmiş ve güreşe tutuşmuşlar; Hz. Peygamber onu peşpeşe üç kere yenmiş. Sonra kendisine bazı mucizeler de göstermiş. Meselâ bir ağacı çağırılmış, ağaç kendilerine doğru gelmiş. Ama Rukâne

²⁴⁶ Müddessir, 74/31.

²⁴⁷ Kıyamet, 75/34,35; Âyetin tefsiri için bkz. Taberi, *Camîu’l Beyan*, XXIV, 28,29.

²⁴⁸ Saffat, 37/12-16.

verdiği sözü yerine getirmemiş, iman etmemiş, tam tersine Mekke'ye gelerek: “Ey Hâşim oğulları arkadaşınıza (Hz. Peygamber'i kastediyor) yeryüzü halkı büyü yapmışlar.” demiş. İşte bu Rukâne ve benzerleri hakkında bu ayet-i kerimeler nazil olmuştur.²⁴⁹

İnsanoğlu nasıl ve ne şekilde yaratıldığını unutup tekrar diriltiilenin nasıl imkan dahilinde olabileceğini konuşmaya başlamışlar. Hatta dalga geçmek üzere Peygamberimize çürümüş bir kemik getirirler. Biz böyle çürümüş kemik olduktan sonra mı diriltileceğiz²⁵⁰ dediler.

Rivayete göre; Bir gün Ubeyy ibn Halef el-Cumahî, elinde çürümüş bir kemik parçasıyla Rasûlullah (s.a.v)'a doğru yürüdü ve: “Ey Muhammed, şu çürüdükten sonra Allah'ın bunu yeniden dirilteceğini mi sanıyorsun?” dedi. Sonra o kemik parçasını elinde ufalayıp Rasûlullâh'a doğru üfleyerek savurdu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v): “Evet, böyle söylüyorum. Allah onu da seni de siz böyle olduktan sonra yeniden diriltecek, sonra da seni cehenneme sokacak.” buyurdu ve Allah Tealâ da onun hakkında “Çürüdükten sonra kemikleri kim diriltecek?” dedi. De ki: “Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilendir. O, yemyeşil ağaçtan sizin için bir ateş çıkarandır. İşte bakın ondan ateşi tutuşturuyorsunuz.”²⁵¹ ayetlerini indirdi.²⁵²

Yahudiler ölmüş olsalar bile ahirette sadece birkaç gün azap göreceklarını bunun dışında kendilerine azabın erişmeyeceğini iddia etmişlerdir.²⁵³ Allah onların bu İddialarına karşılık kötülük yapan kimseleri cehennem azabının çepeçevre kuşatacağını belirtmiştir. Bir rivayete göre Hz. Peygamber Yahudilere “Cehennem ehli kimdir?” diye sormuş; onlar da “Biziz; fakat bizden sonra yerimize siz gireceksiniz” demişler; Hz. Peygamber de “Yalan söylüyorsunuz! Çok iyi biliyorsunuz ki biz sizin yerinizi almayacağız” buyurmuş; daha sonra konumuz olan

²⁴⁹ Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, II, 752-753.

²⁵⁰ Yasin, 36/78

²⁵¹ Vakıa, 56/47.

²⁵² Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, II, 751. (İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 1,361-362 den nakletmiştir.)

²⁵³ Bakara, 2/80.

ayet inmiştir. Başka bir rivayete göre, Hz. Musa'nın Sînâ dağında bulunduğu kırk gün zarfında Yahudiler buzağıya taptıkları için, bunun cezası olmak üzere cehennemde sadece kırk gün kalacaklarına inanıyorlardı. Diğer bir rivayette Yahudilerin, dünyanın ömrünün yedi binyıl olduğuna ve kendilerinin, her bin yıl için bir gün olmak üzere, toplam olarak sadece yedi gün azap göreceklerine inandıkları belirtilir. Gerçekte bu tür iddialar, onların Allah'tan aldıkları bir vaade dayanmayıp sadece kendi kuruntularından, Allah'ın âhiretteki hüküm ve takdiri hakkında bilgisizce söylenmiş boş sözlerden ibarettir. Allah'ın bildirdiği ve adaletin gereği olan gerçek şudur ki, herkesin âhiretteki cezası günahlarının büyüklüğü ve çokluğu nisbetinde olacak; dolayısıyla inkâra sapıp kötülüklerle kuşatılmış, günahlara boğulmuş olanlar ebedî olarak cehennemde kalırken iman edip din ve dünyayı alâkadar eden her alanda “sâlih ameller” (hayırlı, faydalı işler) yapanlar da ebedî cennette kalacaklardır. İşte Allah'ın insanlara verdiği ahid budur.²⁵⁴

4.5. İnkâr Edenlerin Kur'an-ı Kerim İle Alay Etmeleri

Âdemoğlunun daha güzel ve daha mutlu bir şekilde bu dünya hayatında yaşayabilmesi için Allah (cc) daha ilk günden itibaren insanların hayatını düzene koyacak, onları bu dünya ve ahirette huzura kavuşturacak, kendisine doğruyu ve hakikati gösterecek kitaplar göndermiştir. Bu durum Allahın rahmetinin bir gereğidir. İnsanların huzur ve mutluluğu için yol gösterici olarak gönderilen bu kitaplar şerefli elçiler aracılığı ile insanlara ulaştırılmıştır. Peygamberler de Allahın katından gönderilmiş olan bu kitabı ekleme veya çıkarma yapmadan insanlara tebliğ etmişlerdir. Bu onların en mühim görevlerinden idi. Hatta bu tebliğ görevini eksiksiz bir şekilde yapmadığı takdirde risalet görevini tamamlamamış olacağını Peygamberin bu konuda görevini eksiksiz bir şekilde yapması emredildiğini Kur'an'daki şu ifadelerden anlıyoruz; “*Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et.*

---

²⁵⁴ Komisyon, *Kur'an Yolu*, I, 79, 80.

*Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.*²⁵⁵

Münafıkların ve Allaha şirk koşanların en büyük uğraşlarından birisi Kur'an ile Allah ve Rasûlünün aralarını ayırmaktı. Kur'an'ın Allah katından gönderilmiş bir kitap olduğu hakikatini gizledikleri takdirde Kur'an'a yapılacak saldırıların daha başarılı sonuçlar vereceğini düşünüyorlardı. Bu düşünceden hareketle Kur'an'ın eskilerin masalları olduğu, şairler tarafından yazılmış bir kitap olduğu, bir beşer sözü olduğunu iddia ederek Kur'an'ın güvenilirliğini zedelemeye çalışmışlardı. Saldırılarını bu noktada odaklamışlar ve Allahın kelamına karşı olmadık entrikalar ortaya atmışlardı.

Allah'ı inkar eden kimseler bu konuda başarılı olabilmek için kendi hareketlerini nakzedecek davranışları sergilemekten bile asla kaçınmamışlardır. Herkes Rasûlullah'ın doğru sözlü ve güvenilir bir kimse olduğunu belirtmelerine rağmen risalet gelip kendisine bir kitap verilince ona dil uzatmaya başlamışlardı.

Kura'an'a saldıran kimseler Kur'an'ın yüceliği vasfını ortadan kaldırılabilselerdi Peygamberi ve dini devre dışı bırakmaları daha kolay olacaktı. Bu düşünceden hareketle öncelikle toplumun gözünde Kur'an hakkında birtakım safsata düşünceleri bile bile ortaya atmışlardı. Bu sistemi kendilerine hayat tarzı olarak benimsemişlerdi. Yaptıkları tek şey yalan, iftira, demagoji, yalan iddialar, alay, inkar... vb. hangi noktada başarılı olabileceklerini düşünmüşlerse o noktadan saldırıya geçmişlerdi.

Şimdi inkâr edenlerin ve münafıkların Kur'an-ı Kerim ile alay etme bahanelerini konu başlıkları halinde ele alalım.

4.5.1. Bir Beşer Sözü Olduğunu İddia Etmeleri

Tarih boyunca hak ve batıl mücadelesi devam etmiş olup, batıl davanın peşinden gidenler hakikate karşı savaş açmışlardır. Hak davasını ortadan

---

²⁵⁵ Maide, 5/67.

kaldırabilme uğruna hangi konuda başarılı olabileceklerini düşünmüşlerse o yönde bir saldırıya geçmişlerdir. İlk önce Allah'ı inkâr etme düşüncesi ön plana çıkmış ancak insanın içerisinde bulunan kulluk düşüncesi bu çabayı sonuçsuz bırakmıştır. Bu noktada sonuç alınamayınca gönderilen elçilere akla hayale gelmeyen iftiralar atılarak toplumun nezdinde küçük düşürülmek istenmişti. Gerçek şu ki toplum önünde rezil etmeye çalıştıkları elçilere en güzel vasıfları kendileri takmışlardı. Peygambere saldırıdan bir sonuç alınamayınca bu defa Peygamberlere gönderilen kitaplar üzerinde entrikalar üretmeye çalıştılar.

İnkâr eden kimseler Peygambere iftira atarak dediler ki; *“İnkâr edenler: Bu (Kur'an), olsa olsa onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır. Yine onlar; Bu ayetler, onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır dediler.”*²⁵⁶

Ancak onlar Rasûlullah (s.a.v)'in okuma yazma bilmediğini de biliyorlardı. Bunu bile bile ona iftira attılar. Bu iftiralarında bizzat kendileri gülünç duruma düşmüşlerdir. Birbirlerine biz böyle diyoruz ama o okuma yazmayı bilmiyor ki dedikleri rivayetlerde zikredilmektedir. Bu ayetler, onların beyinsiz olduklarını ortaya koyuyor ve iddia ettikleri gibi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, Kur'an-ı Kerim'i bir yerden almadığı bilakis onun, Allah katından olduğu ifade ediliyor. Kâfirler, bu iddialarının tutarsız olduğunu ve söylediklerinin bir kısım hezeyandan başka bir şey olmadığını aslında çok iyi bilirlere. Zira hepsi de Rasûlullah'ın, okuyup yazma ile meşgul olmadığını, doğumu anından itibaren kendisine Peygamberlik verilinceye kadar onların arasında yaşadığını, dürüstlüğü, güvenilirliği, doğru sözlülüğü ve nezaheti ile meşhur olduğu için kendisine “Emin” denildiğini yine çok iyi biliyorlardı. Fakat kendisine Peygamberlik gelince onu çekemediler, çeşitli iftiralarda bulundular. Rasûlullah'ı bu şekilde yıpratamayınca kaba kuvvete başvurdular. Fakat,

---

²⁵⁶ Furkan, 25/4, 5.

Allah, Peygamberine yardım etti, kâfirler ise hüsrana uğradılar. Bu ayetlerin, Nadr b.Hâris hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir.²⁵⁷

Müşrikler Allah Rasûlüne inen vahyi kabul ettikleri takdirde ona inanmanın gerekli olacağını biliyorlardı. Halkın zihninde vahyin Allahtan indiği düşüncesi yerleşmiş olsaydı o zaman herkes Kur'an'ı kabul etme durumunda kalacak ve böylelikle Mekke halkının ileri gelenleri için bu durum tehlike arz edecekti. Bu düşünceden hareketle müşriklerin ileri gelenleri Kur'an'ın Allah kelamı olmadığı bilakis önceki toplumlardan rivayet edilen bir sihir olduğu görüşünü yaymaya çalışıyorlardı. Kur'an-ı Kerim onların bu düşüncesini ayan beyan ortaya çıkarmış ve şöyle buyurmuştur; *“Annesinin karnında tek başına yarattığım bu insan, Muhammed'e indirilen Kur'an hakkında düşündü. Onun hakkında ne söyleyeceğini ölçtü biçti. Lanete uğrayası, Kur'an hakkında ne söyleyeceğini nasıl da ölçtü biçti. Sonra lanete uğrayası, bunu nasıl ölçüp biçti. Sonra bu meseleye baktı. Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Allah'a iman etmekten ve onun indirdiğini tasdik etmekten yüz çevirdi. Hakkı ikrar etmeye karşı böbürlendi, Kur'an hakkında “Bu, başkalarından alınmış bir sihirdir. Başka bir şey değildir. Bu Kur'an sadece insan sözüdür. Bu Allah'ın kelamı değildir.”*²⁵⁸ dedi.

Müfessirler, bu ayetlerin Velid b. Muğire'yi tasvir ettiklerini söylemişlerdir. Bu hususta İkrime diyor ki: “Velid b. Muğire, Rasûlullah'a geldi. Rasûlullah ona Kur'an okudu. Velid Rasûlullah'a karşı yumuşar gibi oldu. Bu durum Ebû Cehil'e intikal etti. Bunun üzerine Ebû Cehil, Velid b. Muğire'ye

-“Ey amcam, kavmin sana yardım topluyor.” dedi.

Velid:

-“Niçin?” diye sordu.

Ebû Cehil

²⁵⁷ Taberi, *Camiu'l Beyan*, XIX, 238.

²⁵⁸ Müddessir, 74/11-25.

-“Sana vermeleri için. Çünkü sen, Muhammed’e giderek onda bulunan şeylere tenezzül etmişsin.” dedi.

Velid:

-“Kureyş de biliyor ki, ben onların içinde çok malı olan biriyim.” diye cevap verdi.

Ebû Cehil:

-“O halde Muhammed aleyhinde bir şey şöyle ki kavmin, onun söylediklerine karşı çıktığını ve onu sevmediğini bilsinler.” dedi.

Velid:

-“Ben onun hakkında ne söyleyeyim. Vallahi içinizde şiirleri, recezleri, kasideleri ve cin şiirlerini benden daha iyi bilen kimse yoktur. Vallahi onun söylediği bunlardan hiç birine benzemiyor. Vallahi onun söylediğinin bir tatlılığı var. Onun söylediği, kendisinin dışında olanları yıkıyor. Vallahi o yükselir, hiçbir şey onun üstüne çıkamaz.” diye cevap verdi.

Ebû Cehil:

-“Vallahi kavmin, onun hakkında bir şey söylemedikçe senden razı olmazlar.” dedi.

Velid

-“Bırak beni onun hakkında biraz düşüneyim.” diye cevap verdi. Düşündükten sonra ise,

-“Onun söyledikleri başkasından alınan bir şiirdir.” dedi.

İşte bunun üzerine “Beni şu adamla başbaşa bırak.” ayetinden, “Onun üzerinde on dokuz melek vardır.” ayetine kadar olan kısım nazil oldu.²⁵⁹

Abdullah b. Abbas diyor ki: “Velid b. Muğire, Ebûbekir b. Ebi Kuhafe’nin yanına gitti. Ona Kur’an’dan sordu. Ebûbekir ona Kur’an okuyunca Velid onun yanından çıkıp Kureyşin yanına gitti. Ve onlara şöyle dedi: “İbn-i ebi Kebşe’nin

---

²⁵⁹ Taberi, *Camii’l Beyan*, XXIV, 22-26; İbn Kesîr, *Tefsiru’l Kur’an-i’l-Azîm*, III, 569, 570.

(Muhammed'in) söylediklerine şaşılır. Vallahi o ne şiiirdir ne de sihir. Ne de delilikten kaynaklanan saçmalık. Şüphesiz ki onun söylediği, Allah kelmamıdır." Bunları işiten Kureyşliler aralarında toplandılar ve "Vallahi şayet Velid dinini değiştirecek olursa bütün Kureyşliler dinlerini değiştirirler." dediler. Ebû Cehil bu meseleyi işitince "Vallahi ben ona yeterim. Bu meseleyi bana bırakın." dedi. Gidip Velid'in yanına vardı ve ona:

-“Kavmin sana sadaka topladı görmüyor musun?” dedi.

Velid:

-“Ben onların mal ve evladı en çok olanı değil miyim?” diye cevap verdi.

Ebû Cehil:

-“Senin, İbn-i Ebi Kuhafe'ye (Ebûbekir'e), onun yemeğinden faydalanmak için gidip geldiğini söylüyorlar.” dedi.

Velid:

-“Benim kabilem bunu mu söyledi? Onlar artık diğer Kusay oğulları hakkında da bir şeyler söylemekten geri durmazlar. Ben artık ne Ebûbekir'e, ne Ömer'e ne de İbn-i Ebi Kebşe'ye yaklaşıyorum. İbn-i Ebi Kebşe'nin sözleri başkalarından alınan sihirli sözlerden başka bir şey değildir.” dedi.

Bunun üzerine Allah Teâlâ: “*Beni şu adamla başbaşa bırak..*” ayetinden “*O, insan derisini yakıp kavurarak simsiyah eder.*”²⁶⁰ ayetine kadar olan ayetler nazil oldu.²⁶¹

Mekke müşrikleri Peygamberimizin Kur'an-ı kendisi uydurduğu iddiasında bulunuyorlardı. Onların bu düşüncelerine mukabil Allah onlarla tehdid²⁶² yoluyla karşılık verdi. “*Yoksa, Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi yardıma çağırın da siz de onun gibi*

²⁶⁰ Müddessir, 74/11-29.

²⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'an-i'l-Azîm*, III, 570.

²⁶² *Tehaddi*: meydan okuma anlamına gelmektedir. Allahın müşriklere meydan okumasını ifade eder.

uydurulmuş on sûre getirin.”²⁶³ Ayetinde müşriklerin ‘Kur’an bir beşer sözüdür’ şeklindeki düşüncelerinin ne kadar anlamsız ve gereksiz olduğu ortaya konmuştur.

Bu ayette aynı delil iki şeyi kanıtlamak için öne sürülmektedir. Birincisi Kur’an’ın Allah tarafından inzal edildiği; ikincisi ise Tevhid öğretisinin doğruluğudur;

“Siz diyorsunuz ki Kur’an Allah tarafından vahyedilmedi, aksine benim tarafımdan uydurulup icad edildi ve sonra Allah’a izafe edildi. Sizin iddianızın aslı astarı olsaydı, sizlere tekrar tekrar meydan okumama bir karşılık olarak, sizin de buna benzer bir kitap icad etmeye gücünüz yeterdi. Tüm kaynak ve güçlerinizi birleştirmenize rağmen bunu başaramadığınıza göre, Kur’an’ın Allah’ın vahyi olduğuna dair iddiam kesin olarak, tamamen ve bütünüyle kanıtlanmış oluyor.”²⁶⁴

Kur’an sizin tanrılarınıza iki koldan meydan okudu, fakat onlardan hiç ses seda çıkmadı. Onlar, Kur’an gibi bir kitabı üretmek konusunda sizi yardıma çağırdılar; ama yardıma gelen olmadı. Bu da gösterir ki onların ne bir güçleri, ne de ulûhiyette bir ortaklıkları vardır. Onların bu imtihanı başaramadıklarını, aksine kendilerini kitaptaki açık saldırılara karşı savunmakta bile aciz kaldıklarını kendiniz gördünüz; Kitap, ilah olduğu iddia edilen o varlıklara tapmamalarını istemiştir insanlardan, çünkü onların ulûhiyete herhangi bir iştirakleri yoktur. Tüm bunlar bu tanrılarda ilahi hiçbir özelliğin bulunmadığını ve sizlerin onları akılsızca ilah ittihaz ettiğinizi kanıtlar.”²⁶⁵

4.5.2. Bir Defada İndirilmemiş Olması

Yüce yaratıcı insanlığı ebedi saadete götürecektir kutsal bir kitap gönderirken yine insanları düşünmüştür. Kitaba muhatap olan kimselerin daha kolay uygulama alanı bulabilmesi ve daha doğru düşünebilmesi için Kur’an’ı peyderpey indirmiştir. Çünkü bu durum insanlığın menfaatine idi. Herkes rahatça inen ayetleri doğru bir

²⁶³ Hud, 11/13.

²⁶⁴ Mevdudi, *Tefhimü'l Kur'an*, II, 356.

²⁶⁵ Mevdudi, *Tefhimü'l Kur'an*, II, 356.

şekilde anlama imkânı bulmuştu. Anlaşılmayan bir husus olduğu zaman hemen Hz Muhammed'e soruyorlardı. Birtakım olaylar cereyan ettiği zaman o olay üzerine bir takım ayetler ya da bir sure iniyordu. Kur'an'ın yanlış anlaşılma durumu da nerede ise ortadan kalkmış oluyordu.

Bazen Müslümanlar birtakım problemlerle karşı karşıya kalıyorlardı. Müslümanlar arasında büyüyecek bir sorun çoğu zaman Allah tarafından gönderilen vahiy ile çözüme kavuşuyordu. Böylece Müslümanlar arasında nifak ortadan kalkmış oluyordu. Müşriklerden ve münafıklardan gelebilecek tehlikeler bu şekilde etkisiz hale getiriliyordu.

Müşrikler bazen Rasûlullah'a gaybî meseleler sorarlardı, cevap veremezse toplum içinde zelil edeceklerini düşünürlerdi. Ancak onların sormuş olduğu bu tür sorulara kendisine indirilen vahyin ışığında cevap vererek muhatabını susturuyordu.

Kur'an'ın indirildiği dönemin (câhiliyye döneminin) sosyal ve psikolojik tahlilinin iyi yapılması gerekir. İnanç bakımından şirkin, putperestliğin zirveye ulaştığı, fâizin insanların belini büktüğü, kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü, kadının bir metâ gibi alınıp satıldığı, ahlâksızlık ve içkinin yaygın olduğu bir dönemde köklü değişiklikler yaparak yepyeni bir sistemi yerli yerine oturtup âdil bir toplumu oluşturmak, ancak Yaraticının yapacağı bir iş olsa gerekir. Köklü bağımlılıkları olan bir toplumu, eğitici ve tahammül ölçülerinde kademe kademe tedavi edip yeni bir hayata hazırlamak, insan fitratına en uygun yöntem biçimidir. İşte ayetlerin peyderpey gelmesinin temel esprisi, alıştırmak, zorlamadan, hazmettirerek bu tarzı oturtmaktır. İslâm'ın, köklü çözümlerini şok uygulamalarla değil; bu tarz üzerine binâ ederek, pedagojik açıdan bir ilke adım atmış olması, onun her konudaki erişilmezliğinin ifadesidir. Yoksa, İnkâr edenlerin kin ve hasetlerinden kaynaklanan, “bunlar gerçekse niçin toptan indirilmedi?” sözleri, insanı ve tabiatını tanıyamamış olduklarının en bâriz örneğidir. Bu durumda insanı en güzel tanıyanın, onun yaratıcısı olduğunu bilmek olağan üstü bilgiye sahip olmayı da gerektirmemektedir.²⁶⁶

---

²⁶⁶ Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, İnkılab Yay., I. Baskı, 1996, V, 222-230.

Kur'an'ın peyderpey indirilmesini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. İnsan aklı ve kabiliyeti böyle köklü değişiklikleri bir anda kavrama gücüne sahip değildir.
2. Çözülmesine ihtiyaç duyulan sosyal olaylara zamanında müdahale edilmesi gerekmektedir. Öncesinde veya sonrasında yapılan müdahaleler etkili olmayacaktır.
3. Müslümanlara yapılan işkencelere tahammül ve sabır gösterilmesi açısından ayetlerin aşama aşama inmesi, onlara güç ve ümit kaynağı olmuştur.
4. Mekke halkının çoğunlukla okuma yazma bilmemeleri ve buna bağlı olarak inen vahyi ezberlemek durumunda kalmaları
5. Ayetlerde verilen mesajların zihinlere ve kalplere iyice yerleşmesi
6. Bir sistemin değişmesi ve yeni sisteme uyum sağlamanın zaman alması ve uzunca bir süreç içerisinde uygulama imkânı bulması vb. sebeplerle 23 yıl gibi bir zaman dilimi içerisinde inmiştir.

Ancak İslam dininin anbean yücelmesi ve Müslümanlarının hayat kaynaklarının Kur'an olması sebebi ile Mekke müşriklerinin ileri gelenleri Kur'an'ın 23 yıllık gibi bir zaman süreci içerisinde indirilmesini eleştiri konusu yapmaya başladılar. Kur'an'da ifade edildiği üzere *“İnkâr edenler, “Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!” dediler. Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.”*²⁶⁷ buyrulmaktadır.

Mekkeliler: “Sen, Allah katından gönderilmiş bir Peygamber olduğunu iddia ediyorsun. Tevrat'ın Hz. Musa'ya, İncilin Hz. İsa'ya ve Zebûr'un da Hz. Davud'a toptan indirilmesi gibi, Kur'an'ı bize toptan getirmeli değil miydin?” demişlerdi. İbn Cüreyc, Kur'an'ın ilk nazil olan ayeti ile, son nazil olan ayeti

---

²⁶⁷ Furkan, 25/32.

arasındaki sûrenin yirmiki veya yirmiüç sene olduğunu söylemiştir. Fahreddin er Razi bu ayetin tefsiri sadedinde Kur'an'ın parça parça indirilmesinin hikmetlerini şöyle sıralamaktadır:

1) Hz. Peygamber (s.a.s) okuma yazma bilmiyordu. Binaenaleyh eğer Kur'an ona bir defada indirilmiş olsaydı, o onu zapt edemez (aklında tutamaz), belki de yanılırdı, "Tevrat, toptan indirilmiştir. Çünkü o, Hz. Musa (a.s)'in okuyabileceği bir biçimde levhalara yazılmış olarak gelmişti.

2) Yanında kitap bulunan, çoğu kez kitapta yazılı olana güvendiği için, onu ezberlemek istemez. İşte bu sebeple Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.s)'e kitabı, Kur'an'ı bir defada değil, onu daha iyi ezberleyebilsin ve yanılmaktan, az okumaktan uzak olsun diye parça parça indirdi.

3) Allah Teâlâ, eğer Kur'an'ı tek bir defada indirmiş olsaydı, onun bütün hükümleri, insanlara toptan inmiş olurdu ve bu, insanlara çok ağır gelirdi. Ama Cenâb-ı Hak onu parça parça muayyen zamanlarda indirince, dinin emir ve yasakları da azar azar inmiş olur. Onları yerine getirmek de o nisbette daha kolay olur.

4) Hz. Peygamber (s.a.s) Cebrail (a.s)'i zaman zaman gördüğünde, kalbi onu görmesinden dolayı güç kuvvet kazanıyordu. Böylece de, üstlendiği (Peygamberlik) vazifesini yerine getirme ve ondan dolayı gelen ezâ ve cefalara sabretme, kavminin eziyetine tahammül gösterip cihad etme hususunda kendisini daha güçlü hissediyordu.

5) Parça parça inmesine rağmen Kur'an'ın mucize oluş şartı tamamlanınca, onun mucize olduğu sabit olmuş olur. Çünkü bu, insanların gücü dahilinde olsaydı, onların Kur'an'ın bir mislini (benzerini) böyle parça parça meydana getirmeleri gerekirdi.

6) Kur'ân onların sorularına, isteklerine cevap vermek için ve başlarına gelen hâdiselere göre iniyordu. Böylece de onlar daha fazla basiret sahibi oluyorlardı. Çünkü bu sebeple, Kur'an'ın fesahatine, gaybtan haber verme işi de ekleniyordu.

7) Kur'ân, parça parça ve aralıklarla inince, Hz. Peygamber (s.a.s) onlara,

daha işin başında iken meydan okudu ve sanki Kur'an'ın her bir parçası ile onlara meydan okumuş oldu. Binâenaleyh onlar Kur'an'ın parçalarının benzerini yapamadıklarına göre, bütününün benzerini hiç yapamazlar. İşte bu yolla, Hz. Muhammed (s.a.s)'in gönlünde, müşriklerin artık hiç bir zaman Kur'an'ın benzerini yapamayacakları hususu iyice yer etmiş oldu.²⁶⁸

İzzet Derveze, Peygamberin ümmi olduğu için Kur'an'ın ona peyderpey indirildiği düşüncesini doğru bulmaz. Hatta önceki Peygamberlere de vahyin toptan geldiği düşüncesine karşı çıkar.²⁶⁹

4.5.3. Eskilerin Masalları Olarak Nitelendirmeleri

Mekke halkının Kur'an'a karşı kullanmış oldukları sözlerden birisi de 'esâdîru'l- evvelîn'²⁷⁰ idi. Onlar bu sözle Kur'an-ı toplumun gözünde küçük düşürdükleri gibi aynı zamanda bir beşer sözü olduğunu da ifade etmek istiyorlardı. Kuran her ne zaman okunmaya başlansa içlerindeki kini kusuyorlar alaycı bir tavırla; "Eskilerin masalları"²⁷¹ diyorlardı. Kur'an ayetleri onlara okunduğunda, kibir ve inatlarından derler ki: Biz bu sözü işitmiştik. İstesek, bunun benzerini elbette söyleriz, Bize okuduğun bu Kur'an sadece geçmiş milletlerin uydurduğu hikâyeler, hurafe ve yalanlardan ibaret olup Allah kelâmı değildir dediler.²⁷² Ebû's-Suûd şöyle der: Onların bu sözleri son derece kibirli ve inatçı olduklarını gösterir. Nasıl böyle olmasın, benzerini söylemek ellerinden gelseydi, kesinlikle geri durmazlardı. Kur'an onlara on sene meydan okuduğu halde, onları bundan alıkoyan neydi? Aciz oldukları, defalarca başlarına kakıldı. Sonra kılıçla mücadele etmek zorunda kaldılar ve özellikle edebiyat konusunda mağlup olmayı hiç istemedikleri ve gururlarına yediremedikleri halde, ona karşı koyamadılar.²⁷³

²⁶⁸ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIV, 457.

²⁶⁹ Derveze İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Ekin Yayınları, 2, 66-67.

²⁷⁰ *Esâdîru'l evvelîn*: Öncekilerin masalları anlamına gelmektedir.

²⁷¹ *Mutaffifin*, 83/13.

²⁷² *Enfal*, 8/31.

²⁷³ Ebû's- Suud, Muhammed bin Muhammed bin Mustafa, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Türasi'l Arabî, Beyrut, IV, 19.

Yukarıdaki ayetin nüzul sebebi hakkında, Sa'd b. Cübeyr, Süddî ve İbn-i Cüreyc şunu rivayet etmişlerdir. "Nadr b. el-Hâris, Fars diyarına gidip onların Kısralarına ait bazı bilgiler edindikten sonra dönmüş ve döndüğünde Resûlullah'a Peygamberlik geldiğini öğrenmişti. Rasûlullah İslâm'ı tebliğ ediyor, insanları İslam'a davet ediyordu. O, insanların yanına varıp onlara Kur'an okuyup tebliğ yaptıktan sonra oradan kalkıp gidince Nadr onun yerine oturup, Farslara ait hikâyeler anlatır sonra şöyle dermiş, "Allah için söyleyin benim hikâyelerim mi güzel, yoksa Muhammed'inkiler mi?" İşte ayet-i kerime bu olaya işaret etmekte ve Nadr b. Haris'in bu sapık davranışını yermektedir.²⁷⁴

Müşrikler Mekke girişindeki yolları tutuyorlar ve hac için veya Peygamber gönderildiğini duyup araştırmak üzere gelen kimselere "*Onun söyledikleri, geçmiş insanların anlattıkları efsanelerdir.*"²⁷⁵ diyorlardı."²⁷⁶

Ayeti kerimede geçen "esâtîr" kurguya dayalı saçmalıklarla dolu hikâyeler demektir. Onlar ruhları ve akılları ile ilgili durumları hayat şartlarını ve insanların yaşayış biçimlerini, toplumun ilişkilerini, insanlığın geçmişi, şu andaki ve geleceği ile ilgili durumlarını bir bir ele alıp düzenleyen, problemlerini çözüme kavuşturan Kur'an hakkında böyle bir yakıştırmada bulunuyorlar. Kur'an'ı bu şekilde nitelermelerinin sebebi, onun eski milletlerin hikâyelerini içermesidir. Bu da onları inkâra ve şımarıklığa sürüklemiştir. Böylece hem kendi günahlarını, hem de bu sözlerle yoldan çıkardıkları, Kur'an ve imandan alıkoydukları cahil ve gerçeği bilmeyen insanların bir kısım günahlarını yüklenmişlerdir. İfade bu günahları gayet ağır yükler olarak tasvir etmektedir. İbn-i Ebi Hâtim, Süddî'den rivayet ettiğine göre: Kureyş bir ara toplanıp: "Muhammed tatlı dilli bir adamdır. Bir adamla konuştuğunda aklını çeler. Bu nedenle içinizden seçkin, soylu, ileri gelen bazı adamlarınızı belirleyin ve onları Mekke'nin tüm yollarına her gece ya da iki gecede bir salın. Onunla görüşmeye gelen birini gördüklerinde onu bu işten vazgeçirsin"

²⁷⁴ Taberi, *Camiu'l Beyan*, XIII, 503.

²⁷⁵ Bkz, Nahl, 16/24; Enfal, 8/31; Müminün, 23/83.

²⁷⁶ Taberi, *Camiu'l Beyan*, XVII, 190.

dediler. Bunun üzerine görevlendirdikleri insanlar yollara döküldüler. Dışarıdan Mekke'ye gelmiş, kavminin adına Muhammed'in neler söylediklerini öğrenmek isteyen herkesi yolda yakalıyorlardı. Kendilerine ulaşan bu yabancı adama yaklaşarak; 'ben falan oğlu falanım' diyerek soy kütüğünü ona bildirir ve ben sana Muhammed hakkında bilgi vereyim derdi. O yalancı bir adamdır. Onun peşinde gidenler sadece beyinsizler, köleler ve hiçbir işe yaramayanlardır. Kavminin ileri gelenleri ve seçkinleri ise ondan ayrılmış bulunmaktadır der, gelen elçi de geri döner giderdi. İşte Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Kendilerine "Rabbiniz ne indirdi?" diye sorulduğunda "Bunlar eskilerin masallarıdır" derler.*"²⁷⁷

İşte bu şekilde Kureyş, davaya karşı planlı olumsuz bir propaganda savaşı başlatmıştı. Kureyş bunu programlı şekilde yapıyordu. Aynı şekilde gerçeğe ve hakikate boyun eğmek istemeyen her yer ve zamandaki benzerleri olan inkârcılar da Kureyş gibi bu taktiği kullanmaktadır. Zirâ onların büyüklük taslamaları ve iman edenlere ve Kur'an'a karşı alaycı tavırları gerçeğe ve delile boyun eğmelerini de engellemektedir.²⁷⁸

---

²⁷⁷ Nahl, 16/24.

²⁷⁸ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, IV, 2167, 2168.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE ALAY EDEN KİMSELERİN DURUMLARI

Allaha, Peygamber'e ve mü'minlere karşı başarılı olabilmek için her türlü yolu deneyen ve alay etme politikasının daha başarılı olabileceğini düşünen kimselerin toplum içerisindeki tutum ve davranışlarını psikolojik durumlarını konu başlıkları halinde ele almaya çalışalım:

1. DÜNYADAKİ DURUMLARI

1.1. Kimseye Güvenmemeleri

Kur'an-ı Kerim'de alay edenleri analiz ettiğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Mekke döneminde inen ayetlerde inkâr edenlerin alaylarından bahsederken onların açıkça alay ettikleri görülmektedir. Buna mukabil Medine döneminde alayla ilgili inen ayetleri araştırdığımız zaman gizli bir alay ortaya çıkmaktadır.

Medine döneminde menfaate dayalı bir inanç sisteminin ortaya çıktığını görmekteyiz. Çünkü Müslümanların bir devlet kurması ve gün geçtikçe güçlenmeleri birtakım menfaatleri de beraberinde getirmiştir. Savaşta elde edilen ganimetler büyük bir yekün tutuyordu. Bu da bazı kimse ya da grupların iştahını kabartıyordu. Kalbinde iman olmadığı halde inandığını ifade ediyorlardı. Kendilerine münafık denilen bu zümreyi kısaca tanımak yerinde olacaktır.

Münafık kelimesi nifak kelimesinden alınmıştır. İbn Manzur nifak kelimesini şöyle tarif etmektedir; “Nifak, bir taraftan islama girip, bir başka taraftan çıkmaktır; bu anlamda nifak terimi, köstebek yuvası anlamındaki ‘nâfikatü'l-yerbû’ tabirinden alınmıştır” demektedir.²⁷⁹ Münafık, Kur'an-ı Kerim'de, “sözde imanlı olduğunu

---

²⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, X, 359.

söyleyip Allah'a, Rasûlüne ve müminlere karşı düşmanlığını gizleyen kimse"²⁸⁰ olarak tanımlanmaktadır. Semantik açıdan Kur'an'daki inançla ilgili temel kavramları inceleyen Mehmet Soysaldı "nifak" kelimesiyle alakalı araştırmasında su sonuca varır: "Asıl itibariyle tarlalarda yasayan köstebeğin yuvalarından biri olan "Nâfika"dan alınmış olan münafık kelimesi, Kur'an terminolojisinde yeni bir anlamda yani; "küfrünü gizleyen, imanı izhar eden kişi" anlamında kullanılmıştır."²⁸¹

Kelime anlamlarından da anlaşılacağı üzere münafıklar Müslümanlar içerisinde görünürler ancak asıl yerleri İnkâr edenlerin yanındır. Rasûlullah'ın yanına geldikleri zaman Ey Muhammed! "Senin, elbette Allah'ın Peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler.²⁸² Ancak onun yanından ayrıldıkları zaman ona kin beslerlerdi. Yine münafıklarla ilgili olarak "*İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler de vardır.*"²⁸³ denilerek onların tutum ve davranışlarını gün yüzüne çıkarmaktadır.

Münafıkların niteliklerini anlatan ayetler medenî sûrelerde nazil olmuştur. Çünkü Mekke'de münafıklar ve münafıklık yoktu. Tersine bir kısım insanlar gerçekten inanmış oldukları halde istemiyerek küfürlerini izhâr ediyorlardı. Rasûlullah (s.a.v) Medine'ye hicret ettiğinde orada ensârdan, Evs ve Hazrec kabilesi bulunmaktaydı. Bu kabileler câhiliyet devrinde Arap müşrikleri gibi putlara taparlardı. Medine'de ayrıca geçmişlerinin yolundan giden kitap ehli yahûdiler vardı. Bunlar Hazrec kabilesinin müttefiki olan Kaynukaoğulları, Evs kabilesinin müttefiki olan Kurayza ve Nadiroğulları kabileleri idi. Resûlullah (s.a.) Medine'ye teşrif buyurdıklarında Evs ve Hazrec kabilesinden ensâr adını alan bir kısım kişiler Müslüman oldular. Yahudilerden Müslüman olan sadece Abdullah İbn Selâm (r.a.) idi. Bu dönemlerde henüz nifak ve münafıklık yoktu. Çünkü Müslümanların korkulacak bir güçleri yoktu. Hz. Peygamber yahûdilerle de Medine'nin çevresinde

---

²⁸⁰ Bakara, 2/8; Mâide, 5/41.

²⁸¹ Soysaldı, Mehmet, *İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir 1997, s. 94-95.

²⁸² Münafikun, 63/1.

²⁸³ Bakara, 2/8.

bulunan diğerk Arap kabîleleriyle de sözleşmeler yaptı. Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl, Hazrec kabilesinin reisi idi. Câhiliyet devrinde, Evs ve Hazrec'in efendisi sayılıyordu. Hazrec kabilesi onu kendilerine hükümdar yapmak istemişlerdi, ancak hayırlı haber gelip de Evs ve Hazrec kabileleri Müslüman olunca İslâmiyetle ilgilendiler ve ondan vazgeçtiler.

Bunun üzerine Abdullah İbn Übeyy'in içerisinde İslama ve Müslümanlara karşı bir kin ve nefret duygusu yerleşti. Bedir savaşı olup da Müslümanlar zafer kazanınca, bu iş bitmiştir diyerek İslâm'a girdiğini açıkladı. Onunla beraber kendisinin izinden ve yolundan yürüyen bazı kabileler ile ehli kitaptan başkaları da Müslüman olduklarını söylediler. İşte böylece o günden itibaren Medine halkı ve çevresinde bulunan bedeviler arasında münafıklık hareketi ortaya çıkmaya başladı. Muhacirlere gelince; onların arasında hiç bir münafık yoktu denilebilir. Çünkü muhacirlerden hiçbirisi zorla İslâmı kabul etmemişti. Herkes malını, çoluk çocuğunu ve toprağını bırakarak Allah katında âhiret yurdunu aralamış ve kendi isteğiyle hicrete koşmuştu!²⁸⁴ Durum böyle iken onların nifak hareketi içinde olmaları düşünülemez.

Kâfirler, küfürlerini açıkça söyledikleri halde, münafıklar, Allah'a ve Peygamberine inanmadıklarını açıkça söylemezler. Aksine açıktan Allah'a ve âhirete inandıklarını söylerler de kalplerinde küfür vardır. Fakat Allah onların gerçek durumlarını çok iyi bilir. Allah'ı aldattıklarını zannetseler de kendilerinden başkasını aldatmamaktadırlar. Bunun için Allah, onların mü'min olmadıklarını bildirmektedir. Zahiren İslâmı kabul ettiklerinden dolayı kendilerine islâmın hükümleri uygulanır. Fakat gerçekte mü'min değildirler. Ve âhirette azapların en ağırı onlarıdır. Şüphesiz ki, Müslümanlar için, münafıklar büyük tehlike teşkil ederler. Nitekim Allah'ın Rasûlü ve onun ashabı, münafıklardan çok kötülük görmüşlerdir. Münafıklar, Yahudilerle her zaman içli dışlı olmuşlardır. Korkak ve âdî bir fînete sahip olduklarından, toplumun içine kolayca sızar ve kâfirler lehine casusluk yaparlar. Kendilerine yaptıkları şeylerin fenalığı söylenince, bunu kabule yanaşmak şöyle dur-

---

²⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'ani'l- Azım*, I, 33.

sun, Biz sadece ıslâh etmek için çalışmaktayız.²⁸⁵ derler. Burada ise Allah Teâlâ onların yalancı olduklarını ve her zaman için bozgunculuk yaptıklarını açıklamaktadır. *Herkes gibi, siz de gelin imân edin denildiğinde, Bir takım güçsüz ve bilgisiz kişiler gibi mi biz de inanacağız?*²⁸⁶ derler. Halbuki asıl bilgisiz kendileridir. Hakkı ve hakikati gördükten, hayrı ve hidayeti müşahede ettikten sonra yüz çevirenlerden daha bilgisiz ve beyinsiz kim olabilir?²⁸⁷

Münafıklar bu menfaatlerinin devam edebilmesi için böyle yaşamak zorunda olduklarını düşünüyorlardı. Ancak onlar konu menfaat olduğu için de hiç kimseye güvenmiyorlardı. Müslümanların yanına gelip onları övücü sözler söylemeleri, ayrıldıktan sonra ise kuyularını kazmaları ve hendek savaşında olduğu gibi güç dengeleri değiştiği an taraflarını belli etmeleri onların kimseye güvenmediklerini ortaya koymaktadır.

1.2. İfşa Edilmelerinden Korkmaları

Münafıklar Müslümanlarla beraber aynı toplumda yaşıyorlardı. Aynı mescidde namaz kılıyorlar. Aynı savaşta beraberce mücadele veriyorlardı. Ancak mü'minler yaptıklarını sadece Allah'ın rızasını talep ederek yapıyordu. Münafıklar ise içlerindeki menfaat kaygısı onları bu işleri yapmaya ve Müslümanlarla beraber görünmeye mecbur bırakıyordu. Onlar bu düşüncelerinin ortaya çıkmasından da endişe ediyorlardı. Bu endişeleri Kur'an'da şu şekilde dile getirilmektedir; *“Münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: “Siz alay ededurun! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır.”*²⁸⁸

Muhammed İbn-i İshak'ın zikrettiğine göre; Mahşâ İbn-i Humeyr adı verilen Beni Seleme'nin dostu Eşca kabilesinden bir adam da dahil olmak üzere

---

²⁸⁵ Bakara, 2/11.

²⁸⁶ Bakara, 2/13.

²⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'ani'l- Azim*, I, 35.

²⁸⁸ Tevbe, 9/64.

münafıklardan bir grup Tebük'e doğru yol alırken Peygamber (s.a.v)'le beraber yürüyorlardı. Birbirlerine; "Siz Asfaroğulları'nın (Rumlar'ın) savaşçılarını, Araplar'ın birbirleriyle savaşması gibi mi görüyorsunuz? Allah'a yemin ederiz ki, yarın başlarınıza gelecekleri, iplere vuruluşunuzu şimdiden görür gibiyiz." Dediler. Onlar bu tür sözlerle mü'minlerin cesaretini kırmak, morallerini bozmak istiyorlardı. Mahşa İbn-i Humeyr dedi ki; 'Allah'a yemin ederim ki, ben sizin bu sözleriniz hakkında bir Kur'an ayeti inmesi yerine, her birinize yüz kırbaç atılmasına hükmedilmesini tercih ederdim. Bana ulaşan haberlere göre Peygamber (s.a.v) Ammar b. Yasir'i bu olayı tahkik etmesi için görevlendirmiş ve "Onlara yetiş, onlar yaktılar kendilerini, onların neler söylediklerini sor. Eğer itiraf etmez, inkâr ederlerse, "Evet siz öyle söylediniz de" buyurmuştur... Ammar bin Yasir onların yanına gitti. Onlara söyleyeceklerini söyledi. Onlar ise, Peygamber (s.a.v)e gelip özür dilediler. Vedia bin Sabit bu sırada bineğinin üzerinde duran Peygamberin terkesine yapışarak: "Ya Resulallah, biz sadece oynuyor ve eğleniyorduk" deyip yalvarıyordu. Mahşa b. Humeyr: "Ya Rasulellah, Ben kendi adıma ve babamın ismine güvendim" dedi. İşte bu ayette bağışlanmalarından söz edilenlerden biri de, Mahşa b. Humeyr idi. Bundan sonra ona Abdurrahman adı verildi. Hiç kimsenin bilmediği bir yerde şehid olarak ölmeyi Rabbinden, diledi. Yemame savaşlarında şehit düştü. Fakat hiçbir izine rastlanmadı.²⁸⁹

Peygambere, Kurana ve mü'minlere her türlü kötülüğü, hakareti reva görürlerken tek korktukları şey vahiyle durumun Rasûlullah'a bildirilmesi ve planlarının böylece alt üst olmasıydı.

1.3. Ahlaki Yönden Çöküntü İçinde Olmaları

Yüce ahlak üzere gönderilen²⁹⁰ Peygamberin tâbileri de onun yolundan gitmenin mutluluğunu yaşamaktadırlar. İnanan kimseler mutlaka yaşamları konusunda dikkatli olmak gerektiğini bilirler. Müslümanlar; "*Bana en sevgili*

²⁸⁹ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, III, 1672.

²⁹⁰ Kalem, 68/4.

olanınız, kıyamet günü de bana mevkice en yakın bulunacak olanınız, ahlâkça en güzel olanlarınızdır. Bana en menfur olanınız, kıyamet günü de mevkice benden en uzak bulunacak olanınız, gevezeler, boşboğazlar ve yüksekten atanlardır.” (Cemaatte bulunan bazı kimseler): “Ey Allah’ın Resûlü! Yüksekten atanlar kimlerdir?” diye sordular. “Onlar mütekebbir (büyüklük taslayan) kimselerdir!”²⁹¹ buyurdu. Bu hadisi şerif gereğince mü’minler söz ve hareketlerine dikkat ederler. Yalan söylemezler. Yalan söylemenin dinle bağdaşmayacağını iyi bilirler. Yalan söyledikleri zaman bunun nifak alameti olduğunu düşünürler. Allah Rasûlu münafıkların alametlerini şöyle sıralamaktadır; “Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münafıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir; Emanet edilince hıyanet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husumet edince haddi aşar.”²⁹²

Kalbinde iman olmadığı halde inanmış gibi görünen münafıkların yaşam tarzları ise tamamen bunun hilafına idi. Dürüstlük nedir bilmezler, yalan söylemek hayatlarının vazgeçilmez bir parçası idi. Emanet bilinci yoktu. Kendilerine asla güvenilmeyen kimselerdi. Yaşamlarında ciddiyet ve bilinç yoktu. Konuşmaları son derece çirkindi. Allah ve rasûlü hakkında bir Müslümanın ifade edemeyeceği sözler söylüyorlar, Kur’an ve mü’minlerle alay edip dalga geçiyorlardı. Mü’minleri bakışları ile etkilemeye ve dinlerinden vazgeçirmeye çalışıyorlardı. “Arkadan çekiştirip duran, kaş göz hareketleriyle alay eden her kişinin vay haline; Ki o, mal yığıp biriktiren ve onu saydıkça sayandır”.²⁹³ Ayette geçen ‘hümeze’ ve ‘lümeze’ kelimeleri hakkında Fahreddin er-Razi şu yorumları yapmaktadır:

1- İbn Abbas’dan; ‘hümeze’ gıybetçi, ‘lümeze’ ayıpcı.

2- İbn Zeyd’dan; ‘hümeze’ el ile, ‘lümeze’ dil ile.

²⁹¹ Tirmizi, Birr, 77.

²⁹² Buhari, İman, 24; Mezalim, 17; Cizye, 17; Müslim, İman, 106; Ebu Davud, sünnet, 16; Tirmizi, İman, 14; Nesai, iman. 20.

²⁹³ Hümeze, 104/1,2.

3- Ebû'l-Aliye'den; 'hümeze' yüze karşı, 'lümeze' arkadan.

4- 'Hümeze' açıkça, 'lümeze' gizli, kaş ve gözle.

5- 'Hümeze' ve 'lümeze', insanlara hoşlanmayacakları lakaplar takanlar. Velid b. Muğire bunu yapardı. Fakat bu başkanlık yapanlara yakışmaz, döküntülerin âdetindedir. Buna insanların sözlerini, fiillerini, seslerini güldürmek için taklit edenler de dahil olur.

6- Hasen'den; 'Hümeze', gözünü kırparak açıkça kızdıran; 'lümeze' kardeşlerini kötülükle anarak ayıplayan.

7- Anlatıldığı üzere İbn Abbas'tan, söze yalan katarak gezenler, dostların arasını açanlar, insanların aybını arayanlar.

Bunları naklettikten sonra Râzî şu hatırlatmayı da yapar: “Bilinmeli ki bu görüşlerin hepsi de birbirine yakındır, bir asla döner. O da kusur bulmak ve ayıbı açıklamak, ortaya çıkarmak mânâsıdır. Sonra da bu iki kısım vardır: Ya hased ve kin sırasında olduğu gibi ciddi olur, yahut da eğlence ve güldürme kabilinden eğlence ile olur. Bunlardan her biri de ya din ve tâatle ilgili bir emirde olur veya dünya ile ilgili olur. Bu da yürümek, oturmak, kalkmak gibi şeylerle ilgili olur ki, çeşitleri çoktur.²⁹⁴

“Hümeze” kelimesi “hemmaz”, “gammaz” gibi “hemz” kelimesinden mübalağa sigası (kipi)dır ki, lüane (lânetleyen) duhake (çok gülen) gibi âdet ifade eder. Asıl mânâsı hemz (ayıplama, arkadan atma)'i çok yapan, âdet edinenler demektir. “Lümeze” de “hümeze” gibidir. Mızrak saplar gibi kötölemek, ayıplamak ve kaş göz kırparak, işaret ederek, eğlence suretiyle birini diğerine göstermek mânâlarına olan “Lemz”den “Lümeze” de daima herkesi ayıplamayı ve şuna buna ayıp ve eksiklik isnat ederek eğlenmeyi âdet edinmiş, kendini beğenmiş atak demektir ki, “hümeze”yle anlamdaş ve farklı olarak da kullanılır.²⁹⁵ Zemahşerî'nin

²⁹⁴ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXX II, 283; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 440.

²⁹⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 438.

beyanına göre ‘hümeze’nin aslı kırıcı mânâsından, ‘lümeze’nin aslı da ayıplayıcı, saplayıcı mânâsındandır.²⁹⁶

Kur’an’ı inkar eden kimselerin hayatları çoğunlukla alayla geçtiği için alayla ilgili bu kelimeleri açıklama gereğini hissettik.

Alay bir mü’mine asla yakışan bir davranış değildir. Hal böyle iken inkarcılar sadece mü’minlerle alay etmekle kalmamış Kur’an’ın değersizliğini ortaya koyma pahasına ‘esâtîru’l-evvelîn’ (öncekilerin masalları)²⁹⁷ diyerek kendilerinin düşmüş olduğu ahlaki çöküntüyü göstermiş olmaktadırlar.

1.4. Ölümünden Korkup Kaçmaları

Kur’an, içsel huzuru sağlamanın önündeki en büyük engel olarak inkarı görmektedir. İç huzur bulamayan kimseler ruhen de bir bunalım yaşamaktadırlar. Ruhsal sıkıntı ve bunalımın ortaya çıkarmış olduğu çöküntü inançsız kimselerin hayatlarını bir kabus gibi kaplamaktadır. Kur’an’ın kullanmış olduğu tasvir ve anlatımlarda müşriklerin büyük stres yaşadıklarına dikkat çeker; *“Allah her kimi hidayetinde erdirmek isterse, islâma sinisini açar, gönlüne genişlik verir, her kimi de dalalette bırakmak isterse onun da kalbini daraltır öyle sıkıştırır ki sanırsın öfkesinden göğşe çıkacak, imana gelmeyenleri Allâh o murdarlık içinde hep böyle bırakır.”*²⁹⁸ Yine bir başka ayette; *“Her kim de zikrimden yüz çevirirse ona dar bir mâîşet vardır ve onu Kıyamet günü kör olarak haşrederiz”*²⁹⁹ buyurmaktadır. Kur’an, Ayetlerde geçen ‘dik’, ‘dank’ gibi kelimeleri, özellikle Allah’tan yüz çeviren ve O’nun rehberliğini reddeden kimselerin bu dünyadayken çektikleri ıstırabı anlatmak için kullanır.³⁰⁰

²⁹⁶ Zemahşeri, *Keşşâf*, s.1220.

²⁹⁷ Nahl, 16/24.

²⁹⁸ En’âm, 6/125.

²⁹⁹ Taha, 20/124.

³⁰⁰ Yılmaz, Ali, “Kur’an’a Göre İnkârın Psikolojik Tezâhürleri”, *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, sayı 20, 122..

Said Hava'ya göre ayette geçen, “Dar ve tıkanık yapar.” sözünün anlamı şudur: Allah o kimsenin kalbini “lâ ilâhe illallah” kelimesinden yoksun bırakır, bu kelime kalbe girmez ve tesir etmez. Bu durum onun kalbine darlık ve sıkıntı verir.³⁰¹

İnsan ne kadar maddî bolluk ve imkân içerisinde bulunursa bulunsun, iman etmediği sürece ıstırap ve kaygıdan kurtulamaz. İman etmeyen kimse, maddî ihtiyaçlarını bütünüyle karşılaya bile, her zaman huzursuz bir hayat yaşar. İçinde duyduğu boşluğu, manevî açlığı, mal mülk, makam mevki hırsıyla, maddî hazlarla doldurmaya çalışır. Sahip olduğu maddî bolluğa rağmen, manevî doyumsuzluğun sebep olduğu huzursuzluğa mahkûm olur. İyi bir maddî yaşam düzeyine sahip olduğu, her türlü maddî yaşam garantisinin sağlanmaya çalışıldığı durumlarda bile inkârcı kimselerin şikayetleri, sıkıntıları, bunalımları, krizleri sona ermez.³⁰² Kur'an, maddî imkân ve bolluk içerisindeki inkâr edenlerin, dünya hayatını acı ve azap içerisinde geçireceklerini şöyle haber verir; “*Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Allah, bununla ancak onlara dünya hayatında azap etmeyi ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor.*”³⁰³

İslâm dini, müminlere istedikleri psikolojik tatmini sağlamaktadır. İnanç ilkelerini tevhid esasına dayandıran, değerlerini, tutum ve davranış esaslarını Kur'an'dan alan bir mümin, duygu ve düşüncelerinde inanç ve davranışlarında, kısacası kişiliğinin işleyişinde tam bir bütünlük yaşar. Müşrik bir kimse ise, sahip olduğu inanç yapısı gereği kişilik parçalanmasına uğrar. Gerek dış dünyadan tanrılaştırdığı güç ve etki odakları, gerekse tanrısal değer ve önem atfettiği arzu ve eğilimleri, müşriğin bütüncül bir kişilik oluşturmaya engel olur. Kişiliğe hükmeden güçlerdeki parçalanmışlık, amaç ve hedeflerdeki parçalanmışlığı, kararsızlığı, belirsizliği beraberinde getirir. Bu ruh hali müşriki, tedirgin, huzursuz, kaygılı, elemli, endişeli, mutsuz ve yılgın bir hayat yaşamaya mahkûm eder. Kur'an, inkarcı

³⁰¹ Havva, Said, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1990, IV, 526.

³⁰² Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur'an'a Göre İnkâr ve Bunalım”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Bahar 2010, I, 226,227.*

³⁰³ Tevbe, 9/55.

ve alaycıların bu ruh halini, birden fazla sahibi olan ve her konuda farklı farklı efendilerin isteklerine, emirlerine muhatap olan bir köleye benzeterek anlatır. Tevhîd inancına bağlanan mümini ise, bir tek sahibi olan köleye benzetir. Böylece mümin ile inkar eden kimselerin özellikle de müşriklerin durumunu karşılıklı tasvir eder. İman ile şirkin insanların ruh hali üzerindeki etkilerini açıkça anlatmaya çalışır: *“Allah bir misal verdi: Birbiriyle çekişen ortaklara bağlı olan bir adam ile yalnız bir kişiye bağlı olan adam. Şimdi bu ikisinin durumu bir olur mu? Hamd yalnız Allah’a mahsustur, fakat çokları bilmiyorlar.”*³⁰⁴

Ayette de görüldüğü gibi inkar eden kimseler kişilikleri ile menfaatleri arasında çatışma yaşamaktadırlar. Hayatlarında ortaya çıkan bu menfaat çatışması onları her şeyi ile hayata bağlanan böylece de ahiret hayatını inkâr eden bir yaşam tarzına kendilerini sürüklemektedir.

Onların yaşam biçimleri zorunlu olarak kendilerini ölümden uzaklaşma düşüncesine meylettirmektedir. Çünkü ölümü kabul ettikleri takdirde ahireti ve hesap vermeyi kabul etmeleri gerektiğini biliyorlardı. Onların bu durumları Kur’an’da şöyle ifade edilmiştir; *“Allah’a olanca yeminleriyle yemin ettiler ki: Allah ölen bir kimseyi diriltmeyecektir. Hayır. Bu (diriltmek) O’nun üzerine hak olan bir vaaddir. Velâkin insanların ekserisi bilmezler.”*³⁰⁵

Allah’a inanmak aynı zamanda, yapıp etmelerimizden dolayı bizi yargılayacağı âhiret gününe, dolayısıyla öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna inanmayı da gerektirir. Aksi halde Allah inancı ve genel olarak din, bütün yaptırıcı gücünü kaybeder ve pratikte anlamsız, hale gelir. Oysa özelde putperest Araplar, genelde de her dönemde benzer eylem içinde olan inkârcılar, seküler, maddeci ve hazcı bir dünya görüşüne sahip oldukları için Allah’a olan inançları fiilî olarak etkisiz ve anlamsız kalmaktadır. Allah ile ilişkilerini kopararak irade ve eylemleri üzerine hiçbir ıslah edici, caydırıcı etkisi ve yaptırım gücü bulunmayan nesnelere

---

³⁰⁴ Zümer, 39/29.

³⁰⁵ Nahl, 16/38.

tanrılık atfedip onlara yönelmektedirler. Aynı dünya görüşünün ürünü olarak onlar, iyilerle kötülerin kesin bir şekilde birbirinden ayırt edilip iyilerin ödüllendirileceği, kötülerin de ceza görecekları âhiret hayatını ve yeniden dirilmeyi reddederler, üstelik bu iddialarını Allah adına yeminler ederek ispatlamaya kalkışırılar. Yeniden dirilmenin aklen imkânsız olduğunu savunurlar. Fakat Allah'a inanmak O'nun böyle bir olayı gerçekleştirmeye muktedir olduğuna, üstelik O'nun bunu vaad ettiğine ve vaadini mutlaka gerçekleştireceğine de inanmayı gerektirir.³⁰⁶

2. AHİRETTEKİ DURUMLARI

2.1. Alay Ettikleri Azapla Karşı Karşıya Gelmeleri

Mekke'de müşrikler, Medine döneminde ise münafıklar Allah Rasulünün tebliğine karşı çıkıyorlar ve bu yüzden de cehennem azabı ile uyarılmak durumunda kalıyorlardı. Onlar bu uyarılara kulak asmadıkları gibi Allah tarafından gönderilen Peygamberin yapmış olduğu tebliğ ile alay etmeye kalkışmışlardı. Hatta aklımızı kullanmasak nerede ise bizi saptıracaktı diyorlardı.³⁰⁷ Onların bu davranışları aslında içlerindeki olan korkuyu ortaya koyuyordu. Çünkü her geçen gün Müslümanların sayısı artıyor ve Müslümanlar örnek yaşantıları, ahlaki yücelikleri ve topluma örnek olmaları sebebi ile inkar eden kimselerin sonunun gelebileceği anlaşılıyordu. Bu korku daima onların içlerini kemirmişti. Bütün planları kendi düzenlerini yerle bir edecek olan bu sistemi ortadan kaldırmaktı.

Peygamberimizin etkili kişiliğinin olması ve etrafında toplanan mü'minlerin de iman ettikten sonra hayata bakış açılarını tamamen değiştirmiş olmaları ve yollarını aydınlatan Kur'anın karşı konulmaz etkisi altında kalmaları sebebi ile inkar edenler yeni yöntemler deneyerek bu etkiyi azaltmayı veya tamamen ortadan kaldırmayı istiyorlardı. Bütün bu yapılanlar kureyşlilerin hazırladığı iğrenç bir planın uzantısıydı. Bu yüzden kendilerini her yönüyle tehdit eden bu yeni davete karşı, sağlam ve sonuç alıcı stratejiler belirlemek amacıyla toplantılar düzenlerlerdi.

³⁰⁶ Komisyon, *Kur'an Yolu*, III, 397.

³⁰⁷ Furkan, 25/41,42.

Toplantılarda, kendilerinin de yalan olduğundan kuşku duymadıkları, bir takım yöntemlere başvurmayı kararlaştırırlardı.³⁰⁸

İbn-i İshak'ın ifade ettiğine göre o şöyle demektedir; En yaşlıları olan Velid b. Muğir'e Kureyş kabilesinin önde gelenleri ile durum değerlendirmesi yapmak üzere bir toplantı düzenlemişti. Hac mevsimi de yaklaşmıştı. Toplantıda Velid b. Mugire şöyle demişti: “Ey Kureyşliler! İşte hac mevsimi de yaklaştı. Araplar akın akın gelecekler. Bu arada (Peygamberimizi kastederek) arkadaşınızın da durumdan haberdar olacaklar. Bu yüzden onun hakkında ortak bir görüş benimseyin. Onun hakkında birbirinizi yalanlar türden birbirinizin sözlerini çürütecek şekilde çelişik görüşler ileri sürmeyin.” Şu halde ey Ebû Abdu's-Şems! Sen bir görüş belirle, onu söyleyelim” dediler. Velid “Hayır siz söyleyin, ben dinleyeyim” dedi. “O bir kahindir diyelim” dediler. Velid “Hayır vallahi o bir kahin değil. Biz kahinleri gördük. Onun söyledikleri kahinlerin mırıldamalarına, oluşturdukları ses uyumlarına benzemiyor” dedi. “Şu halde delidir diyelim” dediler. Velid “O. deli değildir. Delileri, cinler tarafından çarpılmış mecnunları gördük, onları tanıdık. Delilerin boğulmalarına, çırpınmalarına, vesveselerine benzer bir davranışı yok” dedi. Öyleyse “Şairdir diyelim” dediler. “Hayır o şair değildir. Çünkü biz şiiri biliriz. Recezini, Hezecini, Karidini, Makbudunu, Mabsutunu³⁰⁹ kısacası şiirin her türünü tanırız. Onun söyledikleri, şiirin hiçbir çeşidine benzemiyor” dedi. “Şu halde sihirbazdır diyelim” dediler. Velid “Hayır O sihirbaz değildir. Sihirbazları ve yaptıkları sihri gördük. Onun sözleri sihirbazların üfürüklerine, düğümlerine benzemiyor” dedi. Peki ne önerirsin, ya Ebû Abdu's-Şems? dediler. “Allah'a andolsun ki, onun sözlerinde bir parlaklık vardır. Gövdesi sağlamdır, dalları ise, olgun meyveler taşıyor. Bu yüzden onun hakkında ne söylerseniz söyleyin, çok geçmeden bu dediklerimizin doğru olmadığı ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla onun hakkında en uygunu sihirbazdır demektir. Büyüleyici sözler söylediğini, bununla baba ile oğulu, kardeşle kardeşi, karı ile kocayı, kişiyle aşiretini birbirinden ayırdığını söylemektir” dedi. Bu öneriyi

³⁰⁸ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, V, 2565.

³⁰⁹ Şiirde kullanılan aruz vezninin kalıplarıdır.

kabul ederek dağıldılar. Gidip hac için Mekke'ye gelenlerin yollarına oturdular. Teker teker herkesi Peygamberimize karşı uyardılar, O'nun durumunu anlattılar.³¹⁰ Bu durumu Kur'an-ı Kerim şu şekilde ifade etmektedir; *“Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. Allah'ın Peygamber olarak gönderdiği adam bu mu? Biz, ilâhlarımıza sınıksız sarılmasaydık neredeyse bizi ilâhlarımızdan uzaklaştıracaktı”* (derler.) *Onlar yakında azabı gördükleri zaman, yolca kimin daha sapık olduğunu görecekler.*³¹¹

Peygamberimiz aleyhinde müşriklerin kurduğu bu komplo, ona karşı giriştikleri mücadelede izlemek üzere benimsedikleri bu strateji, Mekke toplumunun Peygamber efendimiz karşısında çaresiz bir duruma düştüklerini gözler önüne sermektedir. Bu durum onların Peygamberimizin sunduğu mesajın gerçek olduğunu bildiklerini de ortaya koyuyor. Dolayısı ile Hz. Peygamberi alaya almaları, küçümseyen, çekemeyen, tuhaf bulan bir tutumla “Allah bu adamı mı Peygamber olarak gönderdi?” demeleri, aralarında uygulamak üzere kararlaştırdıkları stratejinin bir parçasıydı. Yoksa bu tutumları, içlerinde yer eden gerçek bir bilinçten kaynaklanmıyordu. Amaçları bu yöntemle halk kitlelerinin gözünde Peygamberimizin değerini düşürmektir. Kureyş'in ileri gelenleri halkın inancının, kendi dini kontrolleri ve tasarrufları altında kalmalarına özen gösteriyorlardı. Onlara göre sadece bu yöntemle sosyal kurumlarını ve ekonomik sistemlerini koruyabilirlerdi. Kureyş ileri gelenlerinin bu tutumu, her zaman ve her yerdeki hak davalarına ve davetçilerine düşman olanların sergilediği tutumun aynısıdır.

Allah Mekke halkının bu şekildeki akıl almaz davranışlarına ve alay etmelerine karşılık ahiret hayatında karşılaştıkları vahim durumu ve alay ettikleri şeyin kendilerini saracağını ifade etmektedir. Çünkü onlar İslamiyetin hak bir din olduğunu bildikleri halde kendi çıkarları için onu küçük düşürmeye ve mensuplarını aşağılamaya kalkmışlardı. Düzmece ilahlarına bağlı kalmayı bir çıkış kapısı olarak

---

³¹⁰ İbn İshak, Muhammed bin İshak bin Yesar, *Sîratü İbn İshak (Kitabü's Siyer ve'l-Meğâzî)*, thk: Süheyl Zekar, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1978, s.151.

³¹¹ Furkan, 25/41,42.

görüyorlardı. Bir araya geldikleri zaman da bu gerçeği ifade etmekten çekinmiyorlardı.

Allahın dini ile alay edenler kendilerine azabın hemen verilmediğini görünce cesaretleri iyice artmakta ve kendisi ile bizi korkuttuğun azap nerede diye meydan okumaya kalkmaktadırlar.³¹² Allahın karşısında sanki bir güç sahibi olduğunu ifade edercesine cesaret bulup İslam dinine karşı cephe alarak saldırıya geçmektedirler. Oysa Allah onların azabını dünyada ve ahirette mutlaka verecektir. Dünyadaki azap edilmelerinin en açık örneği; hicretten on yıl gibi kısa bir zaman sonra müşriklerin Mekke'den tamamen temizlenmesidir. Ahiretteki azapları ise bundan daha vahimdir. *“Ve eğer bunlardan bir kısmının göreceği azabı belli bir süreye kadar erteleyecek olursak, o zaman da “onu engelleyen nedir ki?” diyecekler. İyi bilin ki, o azap onlara geldiği gün kendilerinden geri çevrilecek değildir. Ve o alay ettikleri şey kendilerini kuşatmış olacaktır.”*³¹³

İnkâr eden ve Peygamberle alay eden kimselere bekledikleri azap gelmeyince kendilerinin haklı oldukları düşüncesine kapılarak Müslümanlara karşı işkencenin dozunu iyice artırıyorlardı. Azap gerçek ise kendilerine hemen verilmesini isteyerek³¹⁴ sanki meydan okuyorlardı. Kıyamet günü alay etmiş oldukları azap her taraftan kendilerini kuşatacaktır. Onlar için asla kurtuluş da olmayacaktır.³¹⁵

Onların azap ile kuşatılmaları çoğunlukla حق kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu gerçekten dikkat çekici tarzda bir ifadedir. Çünkü bu kelimenin aslı حَقَّ kelimesidir ve mazi kalıbı ile kullanılmış olup, Azap onlara hak oldu, gerçekleşti anlamına gelmektedir.³¹⁶ Bu da onların ahirette mutlaka azap ile karşılaşacakları anlamına gelmektedir.

---

³¹² Araf, 7/70;Yunus, 10/48.

³¹³ Hud, 11/8.

³¹⁴ Ankebut, 29/54.

³¹⁵ Reşid Rıza, Muhammed Reşid bin Ali Rıza bin Muhammed Şemsüddin, *Tefsiru'l-Menar*, Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü, 1990, XII, 23,24.

³¹⁶ Isfahânî, *Müfredât*, s. 266.

2.2. Azabın En Şiddetlisine İtilmeleri

Kur'an'ın dinlenip insanların onun etkisine kapılmaması için şarkıcı kızlar ve hikâyeciler tutulurdu. Şarkıcı cariyeler söylemiş oldukları müzikle halkı etkilemeye çalışırdı. Hikayeciler de masallar anlatarak, Kur'an'da önceki toplumların helak ediliş sebeplerinin anlaşılmasına ve böylece halkın gerçeği kabul etmelerine mani olurlardı.³¹⁷ İbn Hişam, İbn İshak'a dayanarak rivayet ettiğine göre, Mekke müşrikleri ellerinden geleni yapmalarına rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.v) mesajının yayılmasını engelleyemeyince Nadir bin Hâris Kureyşliler'e şunları söyledi: "Bu adama karşı çıkma yolunuz sizi bir yere götürmez. O sizin aranızda yaşamakta. Şimdiye dek ahlâken en iyi olanınızdı; aranızda yaşayan en doğru, en dürüst ve emin kişi oldu daima. Siz tutmuş, onun bir kâhin, sihirbaz, şair ve mecnun olduğunu söylüyorsunuz. Kim inanır buna? Ahali, bir kâhin nasıl konuşur bilmiyor mu? Bir şairin, bir mecnunun halini tefrik edemez mi halk? Bu ithamların hangisini Muhammed'e (s.a.v) yamayabilirsiniz ki halkın dikkatini ondan kaçırabilirsiniz. Bakın! Ben size onunla nasıl baş edeceğinizi söyleyeyim." Sonra Mekke'den ayrılıp Irak'a gitti ve oradan İran kisraları, Rüstem ve İsfendiyar'la ilgili masalları, hikayeleri, ustureleri derlemeyi başarıp halkın dikkatini Kur'an'dan ayırmak ve onları masallar içinde uyutmak için masal anlatma partileri düzenlemeye başladı.³¹⁸

Yani, Bu şahıs masallarla şarkılarla, asılsız hikâyelerle halkı cezbedip oyalayarak ilahî vahyi alaya almak istemektedir. Niyeti Kur'an davetini alaya almak, maskara etmek ve gülünç duruma düşürmektir. Kafasında Allah'ın diniyle savaşmak üzere bir taktik geliştirmiştir: Hz. Muhammed (s.a.v) Allah'ın vahyini halka tebliğ etmeye başlar başlamaz, büyüleyici, tatlı sesli bir genç kız, bir müzik konseriyle marifetini gösterecek, öte yanda tatlı dilli bir hikâyeci İran hikayeleri ve masalları anlatacak ki halk Allah, ahlâk ve ahiret hakkında bir şey dinleyecek halde olmayacaktı.

³¹⁷ Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an*, IV, 289.

³¹⁸ İbn Hişam, Abdu'l-Melik, *es-Siratü'n-Nebeviyye*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Oğulları Matbaası, II. Baskı, Mısır, 1955, I, 320, 321.

Nadir bin Hâris sadece bir örnektir. İman etmeyenlerin genel tutumu bu şekilde olduğuna tarih tanıklık etmektedir. Onların bu alaycı tutumu ve bu davranışları karşılığında verilecek ceza ayette “*İnsanlardan öylesi var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alır. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır.*”³¹⁹ Şeklinde ifade edilerek onların alçaltıcı bir azaba itileceği ifade edilmektedir. Yine aynı konuyu ele alan bir başka ayet ise; “*Ayetlerimizden bir şey öğrenince onu alaya alır. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır!*”³²⁰ ifadesi ile alay edenlerin akıbetinin vahametini gözler önüne sermektedir.

Bu ayetin iniş sebebi de onların düştüğü durumu göstermesi açısından gerçekten ilginçtir. Halkı islama davet etmek üzere Allah’ın Rasûlü (s.a.v) bir mecliste oturur, oradakileri Allah’a çağırır, onlara Kur’ân okur ve Kureyş’i, geçmiş inkarcı ümmetlerin başına gelenlerden sakındırırdı. Kalkıp gidince hemen onun peşinden en-Nadr İbnu’l-Hâris gelir onlara Rustem es-Sindîd’den, İsfendiyar’dan ve Pers krallarından hikâyeler anlatır, sonra da: “Vallahi Muhammed’in söyledikleri benim söylediklerimden daha güzel değil. Onun söyledikleri ancak eskilerin masallarındır. Nasıl bana okutulmuşsa ona da okutuluyor ve yazdırılıyor.” Şeklinde sözlerle hakikati gizlemeye çalışırdı. Onlar hakikatın açığa çıkmasını istemeseler de Allah mutlaka gerçeği ortaya çıkaracak ve onları da azabın en şiddetlisi olan cehennem azabı ile baş başa bırakacaktır.

Alay edenlere verilecek cezanın korkunçluğunu ifade etmek üzere birkaç ayet mealini gözden geçirmek yerinde olacaktır; “*Onlar, iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler. Ne serin ve ne de yararlı olan zifirî bir gölge içinde!. Çünkü onlar, bundan önce (dünyada varlık içinde) sefahate dalmış ve azgın kimselerdi. Büyük günah üzerinde ısrar ediyorlardı... Sonra gerçekten siz, ey sapık olan yalanlayıcılar, Elbette (cehennemde) zakkum ağacından yiyeceksiniz; Karınlarınızı*

---

³¹⁹ Lokman, 31/6.

³²⁰ Casiye, 45/9.

onunla dolduracaksınız. Üzerine de kaynar su içeceksiniz. Doymak bilmez susuz develerin içişi gibi içeceksiniz! İşte cezâ gününde onların ağırlanışı böyledir.”³²¹

2.3. Özür Beyan Etmeleri Ve Özürlerinin Reddedilmesi

Kendilerine hak din tebliğ edildiği zaman onu hafife alan ve yaşam sistemlerine uymadığı için inkâr yolunu tercih ederek inkârında ileri gidenler Allahın göndermiş olduğu elçiyi ve elçiye indirilen Kur’an’ı alay konusu ederek hak davanın yaşam imkânı bulmasına asla fırsat vermek istemiyorlardı. Dünya hayatında elde etmiş oldukları mal, mülk, makam, mevki onları iyice fani olan dünya hayatına bağlamış olup ahiret hayatını düşünme zahmetinde bulunmamışlardır. Ahiret düşüncesi olmadığı için mü’minlere karşı son derece katı davranarak onlara eziyet etmişler ve onları toplumun maskarası haline getirerek toplum nezdinde iman eden kimseleri küçük düşürme yoluna gitmişlerdir.

Hak davayı kendi nefislerine uymadığı için reddeden bu kimseler için Allah ahiret gününde son derece elem verici bir azap hazırlamıştır.³²² Ancak onlar bu elem verici azabı gördükleri zaman rablerinden özür beyan etmeye kalkarlar. Tekrar dünya hayatına dönmeyi ve Salih ameller işlemeyi³²³ isterler. Ama bu düşünceleri asla kabul edilmez ve şiddetli bir azabın içine itilirler.

İnkâr ederek alay eden kimselerin ahiret hayatının başlangıcında hesap verirken şu sözlerle dünyaya dönmek isteyecekleri Kur’an-ı Kerimde ifade edilmektedir; *“Suçlular, Rablerinin huzurunda boyunlarını büküp, “Rabbimiz! (Gerçeği) gördük ve işittik. Artık şimdi bizi (dünyaya) döndür ki, salih amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız” dedikleri vakit, (onları) bir görsen!”³²⁴*

---

³²¹ Vakıa, 56/42-56.

³²² Casiye, 45/9, Lokman, 31/6... vb. âyetler.

³²³ Bakara, 2/165-167... vb. âyetler.

³²⁴ Secde, 32/12.

Bu ayetlerde âhiret sahnelerinden biri canlı bir biçimde tasvir edilip güçlü bir uyarı yapılmaktadır. Dünya hayatının var ediliş hikmeti olan imtihan süresi sona erdikten sonra iman etmenin ve pişmanlık sergilemenin hiçbir değeri olmayacaktır. Bu sebeple herkes ecel gelip çatmadan aklını başına toplamalı ve Allah'ın ezelf ilmindeki gerçekte yüz yüze gelmeden kendisine tanınan fırsatı değerlendirmelidir. Yüce Allah dileseydi elbette herkesin dünya hayatında doğru yolu izlemesini sağlayabilirdi. Ancak o bu hayatı şuurlu varlıklar için bir imtihan alanı kılarak anlamlandırmayı murad etmiş, yükümlü tuttuğu varlıklara da bunu bildirmiştir.³²⁵

Dünya hayatında Allahın ayetlerini inkar edip onu alaya alanlarla ilgili bir başka ayette ahiretteki pişmanlıkları şöyle dile getirilmektedir; *“Onların ateşin karşısında durdurulup ‘Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak!’ dediklerini bir görsen!..” Hayır, (bu yakınmaları) daha önce gizlemekte oldukları şeyler onlara göründü de ondan. Eğer çevrilselerdi, elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancılardır. Rab’lerinin huzurunda durduruldukları vakit (hâllerini) bir görsen! (Allah) diyecek ki: “Nasıl, şu (dirilmek) gerçek değil miymiş?” Onlar, “Evet, Rabbimize andolsun ki, gerçekmiş” diyecekler. (Allah), “öyleyse inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı!” diyecek.*³²⁶

İnkâr eden kimseleri özellikle de müşrikleri bu korkunç bir sahne ile baş başa bırakan bu ayetlerde şu tablolar ortaya çıkıyor; Tablolardan biri dünyaya ilişkindir. İnkâr edenler bu tabloda “yeniden dirilip bir araya toplanma yoktur, hesap verme ve ceza belirleme yoktur”³²⁷ diye kestirip atıyorlar. Ahirete ilişkin ikinci tabloda aynı kişiler Rablerinin huzurunda dikilmişler, yüce Allah, içinde buldukları durumu kastederek kendilerine “Karşılaştığınız bu durum gerçek değil miymiş?” diye soruyor. Müşrikleri tiril tiril titreten ve kar gibi eriten müthiş bir soru bu. Soruya zillet içinde, ezilip büzülerek “Rabbimiz hakkı için, evet” diye karşılık veriyorlar.

³²⁵ Komisyon, *Kur’an Yolu*, IV, 324.

³²⁶ En’âm, 6/27-30.

³²⁷ En’âm, 6/29.

Bunun üzerine dünyadaki inkârcı tutumlarının karşılığı olarak acıklı azapla karşılaşılıyorlar. En son tablo ise, yüce Allah'ın karşısına çıkacaklarını inkâr etmiş olan müşrikleri Kıyametin pençesine yakalanmış olarak görüyoruz. Hayıflana hayıflana günahlarının yükünü sırtlamışlar, bu ağır yükün altında iki büklüm durumda yol almaya çalışıyorlar. Bu ayetlerin sonunda dünya ile Ahiretin yüce Allah'ın duyarlı terazisindeki ağırlıkları ve değerleri belirleniyor.³²⁸

3. ALAY EDENLERE KARŞI MÜ'MİNLERİN ALABİLECEĞİ TEDBİRLER

Müslüman daima bilinçli hareket eden kimsedir. İnanç zafiyeti taşıyanların çeşitli yönlerden saldırısına maruz kalabilir. Bu sebeple tutum ve davranışlarında daha dikkatli olmak durumundadır. Kur'an-ı Kerim'de bizlere adeta metod sunulmakta ve onların saldırılarına göğüs gerebilecek cesaretli adımlar atmayı bizden istemektedir. Bu bölümde mü'minlerin alabileceği tedbirlerden birkaçına değinmeye çalışacağız:

3.1. Alay Edilmeye Maruz Kalacak Fiillerden Kaçınmak

İman edenlere her konuda hidayet yolu gösterildiği gibi Kur'an ve iman edenlerle alay eden inkârcılara karşı nasıl bir tavır takınmamız gerektiği bizlere açıklanmaktadır. Dünya hayatı, hakla batılın mücadelesi şeklinde geçmektedir. İnkâr eden ve Allah Rasûlünü alay ve eğlence konusu haline getirenlere karşı nasıl bir davranış sergilenmesi ve onlarla nasıl mücadele edilmesi gerektiği açıklanarak adeta bu konuda Müslümanlara bir ışık tutmaktadır. Onlarla mücadele konusunda yine en güzel metot Kur'an'dadır. Haktan yüz çeviren ve onunla alay eden kimselerle mücadele noktasında şu ayetler dikkatimizi çekmektedir; *“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”*³²⁹

³²⁸ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, II, 1065.

³²⁹ Nahl, 16/125.

Ayeti kerimede hikmet, güzel öğüt ve güzellekle hakikate çağırılması istenmektedir. Alay edenlere karşılık olarak onları küçük düşürme ve onlarla alay etme tarzını tasvip etmemiş olup; daima güzelce ve yumuşak bir üslupla, onları hakikate çağırmaya teşvik etmiştir.³³⁰ Daha önce Musa (a.s) da Firavun'un yanına giderken Allah (cc) Musa ve Harun'u davete çağrı konusunda uyarılmış ona tatlı ve yumuşak söz söylemesini isteyerek beklisi de bu şekilde nasihat dinleyebileceği veya Allahtan korkabileceği belirtilmiştir.³³¹

Müslüman kimse dinini yaşaması konusunda inkâr edenlerin alaylarından asla çekinmemelidirler. Daima vakarlı olmalı ve dini yaşama konusunda onların sözlerine aldırmandan hayatlarına devam etmelidirler. Çünkü mü'minler alay edenlerin kınamasından korkmayan kimselerdir. Allah (cc) alay edenlerin alayından korkmayan kimseleri yaptıkları bu güzel davranış sebebi ile övgüye layık görmektedir.³³²

Bütün bu davranışların yanında alay konusu olabilecek konularda mümkün olduğunca kaçınmak gerekir. Yanlış anlaşılabilir sözlerden ve davranışlardan uzak durmak gerekir. Bir defasında Peygamberimiz eşi Safiyye ile geceleyin yolda yürürken birkaç sahâbî ile karşılaşınca onlara bu yanındaki anneniz yani eşim Safiyye'dir demişti. Sahabe ey Allah'ın Rasûlu biz senin hakkında nasıl şüphe duyarız ki deyince “Şeytan insanın vücudunda kan gibi dolaşır, Onun sizin kalbinize bir kötülük, veya bir şüphe atmasından korktum”³³³ buyurmuştur.

Yine Yahudilerin kullanmış olduğu kelimelerden birisi olan “Râinâ” kelimesi, Yahudilerin dilinde hem sövmek hem de “Gözet, koru” mânâsına gelmektedir. Peygamberimizin yanına geldikleri zaman “unzurnâ” bizi gözet anlamına gelen bir kelimeyi kullanacakları yerde iki manaya da çekilebilen râinâ kelimesini kullanıyorlardı. Yahudiler bu kelimeyi kullanmakla Hz. Muhammed

³³⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'ani'l- Azım*, II, 352.

³³¹ Taha 20/44.

³³² Maide, 5/54.

³³³ Buhârî, *İ'tikâf*, 11, *Bed'ü'l-halk*, 11, *Ahkâm*, 21; Müslim, *Selâm*, 23-25.

(s.a.v.)’e hakaret etmek gayesini güdüyorlardı. Onlar bu sözleri ile ilahi uyarıya muhatap olmuşlardı.³³⁴ Bu konuda Müslümanlar da aynı duruma düşerek Allah Rasûlune karşı saygısızlık etme durumuna düşmemeleri için şu ilahi uyarıya muhatap oldular; *“Ey iman edenler! “Râinâ (bizi gözet)” demeyin, “unzurnâ (bize bak)” deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır.”*³³⁵

Süddiye göre Allah Teâlânın, müminlere bunu yasaklamasının sebebi, Rifâ’a b. Zeyd isimli bir Yahudinin bu ifadeyi bir sövme aracı olarak kullanmasıdır. Bu kişi Peygambere geliyor, “Kulağımı bana ver işitmeyesice beni dinle” diyordu. Müslümanlar da Peygambere karşı böyle konuşmanın saygılı olacağını zannediyor ve onu tasdik ediyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ onlara bu ifadeyi kullanmalarını yasakladı. Nitekim Yahudilerin, Rasûlullah’a karşı böyle konuştukları şu ayette zikredilmektedir. *“Yahudilerden bir kısmı, sözü esas mânâsından kaydırıp “İşittik karşı geldik. Dinle işitmez olası” derler. Yine dillerini eğerek ve dini kötüleyerek “Râinâ” derler. Eğer onlar “İşittik itaat ettik. Dinle ve bizi gözet” deselerdi kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah onlara, inkârlarından dolayı lanet etmiştir. Onlardan iman eden çok azdır.”*³³⁶

Taberî’ye göre ise: “Doğru olan görüş şudur ki, Allah Teâlâ müminlere “Râinâ” kelimesini kullanmalarını yasaklamıştır. Nitekim Resulullâh da kölelere “kulum” demeyi yasaklamış, onlara “Gencim” denmesini emretmiştir. “Râinâ” kelimesi, hem “bizi koru biz de seni koruyalım. Bizi denetle biz de seni denetleyelim.” mânâsına gelmekte, hem de “Kulağımı sadece bize ver. Başka şeyler dinleme” mânâsına gelmektedir. Bu sebeple, Allah Teâlâ, müminlere Peygamberlerine tam saygı göstermeleri için onlara bu tür çeşitli mânâlara gelebilecek kelimeleri kullanmayı yasaklamış ve saygı ifadelerini öğretmiştir.³³⁷ Nitekim başka bir ayette de müminlerin Peygamberle konuşurken alçak sesle konuşmalarını,

---

³³⁴ Nisa, 4/46.

³³⁵ Bakara, 2/104.

³³⁶ Taberî, *Camî’l Beyan*, I, 102.

³³⁷ Taberî, *Camî’l Beyan*, I, 102.

aksi halde amellerinin boşa çıkarılmasına sebep olacaklarını beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur: *“Ey iman edenler, seslerinizi, Peygamberin sesini bastırarak şekilde yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi Peygamberle de yüksek sesle konuşmayın. Yoksa amelleriniz boşa gider de farkında bile olmazsınız”*³³⁸

Bir defasında Yahudiler Rasûlüllaha gelerek ‘essêmu aleyke’ diyerek selam verdiler oysaki bu söz ölüm vb. şeyler senin üzerine olsun gibi anlamlara gelmekte idi. Hz. Aişe’ de Peygamberimizin yanındaydı. O da sizinde üzerinize olsun gibi birtakım sözler söyledi. Allah Rasûlu onun bu sözünü tasvip etmedi. Alah kötülüğü sevmez dedi. O zaman cevapsız mı kalacaktı diye serzenişte bulununca Peygamberimiz, ben de ve aleyküm (sizin de üzerinize olsun) dedim duymadın mı dedi.³³⁹

Kur’an-ı Kerim’de alay edenler konusunda müminlerin daha dikkatli olmaları gerektiği bazı uyarılarla teyit edilmektedir. Onların oyun ve eğlencesi haline getirecek fiillerden şayet bir emir değil ise Müslümanlar mutlaka kaçınmalıdırlar.

3.2. Alay Edenlerle Aynı Mecliste Bulunmamak

İnsanoğlu çevresindeki görmüş olduğu olaylara karşı asla duyarsız kalamaz. İyi bir hareket görmüşse onu takdir eder. Hoş olmayan bir davranış gözüne ilişmiş ise onu da tenkit eder. Allah Rasûlu (s.a.v) de bu metodun mü’minler tarafından hayata geçirilmesini istemekte ve şöyle buyurmaktadır; *“Kim bir kötülük görürse onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu da imanın en zayıf noktasıdır.”*³⁴⁰

Bir Müslüman kendi dini ile alay edilen bir mekânda bulunması asla doğru değildir. Şayet dini hakkında hafife alan sözler bir mecliste söyleniliyorsa mü’mine yakışan o meclise müdahale etmesi ya da müdahale etmeye gücü yetmiyor ise o

³³⁸ Hucurat, 49/2.

³³⁹ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, XIIIIM, 92.

³⁴⁰ Müslim, *İman*, 20, 49.

meclisi terk etmesidir. Bu konuda Allah (c.c) öncelikle Rasûlünü uyarmış, onun nezdinde de bütün mü'minleri uyarmıştır. Bu uyarı şu ayeti kerime ile gelmiştir: *“Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün vakit kendilerinden yüz çevir, tâ ki başka bir söze dalsınlar, şayet şeytan bunu sana bir an unutturursa hatırına geldiği gibi hemen kalk, o zalimler gürûhu ile beraber oturma.”*³⁴¹

Müşrikler Mekke'de toplandıkları zaman meclislerinde Kur'ân'dan bahseder ve onunla alay ederlerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ *“Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman onlar, Kur'ân'dan başka bir sözle meşgul oluncaya kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana bunu unutturursa, o halde hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile birlikte oturma.”*³⁴² ayet-i kerimesini indirdi. Bu durum Mekke'de idi. Hz. Peygamber (s.av) Medine-i Münevvere'ye hicret ettikten sonra bu sefer Yahudiler aynı şeyi yapmaya başladılar. Bu meclislerinde dinleyicileri de münafıklardı. Bunun üzerine de Allah Tealâ; *“O size kitabta, Allah'ın ayetlerine küfredildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde, onlar başka bir konuya geçinceye kadar yanlarında oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz, diye bildirdi.”*³⁴³ ayet-i kerimesini indirdi.³⁴⁴

Fahreddin er-Râzî'nin naklettiğine göre ayetin asıl mâna ve maksadını dikkate alan bazı âlimler, inançsızların Kur'an'la ilgili kötü sözlerine karşı, yanlarından uzaklaşmanın dışında başka tepkiler de gösterilebileceğini belirtmişlerdir. Aynı müfessir bu ayetteki 'havd' kelimesini açıklarken haklı olarak *“Havd, sözlükte eğlence tarzında ve aşırı derecede dalmayı ifade eder... Binaenaleyh, bazı Haşviyye'nin zannettiğinin aksine bundan, ilâhiyyât meselelerini derinlemesine inceleyip araştırmanın, istidlal ve münazaranın, Allah'ın ayetlerine dalmaktır diye, haram olduğu sonucunu çıkarmaya kalkışılmamalıdır”* der.³⁴⁵

---

³⁴¹ En'âm, 6/68.

³⁴² En'âm, 6/68

³⁴³ Nisa, 4/140.

³⁴⁴ Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzûl*, I, 281.

³⁴⁵ Fahreddin er-Razi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XIII, 22.

Bu ayet bize, Allah'ın ayetlerine dil uzatmadıkları, İslâmî değerlere karşı saygısızca sözler sarfetmedikleri sürece, yanlış inanç ve görüşteki insanlarla bir arada oturulup konuşulabileceğini göstermektedir. Kanaatimizce “Allah'ın ayetleri hakkında ileri-geri konuşmaya dalma”, onlarla eğlenme ya da onları reddetme, bu birlikteliği ortadan kaldıran en temel sebepse de, bu bir örnek olup, düşmanlık duygularına dayalı daha başka kötü ve yanlış söz veya davranışta bulunan kimseleri de terketmek gerekir.³⁴⁶

Çağımız müfessirlerinden Seyyid Kutup bu ayetle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: Kim bir toplantıda diniyle alay edildiğini duyarsa, ya dinini savunmalı ya da toplantıyı ve orada bulunanları terk etmelidir. Görmezlikten gelmek ve susmak ise, ruhî bozgunun ilk aşamasıdır. Böyle birisi iman ve küfür arasındaki nifak köprüsüne adımını atmış demektir. Medine'de bazı Müslümanlar, toplum içinde etkin olan kimi münafıkların toplantılarına katılıyorlardı. Bunun da üzerlerinde etkisi büyüktü. Ancak Kur'an'ın eğitim metodu, bu işin gerçeğine dikkat çekiyordu. Böyle toplantılara katılmanın, orada olup bitenlere karşı susmanın iç bozgunun ilk aşaması olduğu gerçeğine parmak basıyordu. Onların bundan sakınmalarını istiyordu. Ancak o zamanki koşullar, onların toplantılara bütünüyle katılmamayı emretmeye müsait değildi. Bu yüzden, Allah'ın ayetlerinin inkar edildiğini ve alaya alındığını duyduklarında, bu toplantıları terk etmeleri emredilmişti öncelikle. Aksi bir davranışın münafıklık olacağı bildirilmişti. Münafıkların ve kafirlerin sonu ise, son derece korkunç bir sonuçtur.

Ancak yasaklamayı, Allah'ın ayetlerinin inkar edildiği, alaya alındığı toplantılarla sınırlı tutup, Müslümanlarla bu münafıkların arasındaki her türlü ilişkilerini kapsayacak şekilde geniş tutmamak Müslüman kitlenin o gün için aşmak zorunda olduğu aşamanın özelliğini göstermektedir. Daha sonraki nesillerin de başka ortamlarda, böyle bir aşamadan geçmeleri her zaman mümkündür. Aynı şekilde ilahî hayat sisteminin özelliğini; işleri yavaş yavaş ele almasını, realite dünyasındaki pratik izlerini, duygu ve koşulları gözetişini, bu arada realiteyi değiştirmek için sürekli ve kalıcı adımlar atmayı da ihmal etmeyişi göstermektedir.³⁴⁷

³⁴⁶ Komisyon, *Kuran Yolu*, II, 105.

³⁴⁷ Seyyid Kutub, *Fi Zılali'l-Kur'an*, II, 781.

3.3. Alay Edenlerin Kırıcı ve İncitici Sözlerine Karşı Sabırlı Ve İtinâlı Olmak

Allah (c.c) dünya hayatını bir imtihan dünyası olarak yaratmıştır. “*O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.*”³⁴⁸ Ayeti hayatımızın gagesini ortaya koymaktadır. Bir başka ayette ise insanların sadece iman etmekle kendi başına bırakılmayacağı ve mutlaka bir imtihan sürecinden geçeceği belirtilmektedir.³⁴⁹

Bir defasında Müslümanlar sıkıntılı günler geçiriyordu. Allah Rasûlüne gelip Allah’a dua etmesini ve bu sıkıntılı günlerinin artık sona ermesini istediler. Bunun üzerine “*Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü’minler, “Allah’ın yardımı ne zaman?” diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah’ın yardımı pek yakındır.*”³⁵⁰ ayeti inmiştir. Müslümanlar adeta uyarılmışlar ve sabretmeleri istenmiştir. Sabretmeleri halinde başarıya ulaşabilecekleri müjdesi verilmiştir. Nihayet ormanlık arazinin yağmur bulutlarını çekmesi gibi onların bu büyük imanları, sabır, sebat ve fedakârlıkları da Allah’ın yardım ve desteğini üzerlerine çekmiştir. Böylece hem dünyada zafere ulaşmış Müslümanlıklarını yaşatmışlar, İslâm’ı güçlendirmişler hem de cennete girmeye hak kazanmışlardı. Hatta içlerinden bazıları daha hayatta iken cennetle müjdelenmişlerdi.³⁵¹

Ayeti kerimenin iniş sebebi hakkında bir takım ihtilaflar varsa da verdiği mesaj bakımından büyük önem arz etmektedir. Ayet-i kerime, mü’minlerin ileride karşılaşacakları zorlukları haber veriyor. Nefislerini sabra ve sıkıntılara karşı katlanmaya alıştırmalarını istiyor. Bu arada aynı şeyin önceki topluluklar ve onlara gelen Peygamberlerin de başından geçtiğine dikkat çekiyor. Sonunda Allah’ın yardımının mutlaka geldiğini haber veriyor. Bu arada Allah’ın yardımının ancak

---

³⁴⁸ Mülk, 67/2.

³⁴⁹ Bkz. Ankebut, 29/2.

³⁵⁰ Bakara, 2/214.

³⁵¹ Komisyon, *Kuran Yolu*, I, 225-226.

sabır ve fedakârlıkla kazanılabileceği hatırlatılıyor. Bütün bunlar, belli bir zaman dilimiyle, belli bir ortamla sınırlandırılmayacak psikolojik direktifler ve moral takviyesi sağlayan öğütlerdir. Mü'mine sürekli bir şekilde moral ve güven empoze eden, kurumaz bir kaynaktır. Benzeri uyarı ve Öğütler, değişik münasebetlerle muhatabın dikkatine sunulmuştur.³⁵²

İsra mucizesi gerçekleştiği günün sabahında Rasûlullah, Ümmü Hani'ye başından geçenleri anlattıktan sonra evden dışarıya çıkmak isteyince Ümmü Hani elbisesini tutarak: "Allah aşkına bu hikâyeyi halka anlatmayın. Yoksa onlara sizi alaya almak için bir koz daha vermiş olacaksınız." demesine rağmen, Rasûlullah (a.s.), "ben bunu mutlaka anlatacağım" diyerek evden çıkmış ve kendine düşen tebliğ vazifesini kınayanların kınamasına ve alay edecek olanların o hakaret dolu sözlerine değer vermeksizin hakkıyla yerine getirmiştir.³⁵³

Allah rasülü ile alay eden inkârcı kimselere karşı Kur'an'ın metodu daima onlarla güzel bir şekilde mücadele etmeyi tavsiye şeklinde olmuştur. Hatta inkâr eden kimselerden hakaret içeren sözlerin duyulacağı sünnetullah'ın bir gereğidir. Çünkü tarih boyunca da bütün Peygamberler ve tabileri bu durumla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum bir ayette şöyle ifade edilmektedir; "*Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir.*"³⁵⁴

Allah dileseydi yeryüzünde herkes iman etmiş olurdu. Bu durumda ise imtihanın bir anlamı kalmazdı. Hidayet Allah'a aittir. Kullara düşen görev de tebliğdir. Tebliğ esnasında ortaya çıkan sıkıntılara karşı da sabırlı ve itinalı olmak gerekmektedir.

---

³⁵² Derveze, İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, VI, 376.

³⁵³ Mevdûdî, *Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Pınar Yayınları, ist., 3. Baskı, 1992, III, 327. (Taberânî, İbn İshak ve Ebu Ya'lâ'dan Ümmü Hânî'nin Rivâyeti)

³⁵⁴ Âli İmran, 3/186.

SONUÇ VE TEKLİFLER

Kur'an-ı Kerim'de alay konusu ele alındığı zaman genellikle inkâr eden kimselerin alayları anlatılmaktadır. Çünkü iman eden kimselerin bu şekilde alay ederek imanını koruması mümkün görünmemektedir. Alayın inkârın ileri bir boyutu olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü alay eden kimseler hem inkâr eden, hem de küfründe aşırı giden kimselerdir.

Tarih boyunca hak ve batıl mücadelesi devam etmiş, insanlar hak yoldan saptıkça, hakikati göstermek üzere Peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir. İnsanlar hak yoldan uzaklaştıkları zaman ilahi uyarıya maruz kalmışlardır. Sünnetullah gereği inkâr edenler önce ilahi ikazla uyarılmışlar yine inkârında diretenleri Allah (c.c) acıklı bir azapla baş başa bırakmıştır. Bu azap dünya hayatında helak olmaları ve ahiret hayatında da cehennem azabı ile karşı karşıya kalmalarıdır.

Allah, Peygamber göndermediği hiçbir toplumu sorumlu tutmadığı gibi rahmetinin bir eseri olarak aşırı giden kimse ve toplulukları da önce uyarılmaktadır. İnsanlığın uyarılmış olduğu konulardan birisi de alay/istihzadır. Toplumlar kendilerine gönderilen elçilerle ve elçilere verilen kitaplarla alay ederek hakikati iptal etmeye çalışmışlardır.

Kur'an-ı Kerimde inkâr eden kimselerin dini alay etmelerini ele alan kavramların en başında 'he-ze-e' fiil kökünden türemiş kelimeler gelmektedir. bunların farklı şekillerde otuz dört yerde geçtiğini görmekteyiz. Kur'an'da istihza konusu ele alındığı zaman ilk akla gelen bu kavram olmaktadır. Bu kelime Kur'an'da geçtiği yerlerde genel olarak inkâr eden kimselerin Allah, Peygamber ve Kur'an'la alay etmesini ifade etmektedir. Alay etmenin karşılığında verilecek cezanın da çok ağır olacağı belirtilmektedir. Muhatabı küçük düşürüp etki altına alma yolu ile yapılan alay ise 'suhr' kelimesi ile ifade edilmiştir. Yaklaşık 10 kelime alay konusunu ifade etmek üzere Kur'an'da geçmektedir.

Kuranda Allah'a alay isnat edilmesi sebebi ile Allah'ın gerçekten alay ettiğini söylemek oldukça zordur. Allah'a alay isnat edilen ayetlere baktığımızda daima inkar eden ve alay eden kimselere karşı verilmiş cevap şeklinde olduğu karşımıza

çıkılmaktadır. Bu sebeple de Allah için alay eder demek gerçekten zor görünmektedir. Bu tür ayetleri onların alaylarına karşı verilecek ceza olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de inkar eden kimselerin inkar ve alayları ifade edilmeden tek başına Allah'a alay isnat edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

Kur'an'da alay konusunun geçtiği ayetlere dikkat edildiğinde, alay edenlerin alay ettiği azapla karşı karşıya kalacağını belirtmesi alay etmenin çok vahim bir şey olduğunu ortaya koymaktadır. Mü'minlerin bu konuda tamamen uzak durmaları gerekmektedir. Zaten mü'minlerin dinle alay etmeleri mümkün görünmemektedir. Çünkü alay ettiği takdirde İslam dininde barınması mümkün değildir. Mü'minlerin davranış olarak başkaları ile alay etmeleri veya onları küçük düşürmelerinin de asla uygun bir davranış olmadığı çeşitli vesilelerle ortaya konmaktadır.

Alay eden kimselere karşı tutum ve davranışlarımız konusunda yine Kur'an bizlere ışık tutmakta, onların oyunlarına gelmekten bizleri sakındırmaktadır. Mekke döneminde müşrikler, Medine döneminde ise münafıklar; Allah, Peygamber ve kitapla alay ediyorlardı. Müşriklerin tutum ve davranışı farklı münafıkların ki ise farklı idi bütün bunlara karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiği noktasında yine bizzat Kur'an'ın kendisi Müslümanlara yol göstermektedir.

İslam dini evrensel bir din olup dünya hayatı boyunca karşılaşılabilecek problemlere ilahi çözümler sunmaktadır. Başta Allah rasülü kendisi ile alay eden müşriklere ve münafıklara karşı nasıl hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir. İman edenler de bu konuda Peygamber metodunu takip etmeleri gerekmektedir.

Günümüzde dinimizi ve yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'i alay ve eğlence konusu edinenlerin sayısının epey kabarık olduğu bir gerçektir. Bu kimselere karşı Müslümanların tavrı ne olmalı ya da Allahın bu kimselere karşı Kur'an'daki hitabı nedir? Bunları bilmek her mü'minin bir görevi olmalıdır. Bu ulvi görevi de Kur'an-ı doğru bir şekilde anlayarak gerçekleştirmek mümkündür.

Bu çalışmamız Kur'an-ı doğru anlama çabasından hareketle özveri ile hazırlanmış olup, İslam dini ile alay edenleri tanıma ve onlara karşı tutum ve

davranışlarımız konusunda bize bir ışık tutacağını ümit ediyorum. Müslümanlar olarak kardeşçe yaşayabilmemiz için şu ayeti (Hucurat 49/11) okumaya, anlamaya ve anlatmaya gerçekten çok ihtiyacımız var. *“Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir/özelliştir.! Kim de tövbe etmezse işte onlar zalimlerdir.”*

Alay eden kimselerin de akıbetini bilmeliyiz ki aynı hataya düşmeyelim. Ahiret hayatında ise tam aksine mü'minlerin onlara güleceğini bilmeliyiz. Ahirette Mü'minlerle inkarcı ve alaycı kimselerin karşılaştıkları zamanki durumlarını veciz bir şekilde ifade eden ayetle çalışmamızı nihayete erdirmeyi istiyorum. Yüce Rabbimiz (Mutaffifin, 28-36) buyuruyor ki: *“Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülerlerdi. Onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketiyle alay ederlerdi. Ailelerine döndüklerinde, (alaylarından dolayı) keyiflenerek dönerlerdi. Müminleri gördüklerinde: “Şüphesiz bunlar sapıtmış” derlerdi. Halbuki onlar, müminleri denetleyici olarak gönderilmediler. İşte o gün (ahirette) de iman edenler kâfirlere gülerler. Koltuklar üzerinde etrafa bakarlar. Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı? Elbette buldular.”*

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Marife, Beyrut, tsz.
- ATEŞ Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul, Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfi, 2002, I-XXX.
- BELAZÛRÎ, Ahmet bin Yahya, (v. 279/892) *Ensâbü'l Eşrâf* (thk. Muhammed Hamidullah), Daru'l Maarif, Mısır,
- BEĞAVÎ, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud, (510), *Meâlimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'an*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî, Dâr-u İhya-i et-Türasi'l-Arab, Beyrut, 1420, I. Baskı, I-V.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, (v. 256/870), *el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhi'l-Muhtasar*, I-IX, Dâr-u Tavgu'n-Necât, 1422.
- BULADI, Kerim, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.
- Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi)*, İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İst., 1986.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "İstihza", *D.İ.A*, İstanbul 2001.
- ÇETİNER, Bedreddin, *Esbab-ı Nüzul*, I-II, Çağrı Yayınları, İst., 2006.
- DERVEZE, İzzet, (v. 1984), *et-Tefsiru'l-Hadis*, (tr. V. İNCE ve diğerleri), I-IIIV, Ekin Yayınları, ist. 1998.
- DOĞAN D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, 1996, XI. Baskı.

- EBÛ HAYYAN, Muhammed b. Yusuf el-Endulûsî, (v. 745/1344), *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- EBÛ HİLAL EL ASKERÎ, (v. 395), el-Hasen b. Abdullah b. Sehl b. Saîd B. Yahya B. Mihran, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, Darul İlmî ve es-Sekâfe, tsz., Mısır.
- , (v. 395), el-Hasen b. Abdullah b. Sehl b. Saîd B. Yahya B. Mihran, thk. Muhammed Osman, *El-Vücûh ve'n-Nezâir*, Mektebetu's-Sekafetü't-Dîniyyetü, Kahire, 2007.
- EBU'S SUUD, Muhammed bin Muhammed bin Mustafa, (v. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Türasi'l Arabî, Beyrut, tsz.
- ER-RAZÎ, Fahreddin, (v. 606/1209) *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dar'u İhya-i't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1420.
- ER-RÂZÎ, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdulkadir el-Hanefî, *Muhtâru's-Sihah*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1999, V. Baskı.
- ESED, Muhammed, *Kuran Mesajı Meal Tefsir*, I-III, İşaret Yay. ist. 1999.
- AFZALUR RAHMAN, *Siret Ansiklopedisi*, I-V, İnkılab Yay., I. Baskı, 1996.
- FİRÛZÂBÂDÎ, (v. 816/1414), Mecduddin Muhammed b. Yâkub, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1994.
- GÜLLÜCE Veysel, "Kur'an'ı Kerim'de Allah'a Müşakele Yoluyla İsnad Edilen İfadelerin Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum, 2006.
- GÜRÇAN, Banger, *Hak ve Halk Aşığı Yunus Emre*, Eskişehir İl kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010.

- HALİL B. AHMED, Ebû Abdurrahman, (v. 175/791), *Kitabu'l-Ayn*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lem li'l-Matbuat, 1988.
- HAVVA, Said, (v. 1990), *el-Esâs fi't-Tefsîr*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy,) İst. Şamil Yayınevi,
- IŞICIK Yusuf, *Kur'an Meali*, Konya İlahiyat Derneği, 2010, Konya.
- İBN HİŞAM, Abdu'l Melik, (v. 218/833), *Siretün Nebeviyye*, Kahire, 1936.
- İBN İSHAK, Muhammed bin Yesar, (v. 151/768), *Sîratü İbn İshak (Kitabü's Siyer ve'l-Meğâzi)*, thk: Süheyl Zekar, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1978.
- İBN KESİR, Ebû'l-Fida İmâdüddîn İsmail b. Ömer, (V.774/1372), *Muhtasar-u Tefsir-u İbn Kesir*, I-III, ihtisar ve tahkik: Muhammed Ali es-Sabûnî, Beyrut, 1981.
- İBN MANZUR, Ebû'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem, (v. 711/1312), *Lisanu'l Arabi'l-Muhit*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1994.
- İBN TEYMİYYE, Ebû'l Kasım b. Muhammed, (v. 728/1328), *es-Sârimu'l-Meslû'l-alâ Şâtimi'r-Rasûl*, Tahk: Muhyiddin Abdu'l-Hamid, Harsü'l Vatani es-Suûdî, Tsz.
- İSBİR Muhammed Saîd, CÜNEYDÎ Bilâl, *eş-Şâmil fi Ulûmi'l-Lugati'l-Arabiyyeti ve Mustalahâtihâ*, Dâru'l-Avde, Beyrût, 1985.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Kur'an'a Göre İnkâr ve Bunalım*, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Bahar 2010.
- , Abdurrahman, *Kur'an'da Ahlâk Psikolojisi*, İstanbul, İzci Yayınları, 1997.

- KESKİOĞLU, Osman, BERKİ, Ali Himmet, *Hatemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*, DİB Yayınları, Ankara, 2013,
- KOMİSYON, (KARAMAN Hayrettin, DÖNMEZ İbrahim Kafi, GÜMÜŞ Sadrettin, ÇAĞRICI Mustafa), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB. Yay. Ank. 2006.
- Komisyon, "İstihza ", *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, T.D.K., Ankara, 1998.
- KURTUBİ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el Ensârî, (v. 671/1272), *El-Cami' li-Ahkâmi'l-Kuran*, Daru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Kahire, 1967.
- KUTUB Seyyid, (v. 1966) *Fizilâl'il Kur'an*, Daru's Şuruk, Beyrut, 17. Baskı.
- MEVDUDÎ, Ebû'l-Âlâ, (v. 1979), *Tefhimü'l Kuran*, I-VII, Terc; Heyet, İnsan Yayınları, ist, 1986.
- , Ebû'l-Ala, *Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Pınar Yayınları, ist., 3. Baskı, 1992.
- Meydan Larousse*, İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İst.
- MEYDÂNÎ, Abdurrahman b. Hasen Habenneke et-Dimeşkî, (v. 1425), *el-Belâğatü'l-Arabiyyetü*, I-II, Daru's-Şamiyye, Beyrut, 1996.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İst., 1995.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn ibnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, (v.261/874), *el-Câmiu's-Sahih*, (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), I-V, Dâru İhyâi't-Tur'âsi'l-Arabî, Beyrut,
- PÜSKÜLLÜOĞLU Ali, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2004.

- RAGIP EL ISFEHÂNÎ, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, (v. 502/1119), *El-Müfredat Fi Garibi'l-Kuran*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2001.
- RÂZÎ, Abdulkadir Muhammed b. Ebi Bekr, (v. 666/1268), *Muhtâru's-Sihâh*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1967.
- RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, (v. 606/1209), *Tefsiru'l-Kebir (Mefâtihu'l-Ğayb)*, I-XXXII, Dâru İhyâi't-Tur'âsi'l-Arabî, Beyrut, III. Baskı, 2000.
- REŞİD RIZA, Muhammed Reşid bin Ali Rıza bin Muhammed Şemsüddin, V. 1935), *Tefsiru'l-Menar*, Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü, 1990.
- SOYSALDI, Mehmet, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir, 1997.
- SUYUTİ, Celaledin, (v. 911/1505), *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sur*, I-VIII, Kahire, 2003.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh, (v. 1250/1835), *Fethu'l-Kadîr*, I-V, Dâru İbn Kesir, Dimeşk, I. Baskı, 1414.
- TABERÎ, İbn Cerir et Taberî, (v. 310/922), *Camiu'l-Beyan an Te'vil-i Âyil Kur'an* (thk. Ahmet Muhammed Şakir), I-XXIV, Müessesetü'r-Risale, 2000.
- TAHHAN, Mahmud, *Teysîr-u Mustalehu'l-Hadis*, Mektebetü'l-Meârif, X. Baskı, 2004.
- TİRMÎZÎ, Muhammed b. İsa (V. H.279/892), *es-Sünen* (thk: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki), Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa Elbabi el-Halebî, Mısır, 1975 (I-V).

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, (v.1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, (sad. İ. Karaçam - E. Işık - N. Bolelli - A. Yücel), I-X, Azim Dağıtım, İst., trs.

YILMAZ, Ali, *Kur'an'a Göre İnkârın Psikolojik Tezâhürleri*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, sayı 20.

ZEBÎDÎ, Muhibbuddin Ebi Feyyaz es -Seyyid Muhammed Murteza el - Haseni'l-Vâsitiyyi, (v.1205/1791), *Tâcul'l-Arus Min Cevâhiri'l-Kâmus*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.